

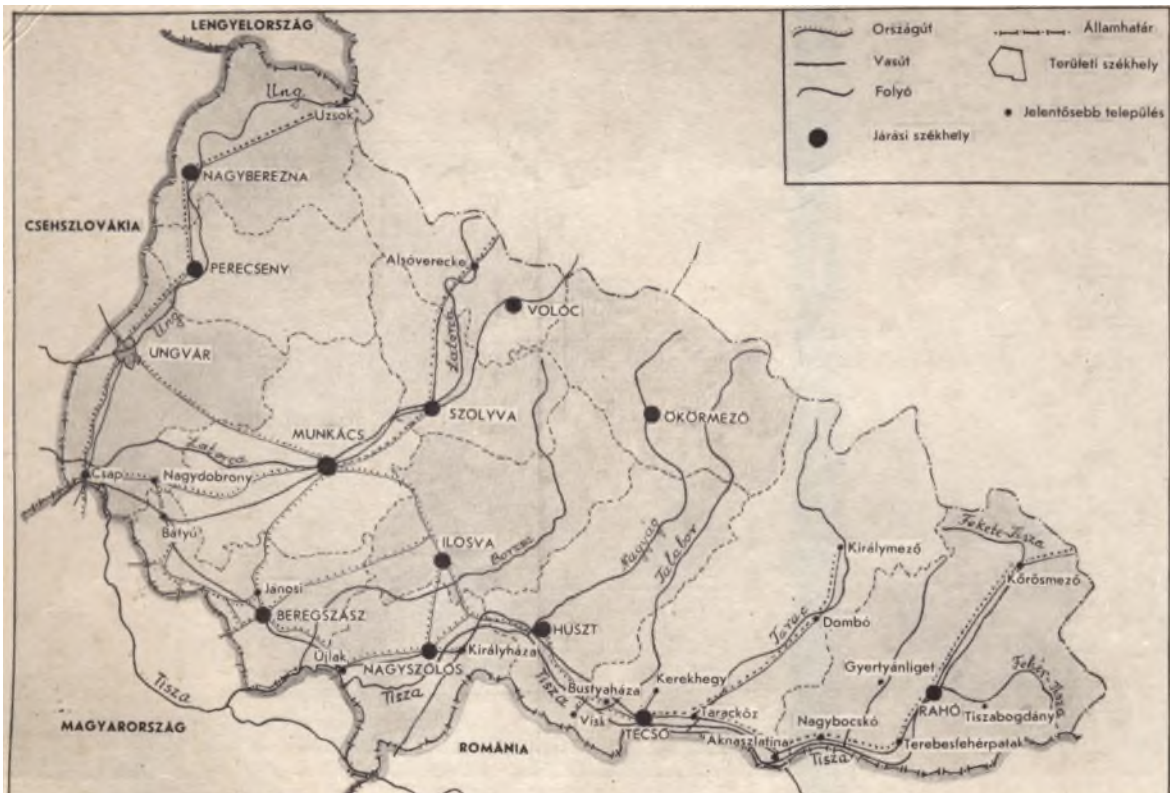
94 (Közvetítő)
D-98

h Sándor — Móricz Kálmán

sorsközösség

Az Ukrán SZSZK Kárpátontúli területének sematikus térképe

A borító első oldalán: a Rákóczi-szabadságharc turulmadaras er-
lékműve Tiszabükény határában.

Fotó: Tahin Gyula

Dupka György - Horváth Sándor - Móricz Kálmán

sorsközösség

A kárpátaljai magyarok
a 80-as évek végén

UNGVÁR
KÁRPÁTI KIADÓ
1990

60.55
D 91

Сборник социологических очерков
о жизни венгров
в Закарпатье.

Dupka György, Horváth Sándor, Móricz Kálmán
D 91 Sorsközösség: A kárpátaljai magyarok a 80-as évek
végén. — Ungvár: Kárpáti Kiadó, 1990. — 128 old.
ISBN 5-7757-0061-9

Tanulmánykötetükben a szerzők az olvasók elé tárják a kárpátaljai magyarság életében az utóbbi években történt változásokat, helyzetjelentést adnak a nemzetiségi viszonyokról területükön.

Д 0302000000-058
M215 (04)-90 29-90
ISBN 5-7757-0061-9

60.55

© Dupka György, Horváth Sándor,
Móricz Kálmán, 1990.

AZ OLVASÓHOZ

Sorsközösség — a Kárpátalján élőkkel, valamennyi nemzetiség képviselőivel. Többek között erről is vall ez a könyv, nem szépítve, nem idealizálva életünket, hanem tényekből, a 80-as évek történelmet formáló eseményeiből merítve, azokat kommentálva. Természetesen a helyi magyarságról, de nemcsak a magyarsághoz szólunk. Képességeink, lehetőségeink szerint igyekeztünk hű képet adni jelenünkről. Az anyaggyűjtés túlnyomórészt 1989-ben történt. Így az azóta végbe ment, esetenként lényeges változásokat nem állt módunkban dokumentálni. Ez önmagában is jelzésértékű tény. Bizonyítja, hogy a több évtizedes társadalmi pangást dinamikus társadalmi pezsgés váltotta fel. Ez a krónikásokat is magával ragadta, de egyszersem kemény próba elé állította.

Sajnálatos módon a kárpátaljai magyarság majd félszázados létének hiteles, tárgyyszerű, politikai és ideológiai hatásoktól mentes, elfogulatlan vizsgálata és összefoglalása mind ez ideig nem történt meg. Az erre tett jószándékú kísérletek többnyire a parancsuralmi rendszer zátonyain feneklettek meg. Nem állíthatjuk, hogy ez a vékonyka kötet minden eddigi mulasztást pótol. Inkább azt reméljük, elindítója lehet egy olyan folyamatnak, mely elvezet a további létünkhöz elkerülhetetlenül szükséges önismerethez.

Az olvasó tapasztalni fogja, hogy könyvünkben gondokra koncentrálnak, kritikusan szemléltük valónkat. Ez nem jelenti azt, hogy nem értékeljük eredményeinket, nem örülünk vívmányainknak. A néhol keserű sorokat távolról sem a peszsimizmus, sokkal inkább a féltés íratta velünk.

Egy könyv nem old meg problémákat, de hírt ad, jelez, felkínálja a továbbgondolkodás lehetőségét, tudatosít. Ha mindez, bármily kis mértékben is sikerül — már nem dolgoztunk hiába.

KÁRPÁTALJA — MA

Kárpátalja mint földrajzi és politikai fogalom az első világháborút követő trianoni békeszerződés után került a köztudatba. Gyakorlatilag Magyarország azon négy vármegyéjének — Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros — az összefoglaló neve, amelyet 1919-ben Csehszlovákia kebelezett be. Az első bécsi döntést követően 1938 novemberében délnyugati részét, majd 1939 márciusában egész területét visszacsatolták Magyarországhoz. Az 1945. június 29-én Csehszlovákia és a Szovjetunió által aláírt szerződés értelmében zöme beolvadt az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságba, és az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1946. január 22-én kelt rendelete alapján az USZSZK Kárpátontúli területévé szervezték át.

Ukrajna délnyugati részén fekszik. Északkeletről a Lvovi és az Ivano-Frankovszki terület, délről Románia, délnyugatról Magyarország, nyugatról Csehszlovákia, északnyugatról Lengyelország határolja.

Területe 12,8 ezer négyzetkilométer. Négyötödét erdők és hegyek borítják, csupán egyötöd része nyúlik le az alföldre. A Kárpátokban található a köztársaság legmagasabb hegy-csúcsa: a Hoverla (2061 méter).

A terület közigazgatási székhelye Ungvár.

Iparának vezető ágazatai a műszer- és a gépgyártás, az elektronikai, a vegyi, a faipar, valamint a könnyűipar. E struktúrában az élelmiszeripar részaránya körülbelül 30 százalékot tesz ki, a gépgyártásé és a fémfeldolgozásé majdnem ugymennytt, az erdő-, a fafeldolgozó és a cellulóz-papírparé mintegy 20 százalékot, a könnyűiparé pedig hozzávetőleg 17 százalékot.

A területen több mint 100 kolhoz és feleannyi szovhoz működik. Fő mezőgazdasági kultúrák: az őszi búza, a kukorica, a burgonya, a dohány, a zöldségfélék. A délnyugati gazdaságokban viszonylag fejlett a szőlészet és a gyümölcskertészet. Az állattenyésztés leginkább a hegyvidéken dominál.

Vasúthálózatának hossza több mint 650 kilométer. Legjelentősebb csomópontjai: Csap és Bátyú.

Az autóutak hossza meghaladja a 3 ezer kilométert. Ungvári autóbuszjárat köti össze a terület összes városával, járási központjával és nagyközségével.

Az ungvári repülőtérnek Moszkvával, Kijevvel, Rigával, Odesszával és az ország számos más városával van légi összeköttetése.

Kárpátalján halad keresztül a Béke villamos távvezeték, a Barátság kőolajvezeték, a Testvériség és a Szövetség gázvezeték, az Ivano-Frankovszki területi Kalust Tiszaszederkénnyel összekötő etilénvezeték.

A terület híres gyógyhatású ásványvizeiről, a hegyekben több mint 300 ilyen forrás található.

Kárpátalja tizenhárom járásra oszlik. 10 városa, 28 városi típusú nagyközsége, 561 községe van, melyek közigazgatásilag, 13 járási, 10 városi, 28 nagyközségi és 257 községi tanácshoz tartoznak.

Lakossága 1990. január 1-én 1 millió 258 ezer embert tett ki. Ennek nagyobbik része — mintegy 740 ezer ember — falun él.

Az 1989 januárjában megtartott országos népszámlálás adatai szerint Kárpátalján a legnépesebb nemzet az ukrán (ruszin) — 976 749 ember, azaz 78,4 százalék —, utánuk következnek a magyarok — 155 711 ember, azaz 12,5 százalék —, az oroszok — 49 458 ember —, a románok — 29 485 ember —, a cigányok — 12 131 ember —, a szlovákok — 7 329 ember — és a németek — 3 478 ember.

A magyarok túlnyomó része a beregszászi, az ungvári, a nagyszőlősi és a munkácsi járásban él. Több mint 80 községben és Beregszász városban többséget alkotnak, közel 20 községben kisebbségben vannak, a többi településen csak szórványban fordulnak elő. Számuk az előző két-három évtizedben lassú növekedést mutatott, az 1979-es népszámlálás óta azonban a hivatalos statisztika majdnem 3 ezres csökkenést regisztrált.

* * *

Kárpátalja, az itteni magyarság vizsgálatakor nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy kevés olyan része van Európának, melyet ebben a században jobban szétziláltak volna, mint ezt. Idézhetnénk a mostanság unalomig ismételtgetett anekdotát, mely szerint egy helyi, 75 év körüli polgár öt urat szolgált, öt rendszer, hatalom alatt élt, miközben ki sem mozdult falujából. Ez a »változékony időjárás« természetesen mély, kitörölhetetlen nyomokat hagyott a kárpátaljaiakban, mint ahogy a 45-ös rendszerváltás sem történt

olyan békés egyszerűséggel, mint azt korábban a hivatalos történelemszemlélet tükrözte. S most nem is (jobban mondván: nem csak) a munkatáborokba elhurcolt tízezrek tragédiájára gondolunk, mely korántsem csupán személyes tragédia volt. Hanem mindarra a torzulásra, melyet mostanság, a dolgokat eléggé leegyszerűsítve sztálinizmusnak, brezsnyevizmusnak, parancsuralminak nevezett rezsimek okoztak a gazdaságban, a társadalmi életben, mindannyiunk lelkében, elméjében. S hiába írjuk fel újmódi lózungjainkra öles betűkkel: leszámoltunk a pangás időszakának embernyomorító örökségével, sajnos, a valóság sok esetben mást mutat. Az akadozó gazdaság, a kritikán aluli ellátás, az agyakban keletkezett zavar jelzi — parancsszóval a parancsuralmat nem lehet eltörölni. Igaz, a közéletben más szférákhoz képest gyorsabb az átalakítás folyamata. Az ideológiai légkör egyértelműen megváltozott, szabadabbá vált. Sok esetben már éppen azért lassulnak le a történések, mert nem tudunk, nem merünk élni a szabadság adta lehetőségekkel. Leginkább éppen itt érhető tetten az önmagát túlélő múlt. A lelkében ott maradtak, ott munkálnak a fékek. Lehet, hogy félelem, lehet, hogy óvatosság vagy gyávaság ez, mindenesetre évtizedek alatt belénkplántált érzések, melyektől a többség egyik napról a másikra aligha tud szabadulni.

Mindezek a dolgok nemzetiségi hovatartozástól függetlenül egyformán hatottak (hatnak) mindannyiunkra. Még csak az sem állítható, hogy a helyi ukránság (ruszinság) a lakosságot egységes szovjet néppé átgyúrni akaró politikától kevesebbet szenvedett volna, mint a helyi magyarság.

De nézzük tételesebben, hova is jutottunk a ma már nyíltan tévesnek, károsnak, a »szocializmust elferdítőnek« bélyegzett politika évtizedei alatt.

A zuhanás nem egyenesvonalú. Inkább egy olyan lágörbével illusztrálható, melynek gyógyulást jelző szakaszai egyre kisebbek. Hisz például a magyar iskolarendszer megszerzése után volt egy felfutási időszak, amit aztán a körzetesítés, a többnyelvű (»internacionalista«) iskolák bevezetése követett. Talán még ennél is károsabb volt az a folyamat, amikor is a szülőket, ritkábban direkt, gyakrabban valamilyen észrevehetetlen ráhatással arra ösztönözték, hogy ukrán vagy orosz iskolába írassák gyerekeiket. Nem eredménytelenül. Főként Ungváron, Munkácson, de más városokban is (Nagyszőlős, Técső, Beregszász) sok magyar szülő élt ily módon az iskolaválasztás »szabad« lehetőségével.

Faluhelyen ez a csapda nem működött ennyire jól, ám az »eredmények« itt is számottevőek. A megkérdezettek legtöbbször

je döntését azzal indokolta, hogy így gyereke számára jobbak lesznek az érvényesülés lehetőségei, csak második helyre került például az az ok, hogy az adott településen nincs magyar iskola.

De hozhatunk fel egészen extrém példákat is a háttérbe szorulás (szorítás) bizonyítására. Egy-két kivételtől eltekintve magyar nemzetiségű személy nem töltött (nem tölt) be komolyabb vezető párt-, illetve tanácsi funkciót. Ez alól legfeljebb csak a túlnyomórészt magyarul beszélő Beregszász számitott kivételnek. Ebben az esetben azonban csak egyik (bár nem elhanyagolható) okként említhető a nemzeti megkülönböztetés. Legalább ugyanilyen mértékben motiválta a helyzet illetéknél való alakulását egyfajta magyar visszahúzóerő, ha tetszik — passzív rezisztencia. Hisz az ún. középláncszemű vezetők és a gazdaság szakemberei, irányítói közt szépszámmal voltak (vannak) magyarok... Igazán az élre nem tudtak, vagy nem akartak kerülni?!

De maradjunk még mindig annál a bizonyos pangás korszakánál, s vizsgáljunk meg egy igen érdekes problémát. Az egyre romló gazdasági helyzetben Kárpátalja lakossága, és benne a magyarság, az ország belső vidékeihez képest (leszámítva a Baltikumot) jól élt. A miertre ezer és egy ok hozható fel. Mindegyik érvekkel alátámasztható és megcáfolható. Ezek közül csupán a szerintünk legfontosabbakat említjük itt. Kárpátalján a legdrasztikusabb ellenintézkedésekkel sem sikerült teljesen likvidálni a háztájit. Az alföldi részeken lakók (s a magyarság itt koncentrálódik) a háztájiban mindig megtermelték az olyan élelmiszereket, melyekből az állami kereskedelemben a legnagyobb hiány mutatkozott. Még most is, amikor az élelmiszerellátás az utóbbi húsz év legkritikusabb szakaszát éli, a beregszászi, ungvári, munkácsi stb. piacokon, ha drágán is, sok hiánycikk megvásárolható. A házi jószágok — bár a takarmányhiány óriási — inkább növekvő, mintsem csökkenő tendenciát mutat. Ugyanez áll a zöldség- és gyümölcsstermesztésre is. Nagydobronyban, Beregen — s a falvak nevét tovább sorolhatnánk — még akkor is álltak a fóliasátrak, amikor az ilyen gazdálkodást a legszigorúbban tiltották és adminisztratív módszerekkel büntették.

Nyilvánvaló, hogy ennek a viszonylagos jólétnek nem csupán gazdasági (hisz az országban kialakult helyzet itt is ugyanúgy hat, mint másutt) vetületei vannak. Társadalompolitikai, emberi motivációit azonban jóval nehezebb feldeírítani és elemezni. Főként azért, mert itt ugyancsak veszélyes területre lépünk. Ki kellene (kell) mondani, hogy azt

a fajta parancsuralmi rendszert, mely az egész ország kánonja volt, a kárpátaljai magyarság, s ha tetszik: a kárpátaljaiak igazán és egészen soha nem fogadták el. Amolyan add meg az istennek, ami az istené, a császárnak, ami a császáré ideológiát követve a tömegek elviselték, és a felszínen igazodtak is a hivatalos irányvonalhoz, ennek ellenére valójában tagadták, s amikor az a viszonylagos jólétüket veszélyeztette, ha nem is látványos módon, de ellenálltak. Nem, nem ideológiai síkon, hanem az egyszerű létezés szintjén.

S itt eljutottunk a kárpátaljai magyarságkutatás talán legfontosabb s egyben a vizsgálódás szempontjából legösszetettebb objektumához — a faluhoz.

Ez nem csupán azért fontos, mert a kárpátaljai magyarság többsége községekben él, hanem azért is, mert, s ez nem kárpátaljai sajátosság, az anyagi javak jelentősebb része falun koncentrálódik. Az itt lakók jóval függetlenebbek tudtak maradni a szinte csak bérmunkából élő városiaknál. S végül a vidék nemzetiségi szempontból mindig is amolyan hátországnak számított, ahol megtermett a friss erő, ahol sokkal inkább kötődtek az emberek hagyományaikhoz.

Hamis lenne a kárpátaljai magyar falvak képe, ha csupán a hagyományait ápoló, délibábos, magyarkodó közösségként festenénk meg. (A kisebbségi viszonyok közt természetesen az ilyen szerep is fontos.)

Engedtessék meg, hogy most elsősorban a dolgok anyagi vetülete felől közelítsük meg a falusi életet, annál is inkább, mivel az ilyen vizsgálódások korábban sokkal gyérebbek voltak (s ha voltak, akkor felszínesek, idealizáltak), mint a néprajzi, helytörténeti elemzések.

A kárpátaljai magyar falu egyik legjellemzőbb vonása, hogy elvesztette jellegzetességét. A sorban épülő vagy kétszintes kockaházakban már csak itt-ott van szövőszék, a tollfosztó, tengerihántás stb. legfeljebb a műkedvelő színjátszó csoportok repertoárjában szerepel. Megmaradt viszont a kemény (néhol túlzottan is az) munka, s bár közhely, de ki kell mondani: az anyagi javak megszerzése sokkal előbbrevaló a szellemi igények kielégítésénél. Persze, mint minden kategorikus kijelentés, melyet emberek nagyobb csoportjára vonatkoztatunk, teljességében ez sem érvényes az adott társadalmi réteg minden egyes tagjára. S az is egyfajta fejlődésnek tekinthető, hogy nem őfelsége, a pénz fetiszizálása dominál, hanem a még nagyobb, még drágább bútorokkal berendezett ház, a gépkocsi, s az egyéb, viszonyaink közt luxuscikknek számító tárgy birtoklása.

A falusi lakosság számottevő része (a beregszászi járásban mintegy 6000 ember, az ungvári, munkácsi járásban még több) a városokban dolgozik. Ház látszólag ellentmond annak az állításnak, hogy az anyagi javak a falvakban koncentrálnak. Az ellentmondás valójában csak látszólagos. Mert miért is keresnek sokan az iparban munkalehetőséget? Egyeseket a jobb kereseti lehetőség, másokat a kolhozinál jóval könnyebb munka vonz. S van még egy nagy csoport, ezt a fiatalok alkotják, akik egyszerűen idegenkednek (elidegenítették őket) a mezőgazdaságtól. De dolgozzék bárhol is, kolhozban, iparvállalatnál, a falun lakó jövedelmét kiegészíti a háztájiban megtermelt élelmiszerekkel (sőt, tetemes részüknél a képlet épp fordítva áll, a nagyobb jövedelmet épp a háztáji »másodállás« adja). Ebből, ezekben a szűk esztendőkből, tetemes hasznot húz. Ez persze nem kritika, távolról sem bírálat, csak tény. S itt ismét egy ellentmondásnak tűnő jelenséghez érkeztünk — bár a kárpátaljai városok korántsem nagyok (vagy éppen ezért), vonzzák a falusiakat. A betelepülés a jelenleginél még nagyobb is lenne, ha a kétségbeejtő lakáshiány nem szabna ennek gátat.

Kik és miért költöznek faluról a városba? Nos elsősorban a fiatalok, akiket taszít a korszerű gépek hiányában még mindig nehéz mezőgazdasági munka, a szolgáltatások legnagyobb részének hiánya, az ugyancsak behatárolt művelődési, szórakozási lehetőség. De hát mindezek színvonala városainkban sem sokkal magasabb. Ezért a legnyomósabb okot másutt kell keresni. Mégpedig abban, ami egész gazdaságunkat a jelenlegi helyzetbe juttatta. Az idősebbekben még megvan a tulajdon utáni vágy. A fiatalokból ezt tudatosan, igen hatékony módszerekkel sikerült kiölni. Nem kell a sok munkát adó föld, a vesződéssel járó jószág... S ez olyan légkörben, amikor a magántulajdont a legnagyobb rossznak, minden bajok forrásának állította be az ideológia — nem nagy csoda.

A nincs azonban sokakat kezd kijózanítani. Egyre több a faluról elszármazott, de gazdálkodni hazajárók száma. Megjelenik a kétkedés eredeti formája. Meggyőződésünk, egy szabadabb, vállalkozóparti légkörben a városba szivárgás lényegesen lelassulna. S ez, jobban mondva az ezzel járó mezőgazdasági élenkülés, egy apró lépéssel elmozdítana bennünket a mélypontról.

Nemzetiségi szempontból a falu szerepe meghatározó. Nemcsak azért, mert itt él a magyarság nagyobb része, hanem azért is, mert a beregszászi, nagyszőlősi, ungvári já-

rásban sok a színmagyar, illetve a túlnyomórészben, többségben magyarok lakta település. így az asszimiláció, a beolvadás esélye is kisebb. Falun az egyház szerepe jelentős, s ez is erősíti az együvé tartozás érzését, ébren tartja a nemzeti tudatot, védi, megőrzi a magyarságot.

Sommázásként csak annyit: a falusi lét immáron elvesztette mindazon romantikáját, melyet — gyanítjuk — jó-részt mindig is idealizálásra hajlamos, jószándékú kutatói kölcsönöztek neki. Viszont itt, Kárpátalján megmaradt fontos gazdasági, szellemi, erkölcsi erőnek, megmaradásunk elsőszámú biztosítékának.

Itt, a városokban a nemzetiségi léttel összefüggő kérdések sokkal összetettebben, ellentmondásosabban, direktebb hangsúllyal jelentkeznek, mint falun. Ezt motiválja az, hogy Beregszász kivételével nincs Kárpátalján még egy város, ahol a magyarság többségben lenne. A város türelmetlenebb nemzetiségi vonatkozásban a falunál. Ezt nem valamiféle plusznacionalizmus idézi elő, hanem magának az urbánus közegnek a hatása.

Ha leszámítjuk Ungvári és Munkácsot, városainkat csak helyi vonatkozásban nevezhetjük komoly ipari központoknak. így aztán, a helyzetből adódóan, a kisvárosi s egyben provinciális életterre jellemző sajátosságokra bukkanunk. Mindezt még megtetőzi az évtizedes gigantomania, az erőszakos és könyörtelen központosítás, mely nemcsak Kárpátalját, hanem más térségeket is sújtott, tett szinte minden vonatkozásban kiszolgáltatottá, jogfosztottá. A központ elszívó hatása, az abnormális koncentráció a gazdaságban, s méginkább a közéletben nehezen helyrehozható károkat okozott. Ahhoz vezetett, hogy jelenleg, amikor égető szükség lenne rá, igen kicsi, s a közélet dolgaiban szinte teljesen dilettáns azok csoportja, akik egyáltalán képesek egy demokratizálódási, önállósodási folyamat élére állni, e mozgások pozitív irányú meghatározóivá válni. Ezért hosszadalmas és keserves átmeneti időszakra kell felkészülnünk, s nem zárható ki annak veszélye sem, hogy közéleti szerencselovagok, nagyhangú, ám szerény tehetségű, önkontrollal nem rendelkező, a helyzetet globálisan felmérni képtelen emberek kerülnek vezető pozícióba, ami legalább annyi veszélyt rejt magában, mint a színüket váltó (de a parancsuralmi rendszer hívének megmaradó) régi káderek pozícióban maradása.

Kárpátalja városainak mindegyikében a legkomolyabb szociális problémát a lakáshiány okozza. Egy-egy új családnak hosszú éveket kell várnia arra, hogy beköltözhesen egy panelház kétszobás lakásába. A magánéros építkezés elvben

nem elképzelhetetlen, s az utóbbi időben még államilag is támogatott, viszont az építőanyaghiány, a jelentős költségek miatt csak kevesek vállalkozhatnak családi ház építésére.

Kialakulóban van egy lakótelepi életstílus a maga minden hátrányával, negatívumával. A városlakók egyre inkább befeléfordulnak, a közösségi élet utáni igény gyengül, a paneltömböket benépesítő emberek a legritkább esetekben alkotnak közösséget.

Kárpátalján egyik nemzet képviselőjének sem furcsa, szokatlan, hogy más nemzetiségűekkel kell együtt élnie. A történelem folyamán ukránnak (ruszinnak), magyarnak, romának, svábnak, zsidónak, cigánynak volt ideje megszokni és megtanulni együtt, egymásra utalva, egymást elviselve, elfogadva létezni. Ez a sokféleség, ha mesterségesen nem szítottak ellentéteket, senkit nem zavart, mindenki természetesen tartotta. A nemzeti gyűlölködés soha nem volt jellemző a kárpátaljaiakra. Ez nem jelenti azt, hogy életünk feszültségmentes. A nemzetiségi viszonyok idealizálása bűnnek tekinthető tévedés, félrevezetés lenne.

Mielőtt tovább feszegetnénk az együttélés problémáját, hadd hívjuk fel a figyelmet egy sarkalatos igazságra. A nemzetiségek közt legtöbbször ott keletkeznek ellentétek, ahol rossz a gazdasági helyzet. Ha üres a kincstár, csinálj egy zsidópogromot (a zsidó a viszonyoknak megfelelően bármely más néppel behelyettesíthető) — a valós problémák elkenődésére ősidők óta jól bevált módszere ez a hatalomnak. A nemzetiségi kérdés tehát sohasem sterilen jelentkezik. Kísérőként, sőt előidézőként minden esetben találhatunk valamilyen társadalmi, politikai vagy gazdasági bajt. Nos, az elmúlt negyvenöt évben gazdasági, politikai baklövésekből szép számmal kijutott nekünk, az itteniek toleranciájára jellemző, hogy ennek ellenére nem fordultak elő kirívó esetek.

Szinte törvényszerű, hogy az együttélés körülményei közt mindig a kisebbség húzza a rövidebbet. Ezt a helyi magyarság is tapasztalhatta. Sérelmeink emlegetése helyett azonban inkább arra a tényre utalunk, hogy bár vontatottan, nagy erőfeszítések árán, de progressziónak lehetünk tanúi, s ha akarunk, tevékeny részesei. Ha lassan is, de megteremtődnek azok a feltételek, melyek Kárpátalján biztosítják minden nemzetiség számára a megmaradást, a nemzeti hagyományok megőrzését, a nemzeti kultúra fejlesztését.

A kisebbség számára egyértelműen a legnagyobb veszélyt az asszimiláció jelenti. Amíg ez spontán folyamatként je-

lenkezik, különösebb figyelmet nem érdemel, hisz többnemzetiségű vidékeken törvényszerű a kismérvű beolvadás. A vegyes házasságok révén, de más úton-inódon is (elköltözés) az egyik nemzetiség veszít, a másik nyer (ha ezt nyereségnek lehet tekinteni). A fentebbiek azonban nem veszélyeztetik a nemzetiség létét, az ilyen »vérveszteség« elhanyagolható, hisz jelentősebb számbeli csökkenést sem von maga után, nincs bomlasztó hatása.

A veszély akkor válik komollyá, ha a hatalom »beavatkozik« az élet törvényszerű menetébe. Az ilyen felső sugallat könnyen felszítja a hamu alatt szunnyadó nacionalizmust, s ez elvezet a burkolt, erőszakos asszimilációhoz. A sztálini időkből eredendő bűn volt a másság. A brezsnyevi pangás az ideológia szintjére emelt egy, a nemzetiségek számára halált jelentő téveszmét, miszerint: a szocializmus kezei közt eltűnnek a nemzetek közti különbségek, és kialakul az egységes szovjet nép. Szerencsére Kárpátalján a gyakorlatban ebből vajmi kevés valósult meg. Az viszont tagadhatatlan, hogy a légkör sokkal inkább a beolvadásnak, mint a megmaradásnak kedvezett. És mégis: a magyarság asszimilációja nem számottevő. Köszönhető ez elsősorban az anyaállam közelségének, annak, hogy amikor az élő kapcsolattartás lehetőségei igen korlátozottak voltak, az írott szó, a sajtó, a rádió, a televízió köldökzsinóru szolgált. De legalább ilyen része van ebben hagyományainknak, kultúránknak, nyelvünk, habitusunk másságának. Munkáltak mélyebb, rejtettebb erők is. Ezekről csupán a hipotézis szintjén merünk szólni, s az olvasóra bízunk annak eldöntését, mennyiben van igazunk. Nos, úgy tűnik, a totalitárius módszerek nem a leghatékonyabbak az asszimiláció elérésében. A hálót talán a nagyobb halakra fonták, így a kisebbek kicsúsztak belőle. Azon is érdemes elgondolkodni, hogy Ausztriában, Jugoszláviában sokkal gyorsabb a magyarság beolvadása, mint Erdélyben vagy Kárpátalján. Lehetséges, hogy a gazdasági jólét, a demokratikusabb államberendezkedés kedvez az asszimilálódásnak, a pangásra jellemző szilencium pedig ellenállásra készíti a nemzetiségeket?

Tényközlés helyett továbbra is megmaradunk a szubjektív véleménynyilvánításnál, amikor azt állítjuk, hogy van egy másik tényező, amely jobban megtizedeli a kárpátaljai magyarságot, mint az asszimilálódás. Ez a kivándorlás. A Magyarországra való áttelepülés a korábbi korlátozások feloldása után mind nagyobb, már-már riasztó méreteket ölt. Ennek, egy-két régebbi esettől eltekintve, nem politikai vagy

nemzetiségi oka van. A Kárpátalját elhagyókat szinte kizárólag a jobb gazdasági helyzet, a jobb megélhetés vonzza.

Lakhelyének megválasztása mindenkinek szuverén joga, magánügye. Távolról sem áll szándékunkban bárkit is bírálni amiatt, hogy a távozás mellett döntött. Ennek különben értelme sem lenne. Viszont, hogy minden áttelepülő' után új keletkezik, az vitathatatlan. S ami a legfájóbb: az elmenők jelentős része értelmiségi és fiatal.

Nem minden hátsó szándék nélkül éppen itt szólunk a nemzeti tudatról. Pedig, ugyebár, aki Magyarországra költözik, az aligha adja fel magyarságát...

Nem is oly rég kezdtek el nyíltan beszélni arról Magyarországon és Kárpátalján, hogy az itteni magyarság a magyar nemzet szerves része (pedig mindig is az volt). Volt idő, amikor az anyaország hivatalosan (s nemcsak úgy) nem vett (nem vehetett) tudomást e kétszázezres csoportról, itt pedig, sokféle módszerrel megpróbálták meggyőzni bennünket arról, hogy mi nem is »olyan« magyarok vagyunk. Hogy ez mennyi ferdülést, torzulást okozott? Nos, csak kiragadott példákkal illusztrálok. Zsenge irodalmunk képviselőit arra okították, hogy elődeiket, gyökereiket ne a magyar klasszikusokban, hanem a moszkvai emigrációban lásák, keressék. Iskolai irodalomkönyveinkből Adyt, József Attilát csak mint forradalmi, proletár költőt ismerhette meg a tanuló, Zalka Máté és Illés Béla pedig elfoglalta helyét a Parnasszus csúcsán. Fűltanúi voltunk, amikor 1989. március 15-én egy magyar nemzetiségű vezető megkérdezte beosztottjától, miért tűzte ki a Kossuth-címert. A hatalom helyi képviselői revíziós törekvéseket, nacionalizmust szimatoltak abban, hogy a területi magyar nyelvű napilap a kárpátaljai települések történelmi nevét használja... Igen, szeretnénk remélni, mindez a múlté. Azt viszont tudjuk, hogy a károk, amelyeket mindez az emberek tudatában okozott, nagyon nehéz lesz, s csak valós demokráciában lehet helyrehozni.

A kárpátaljai magyarság fennmaradásában a háború utáni asszimilációs törekvések közepette — mint utaltunk rá — két intézmény játszott meghatározó szerepet: **a templom és az iskola.** (Jó lenne azt írni, hogy három, és ide sorolni a művelődési házakat is, a tények azonban ennek ellentmondanak.) A kezdeti időkben egyik sem volt könnyű helyzetben. A lelkészek nagy részét a negyvenes évek második felében és az ötvenes években elhurcolták vagy akadályozták szolgálatukban, sok templomot bezártak, a hitoktatást felszámolták, az iskolásoknak megtiltották, hogy templomba járjanak, a felnőttek elhelyezkedését, érvényesülését is gá-

tolhatta hitbéli meggyőződésük. Magyarlakta helységeinkben csak 1947 ősztől indult be az egységes anyanyelvi általános iskolai oktatás — szinte lehetetlen körülmények között. Pedagógushiány, tankönyvhiány, a megfelelő tanterv és a segédeszközök, az irodalom hiánya meg sok egyéb akadályozta a munkát. Az első magyar tannyelvű középiskolák megnyitására az ötvenes évek derekáig kellett várni, s a hatvanas évek elején épült ki a teljes magyar iskolahálózat'.

A lakosság hitéletére a mostoha körülmények természetesen rányomták bélyegüket, és az erőteljes ateista propaganda sem maradt teljesen hatástalan. Egyre kevesebben látogatták a templomokat, s a hanyatlás csak a nyolcvanas években állt meg, illetve fordult visszájára. Még így is felbecsülhetetlen volt azonban az egyház szerepe a magyarságtudat megőrzése szempontjából azokon a vidékeken, ahol a magyarság kisebbségben, szórványban élt, ahol anyanyelvi iskola és óvoda hiányában magyar szót csak a templomban hallhatott a közösség.

Napjainkban az egyházak ismét kezdik visszanyerni elvesztett pozícióikat. A gyülekezetek sorra kapják vissza templomaikat, ismét kezd beindulni a gyermekek hitoktatása, fellendülőben a lelkészképzés (többen is tanulnak magyarországi felsőoktatási intézményekben), engedélyezett a vallásos irodalom behozatala, a korábban felszámolt és pravoszlávnak minősített görög katolikus gyülekezetek visszanyerték törvényes jogaikat.

A kárpátaljai magyarok többsége református. Forgón Pál püspök százezerre becsüli a hívek számát. Nyolcvannál több gyülekezetben mintegy húsz lelkész és néhány lelkész növendék teljesít szolgálatot. A negyvenegy római katolikus egyházközségben kilenc pap működik. Csáti József vikárius hatvan-hatvanöt ezerre teszi a hívek számát, akiknek túlnyomó többsége magyar. Nem jelentéktelen a magukat görög katolikusoknak valló magyar ajkú hívek száma sem.

Az egyházhoz hasonlóan az **iskola** is válságot élt át az utóbbi évtizedekben. Ez mind minőségi, mind mennyiségi vonatkozásban jól érzékelhető. A tanári pálya hosszú-hosszú időn át a legrosszabbul fizetettek egyike volt. Emiatt a tantestületek felhígultak, a pedagógusok elvesztették korábbi társadalmi megbecsülésüket. A magyar iskolák presztízsét az is rontotta, hogy a végzősök anyanyelvükön nem tanulhatnak tovább szak- vagy főiskolákon, egyetemeken. Anyanyelvápoló, nemzettudat-formáló hivatásuknak sem tehettek eleget maradéktalanul a tantestületre nehezedő ideológiai nyomás miatt. A magyar iskolákban is az orosz nyel-

ví feliratok domináltak, a katonai oktatás orosz nyelvi folyt, a tornaórákon, úttörő-sorakozókon stb. orosz vezényszavakat használtak, a pedagógusértekezleteken oroszul kellett beszélni, a gyerekeknek tanáraikat — orosz minta szerint — azok útó- és atyai nevéen kellett megszólítani — és ezen a helyzeten a peresztrojka sem sokat változtatott!

Bár az 1963—1964-es tanévben Kárpátalján összesen már száz iskolában tanulhattak a magyar gyermekek anyanyelvükön, ez a szám a későbbiekben fokozatosan csökkent. 1968-ban 93 iskolában volt egyedüli tanítási nyelv a magyar (18 közép-, 58 általános, 17 elemi iskolában), a tanulók száma ekkor 22 807, a tanítóké 1 433. 1978-ban az összevonások miatt már csak 72 magyar tanintézet működik. 1981-ben pedig 62. 1989-ben a terület 14 magyar tannyelvű elemi iskolájában mintegy négyszáz gyerek tanult. Általános iskolánk 26 volt (4 628 tanulóval), a középiskolák száma 11-et tett ki (4 753 tanulóval). Sok helységben úgynevezett internacionalista iskolák működtek, két vagy három tanítási nyelvvel. Hat általános iskolánkban a gyerekek magyar és orosz, kilencben magyar és ukrán nyelven tanultak. A középiskolák közül tizenhatban kétnyelvű (magyar és orosz, illetve magyar és ukrán), háromban háromnyelvű (magyar, orosz és ukrán) volt az oktatás. A legtöbb »internacionalista« iskolát a beregszászi járásban találhattuk, szám szerint tizenkilencet. Az ungvári járásban hat, a gylyszóló'siben öt, a munkácsiban három, a técsőiben egy ilyen iskola volt. E vegyes iskolák magyar osztályaiban összesen 7 700-an tanultak, de megjegyzendő, hogy az orosz vagy ukrán osztályokba is túlnyomórészt magyar gyerekek jártak.

Témánkhoz tartozik még, hogy Kárpátalján hivatalosan nem épült ki magyar **óvodahálózat**. Vagyis az óvodai nevelés programja nincs tekintettel a gyerekek nemzetiségi hovatartozására. Így nem készült magyar nyelvű nevelési program sem, nincsenek magyar szemléltetők, segédeszközök, az óvodások legfeljebb a nevelőnök önszorgalmának köszönhetően ismerhetik meg a magyar népdalokat, népmeséket, mondókákat, népi játékokat. Igaz, az utóbbi egy-két évben nyílt néhány magyar óvodai csoport a városokban, és ez a tendencia tovább erősödik.

Ahogy annak idején »megfeledeztek« az anyanyelvi oktatás legalsó fokozatáról, ugyanúgy figyelmen kívül maradtak a fenti lépcsőfokok is. A kárpátaljai magyar gyermekek alapképzettségre szert tehetnek ugyan anyanyelvükön, a szakmák elsajátítása azonban kizárólag orosz és ukrán nyelven történhet. (Leszámítva az egyetem magyar tanszékét.)

Magyar tannyelvű szakiskola nem működik, megnyitását a közoktatás irányítói nem is tervezik. Az utóbbi években annyit sikerült elérni, hogy egy-két szakközépiskolában magyar csoportot indítottak, s az Ungvári Állami Egyetemen engedélyezték a magyar nyelvű felvételi vizsgákat.

Iskoláink tanári karának utánpótlásáról a **Munkácsi Tanítóképző** és az **Ungvári Állami Egyetem** gondoskodik. Munkácson 1950 óta képeznek ki kádereket, a magyar tagozat évente 15—30 tanítót vagy óvónőt bocsát ki. Az ungvári egyetem magyar tanszéke 1963-ban nyílt meg, s 1968-ban adott diplomát az első magyar nyelv- és irodalomszakos tanároknak. Mostanra már a túlermelés jelei kezdenek mutatkozni, ezért szóba került a tanszék profiljának módosítása: minden bizonnyal hasznos lenne, ha tolmácsokat, fordítókat, népművelőket is képezne.

A népművelőkre már csak azért is nagy szükség lenne, amiért a **művelődési házak** nem töltik be néhány bekezdéssel előbb említett funkciójukat. Tudniillik alig van magyar kultúrmunkás vidékünkön, a művelődési házakban és könyvtárakban többnyire ukrán vagy orosz vezetőket, beosztottakat találunk. Ezek után könnyű elképzelni, milyen művelődési élet folyhat abban a magyar faluban, amelyikben a népművelő nem is ismeri a nép nyelvét

Ez azonban csak az egyik összetevője a hanyatlásnak. Az sem elhanyagolható például, hogy a **magyar falvak könyvtárainak** könyvállománya legnagyobb részét orosz kötetekből áll! Ezt sokáig ellensúlyozni tudta a boltjainkba Magyarországról érkező könyvek bő választéka és hozzáférhető ára. Ugyancsak szinte korlátlanul juthattunk hozzá az anyaországban kiadott lapokhoz, folyóiratokhoz is. A Szabad Föld és a Népszava például 20—30 ezer példányban kelt el vidékünkön. 1989-ben azonban e tekintetben is romlott a helyzet. Az újságok ára hat-hétszeresére emelkedett, azaz megfizethetlenné vált sokak számára, a könyvbehozatal szintén gazdasági okok miatt akadozik.

Ilyen körülmények között törvényszerűen nő a helyi magyar nyelvű kiadványokra háruló felelősség és az irántuk megmutatkozó igény. A terület egyetlen magyar nyelvű napilapja, a **Kárpáti Igaz Szó** negyvenezer példányban jelenik meg, s bár a területi pártbizottság és a területi tanács szócsöveként szerkesztik, az utóbbi időkben egyre inkább elszakad a korábbi merev vonalvezetéstől, így népszerűsége az olvasók körében növekszik. 1988 óta Magyarországon is kapható. A **Kárpátontúli Ifjúság** c. hetilapot ukránul írják, de magyar fordításban is megjelenik. Ugyancsak van ma-

gvar változata az **Ung-vidéki Hírek**, a **Kommunizmus Zászlaja** és a **Vörös Zászló** című járási lapoknak. (Az elsőt Ungváron, a másodikat Nagyszőlősen, a harmadikat Beregszászban adják ki.) A Vörös Zászló részben eredeti magyar anyagot is közöl. **Kolhoz a Tiszaháton** címmel több éven át jelent meg a péterfalvi Határőr Agrárcég-Kolhoz lapja, 1990-ben azonban papírhány miatt (átmenetileg?) megszűnt. A felsorolt kiadványok valamennyien a párt- és tanácsi szervek hivatalos orgánusaként láttak napvilágot. 1990. április 30-án jelent meg az első olyan magyar nyelvű újság, amely nem a hivatalos szervek támogatásával jött létre. Ez a **Kárpátalja** c. lap. Ungváron szerkesztik, és Miskolcon nyomják. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség lapjaként terjesztik vidékünkön és részben Magyarországon is.

Az **Ungvári Rádió és Televízió magyar adásainak** műsorideje az elmúlt években növekedett: most a rádió naponta egy órányi műsort sugároz, a televízió adásideje több mint két óra hetenként. A szakmai igénytelenség miatt azonban számottevő hallgatóközönségük csak a fizetett szolgáltatásként szerkesztett vasárnapi kívánságműsoroknak van.

A kárpátaljai magyarság művelődési életében a legjelentősebb szerepet az irodalom játszotta és tölti be ma is. Míg képzőművészeink, zenészeink jobbára magányosan, s többnyire a közösségtől is elszakadva tevékenykednek (kivételet azalól talán csak a Beregszászban Horváth Anna körül csoportosuló festők, szobrászok, kerámikusok laza egysége képez), addig az irodalmárok mindig is igyekeztek közösséget alkotni. Példa erre a feloszlott Forrás stúdió, a sokáig meghatározó szerepet vállaló József Attila Irodalmi Stúdió (később József Attila Alkotóközösség). Sajnos, az utóbbi időben a közösségi irodalmi élet gyengült. Viszont — s ez elsősorban a Kárpáti Igaz Szó mellékletének, az **Új Hajtás**nak (1990-ben megszűnt), illetve az 1989-től megjelenő irodalmi folyóiratnak, a **Hatodik Síp**nak köszönhető — ennek negatív hatása nem érzékelhető.

Irodalmi életünkben hagyományosan a költészet dominál. Nem okozna nehézséget tucatnyi rendszeresen, a kritikai megmérettetést is kiálló költő nevének a felsorolása, míg a prózisták esetében, ha több nevet akarnánk említeni, komoly nívóbeli engedményeket kellene tennünk. Mind a mai napig érvényes, hogy a legjelentősebb kárpátaljai regényt **Kovács Vilmos** írta. S ez nemcsak (nem elsősorban) a regény kiválóságát jelzi, hanem az utána jövőket minősíti. Ha Kárpátalja meghatározó irodalmi tényezőiről szólunk, első helyen mindenképpen **Balla Lászlót** kell említenünk. Ez nem is any-

nyira esztétikai minősítés (munkásságának érdemi értékelése most nem lehet cél), mint ténymegállapítás. Balla László több évtizedes alkotói és szervező munkássága fontos része irodalmi fejlődésünknek.

Az utóbbi évtized legjelentősebb sikerének a **Hatodik Síp** megjelenése tekinthető. Mert megfelelő fórum híján a továbblépés egyszerűen elképzelhetetlen lett volna.

Gyakorta elmondjuk, Kárpátalján a publikációs lehetőségek ugyancsak behatároltak. A **Kárpáti Kiadó** magyar osztálya évente három-négy irodalmi jellegű könyvnél többet nem jelentethet meg. A teljes igazsághoz hozzátartozik, hogy az örvendetesen bővülő magyarországi publikációs lehetőségek mellett az Új Hajtás, a Hatodik Síp és az évente egyszer megjelenő irodalmi gyűjtemény, az **Évgyűrűk** nívós anyagokkal való megtöltése is gondot okoz. Így alakul ki az a felemás állapot, hogy míg egy-egy alkotónak hosszú éveket kell várni önálló kötetre, addig az időszaki kiadványok színvonala ugyancsak hullámzó.

Mindezek ellenére a kárpátaljai magyar irodalom betölti a kisebbségi létben rászabott nem könnyű szerepet, őrzi és megtartja a magyar szót.

Művelődési életünk más területeiről nem mondhatunk el sok jót. Vannak ugyan tehetséges és hivatásos képzőművészeink, zeneszerzőink, zenészeink, énekeseink, hiányoznak viszont a működésükhöz szükséges szervezeti keretek. Egyetlen államilag fenntartott zenekarunk van, a területi filharmonia **Magyar Melódiák** kamaraegyüttese, mely a zenei ismeretterjesztés nemes feladatát vállalva magára évtizedek óta járja a vidék iskoláit és falvait. Vezetője Márton István zeneszerző. Hasonló missziót teljesít **Ivaskovics József és kiségyüttese**. Ő kárpátaljai magyar költők verseit zenésíti meg és adja elő mindenütt nagy sikerrel.

Festőink, **képzőművészeink** száma sem csekély, ám az idősebb nemzedék művészetete elszakadt a nemzeti hagyományoktól és gyökerektől, eggyé olvadt az évtizedeken át fentről támogatott és sugalmazott szovjet vagy kárpátaljai ukrán irányzatokkal. Ez volt az ára az érvényesülésnek, a képzőművészeti szövetségbe való bekerülésnek. Talán csak Horváth Anna volt az egyetlen, aki művészetében sem tagadta meg népét, kultúráját. Az a fiatal nemzedék, amely már a hetvenes-nyolcvanas években indult, nem az előbbi utat választotta. Alkotásaikat a magyaros hangvétel, a magyar vagy az európai motívumok jellemzik. Veres Péter, Tóth Lajos, Kolozsvári László, Hídi Endre, Matl Péter, Keisz Gellért és mások tartoznak ehhez az irányzathoz, amely azonban eddig

nem nyert elismerést a képzőművészeti szövetség vezetői részéről.

Kárpátalján hivatásos magyar színház nem működik. Megszervezése most van folyamatban. Az amatőr társulatok közül kiemelkedik a **Beregszászi Népszínház**, amely Schöber Ottó vezetésével hézagpótló szerepet tölt be a magyar kultúra ápolásában. Ebbe a munkába szavalóversenyek, kiállítások rendezésével igyekszik bekapcsolódni az 1989-ben Ungváron megnyílt **Szovjet Hungarológiai Központ** is.

»A kultúra a népé!« jelszó jegyében az elmúlt évtizedekben megszámlálhatatlan amatőr dal- és táncgyűttes alakult és oszlott is fel vidékünkön. A számok bűvöletétől azóta sem sikerült megszabadulni, hivatalosan most is 630 énekkart, táncsoportot, színjátszókört, folklóregyüttest tartanak nyilván több mint 8 ezer taggal abban a négy járásban, amelyben a legtöbb magyar él (vagyis a beregszásziban, az ungváriiban, a munkácsiban és a nagyszőlősiben). A magyar együttesek számáról — jellemző módon — még mindig nem illik külön nyilvántartást vezetni, mert amögött odafönt nemzeti elkülönülési törekvéseket látnak. Ha mégis elkészülne valami hasonló kimutatás, annak sem vennénk sok hasznát, mert a jelzett műkedvelő csoportok legnagyobb része csak papíron létezik. Igazán pezsgő és színvonalas munka alig néhány kollektívában folyik. Ide sorolható többek között a péterfalvi Határőr Agrárcég-Kolhoz **Tisza dal- és táncgyűttese**, a derceni, a gáti, a palágykomoróci folklórcsoport, a pallói citerazenekar, a nagypaládi férfikórus.

A hagyományápolás, múltunk, örökségünk feltárása terén évtizedeken át nem sok történt Kárpátalján. Népszokásaink lassan feledésbe merültek, a vallásos színezetűeket például kifejezetten tiltották. A magyar vonatkozású emlékművek túlnyomó részét ledöntötték, eltávolították a háború után. Csak az első világháborús szobrok némelyikét sikerült megmenteni a pusztulástól. A magyar közösségek felbomlása már-már megállíthatatlannak tűnt a nyolcvanas évek elején.

Hogy ez mégsem következett be, abban az országban végbement társadalmi-politikai változások játszottak döntő szerepet, illetve az azok következményeként megalakult öntevékeny magyarságintézmények, közművelődési körök, végső soron pedig a **Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség**.

A kárpátaljai magyarságnak a második világháborút követően hosszú évtizedekig nem volt saját érdekvédelmi vagy kulturális szervezete. A negyvenes-ötvenes-hatvanas évek szovjet politikájába és ideológiájába sehogyan sem illett bele a nemzeti alapon való szervezkedés, sőt az államilag kez-

deményezett-támogatott vagy önszerveződő kisebbségi intézmények, társulások hiánya épp az egységes szovjet nép fogalmának létjogosultságát volt hivatott demonstrálni. Az internacionalizmusról és a népbarátságról vallott sztálini-brezsnyevi felfogás mereven elutasította, megakadályozta a nemzeti tudat ébresztésére, erősítésére irányuló törekvéseket.

Az önszerveződésnek és saját közösségeik megteremtésének az igénye azonban mindig élt a magyarok körében. Erről tanúskodik, hogy Ungváron és Beregszászban már az ötvenes és hatvanas években is működtek — igaz, elszigetelten — irodalmi körök, ezt mutatja a fentebb említett Forrás Stúdió (1967—1972) és a József Attila Irodalmi Stúdió (1971—1988) létrejötte, valamint az a beadvány is, amelyet 1972-ben több mint ezer aláírással küldtek el az SZKP KB Politikai Bizottságának és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének. »Meglévő problémáink túlnyomórészt abból adódnak, hogy nincs megfelelő képviselőtünk — hangoztatja a dokumentum. — Nincs olyan szerv, amely képviselné az érdekeinket, védené jogainkat, az egyenlő jogok mellett szavatolná az egyenlő lehetőségeket. ...Nincs egyetlen olyan orgánus, amely népi kultúránkat és hagyományainkat ápolná, egyúttal pedig gondoskodna a magyarság kulturális igényeinek a kielégítéséről is.« A beadvány kéri a magyar nemzeti kisebbség kollektív jogainak elismerését. Hangsúlyozza, hogy »nem elég az egyéni állampolgári jogok szavatolása, területünk magyar lakosságát mint kompakt egységet, közösséget is el kell ismerni; meg kell teremteni a lehetőségét a nemzetiségi képviselőtnek, nemzeti szervek létrehozásának az állami élet különböző területein és szintjein«.

Ezeknek a követeléseknek a megvalósítására a brezsnyevi időkben semmi esély nem volt. Csak a gorbacsovi átalakítás teremtette meg azokat a feltételeket, amelyek között immár reális lehetőség nyílt a sérelmek orvoslására.

A nyolcvanas évek közepéig tehát öntevékeny magyarságintézmények csak irodalmi körökként, stúdiókként funkcionálhattak. 1984-ben a beregszászi **Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub** megalakulásával következett be az az esemény, amely már a mozgástér bővüléséről, a kötöttségek lazulásáról tanúskodik. Igaz, ekkor még szükség van »a dolgozók hazafias nevelésében, a szabadidő kulturált és értelmes eltöltésének szervezésében« játszott »fontos szerep« hangoztatására, hogy a könyvbarátok járási szervezete vállalja patronálását. A klub azonban már legfontosabb feladatai közé

sorolja a város és a környék haladó irodalmi hagyományainak tanulmányozását és ápolását, az itt élt írók és költők emlékének a megörökítését, a magyar könyvek népszerűsítését. Elnöke Dalmay Árpád, tagjai pedig pedagógusok, újságírók, képzőművészek, könyvtári dolgozók, munkások, nyugdíjasok. A klub negyedévente kétszer ülésezik, ilyenkor beszélgetések, előadások váltják egymást. Rendszeresen szerveznek könyvjegykiállítást és képzőművészeti tárlatokat. A járási művelődési osztállyal és a műemlékvédelmi társaság járási szervezetével közösen 1988 elején emléktáblát helyeztek el az egykori Oroszlán vendégfogadó falán, amelyben 1847. július 12-én megszállt Petőfi Sándor. Még ugyanabban az évben felavatták Tompa Mihály emléktábláját is. 1989-ben készült el a Győry Dezső-emléktábla, s a város sétálóutcájában felavatták Illyés Gyula mellszobrát — az első magyar vonatkozású köztéri szobrot a háború óta.

Az Illyés Gyula Irodalmi Klub példája nyomán 1987-től kezdve egyre-másra alakultak meg a közművelődési körök Kárpátalja-szerte: Ungváron a **Nyelvművelők és Irodalombarátok Drávai Gizella Köre** (1988-tól **Drávai Gizella Magyar Közművelődési Egyesület**), Gáton, Dercenben a **Kovács Vilmos Közművelődési Kör**, Munkácson a **II. Rákóczi Ferenc Közművelődési Kör**, 1988-ban Técsőn a **Hollósy Simon Könyvbarát Kör**, Nagyszőlősen a **Bartók Béla Művelődési Kör**, Rahón a **Petőfi Sándor Magyar Klub**, Orosziban az **Arany János Irodalmi Klub**.

Az említett közművelődési körök és klubok igen fontos szerepet töltek és töltenek be a magyarságtudat ápolásában, az anyanyelvi kultúra terjesztésében és fejlesztésében. Számuk gyarapodásával és megerősödésükkel azonban egyre erőteljesebben fogalmazódott meg az az igény, hogy jöjjön létre Kárpátalján egy olyan **csúciszerv**, amely összefogná, koordinálná tevékenységüket, s a magyarság érdekvédelmét magasabb szinten valósítaná meg. 1988 októberében az értelmiségiek egy csoportja beadvánnyal fordult az Ukrajnai Kommunista Párt Központi Bizottságához és a területi pártbizottsághoz, melyben kérték az Ukrajnai Magyarok Kulturális Szövetségének megalakítását. A válasz nem volt ugyan elutasító, de az anyagi eszközök hiánya miatt a kérdés megoldására egy ideig alig látszott remény. Kapóra jött tehát a Tarasz Sevcsenko Ukrán Anyanyelvi Társaság területi szervezetének a megalakulása. Annak vezetői ugyanis támogatták egy hasonló magyar társaság alapításának gondolatát, s január 21-i alakulógyűlésükre a magyar értelmiség képviselőit is meghívták. Ekkor és itt jött létre

az a kezdeményezőcsoport — tagjai: Balla László, Debreceni Mihály, Dupka György, Fodó Sándor, Gazda Albert, Jáнки András, Móricz Kálmán, Turóczy István, Varga Béla, Zselicki József —, mely haladéktalanul hozzálátott az Ukrajnai Magyar Anyanyelvi Szövetség alapszabályának kidolgozásához. A magyar értelmiség képviselőivel és a hivatalos szervekkel folytatott megbeszélések, egyeztetések során az is nyilvánvalóvá vált, hogy nemcsak anyanyelvi, hanem egy szélesebb programot felvállaló szövetségre van inkább szükség, s az előkészítés utolsó fázisában a munka ebbe az irányba terelődött. így lett a megalakítandó — az itteni magyarság érdekvédelmét vállaló — szervezet neve a Szovjetunióbeli Magyarok Kulturális Szövetsége, majd huszonnégy órával az alakulógyűlés kezdete előtt Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.

1989. február 26. mérföldkő a kárpátaljai magyarság történelmében. Ezen a napon Ungváron mintegy 500 főnyi tömeg egyhangúlag fogadta el a **Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség** (KMKSZ) alapítólevelét és alapszabályát, melyek többek között kimondják, hogy a szövetség független és öntevékeny társadalmi szervezet, célja a Kárpátalján élő magyarok kultúrájának, nemzeti hagyományainak, anyanyelvének megőrzése és ápolása, anyanyelvi művelődésének és oktatásának elősegítése, valamint az e célokkal kapcsolatos érdekek védelme. A szövetség kinyilvánította, hogy a Kárpátalján élő magyar kisebbség az egyetemes magyarság része, ebből kiindulva törekszik a kölcsönös kulturális kapcsolatok kialakítására és fejlesztésére a magyarság többi részével. A KMKSZ elnökévé Fodó Sándort, az Ungvári Állami Egyetem magyar tanszékének tanárát választották. Alelnöke Móricz Kálmán újságíró lett. Az elnökséghez tartozott még Dalmay Árpád, Dupka György (felelős titkár), Gulácsy Géza, Szöllősi Tibor és Turóczy István (gazdasági felelős).

A szövetség tehát megalakult, de hivatalos elismerése még jó ideig váratott magára. Bejegyzését a területi végrehajtó bizottság április 18-ra tűzte ki, majd május 18-ra halasztotta. Aztán az újabb határidő május 23-ika lett. Ekkor napirendre is került a kérdés, ám mivel a testület nem volt teljes, döntés nem született. A KMKSZ választmánya legközelebbi ülésén felháborodásának és tiltakozásának adott hangot e huzavona miatt, s még így is csak június 20-án született meg a határozat a szövetség bejegyzéséről.

Eközben persze nem szünetelt a munka. A magyarlakta városokban és községekben egymás után alakultak meg a

szövetség helyi szervezetei. Mozgalom indult azért, hogy megjelenjenek a magyar feliratok és helységnévtáblák, visszaállítsák a magyar utcaneveket, magyar óvodákat-iskolákat nyissanak, emléktáblák örökítsék meg múltunk nagyjainak nevét. Március 15-én — negyvenöt év után elő'ször — területszerte népes ünnepségeken emlékeztek meg az 1848—49-es forradalom és szabadságharc hőseiről, megkoszorúzták emléktábláikat, az elfelejtett, gazzal benőtt, de most ismét megtalált és rendbe hozott honvédsírokat. Májusban a Kárpáti Igaz Szó tanácstermében Vasarely-kiállítás nyílt, vidékünkön vendégszerepeit a budapesti Radnóti Miklós Színház társulata, júniusban a KMKSZ vezetői a Művelődési Minisztérium meghívására Budapesten tárgyaltak az együttműködés lehetőségeiről, Tiszaújlakon a szövetség helyi szervezetének kezdeményezésére Esze Tamás-emléktáblát helyeztek el az egykori sóház falán, júliusban ugyanitt Rákóczi-emlék-konferenciát szervezett a szövetség, és több ezer taggal képviseltette magát a Bökény határában újjáépített turulmadaras Rákóczi-emlékoszlop avatóünnepségén. A szövetség elnökét megválasztották a Magyarok Világszövetségének választmányi tagjává, s a KMKSZ együttműködési szerződést kötött a Magyarok Világszövetségével, valamint a budapesti Kárpátaljai Körrel.

Első igazán nagy horderejű állásfoglalását a szövetség választmánya szeptember 10-én fogadta el az autonómia kérdésében. Az azóta sok vitát kiváltott dokumentum egyebek között hangoztatja: a szövetség választmánya célszerűnek ismeri el egy magyar autonóm körzet megalakítását Beregszász központtal, mely magába foglalja az ungvári, a munkácsi, a nagyszőlősi járás túlnyomórészt magyarlakta falvaik és településeit is.

Nemcsak a jövő foglalkoztatta azonban a szövetséget. 1989 őszén egy másik mozgalom is elindult, s ennek célja az 1944 novemberében, nem sokkal a háború, a front elvonulása után deportált magyar férfi lakosság emlékének megörökítése, a munkatáborokban elpusztult áldozatok és a testi-lelki nyomorékként hazatértek politikai rehabilitálása volt. Az elnökség szeptemberben körlevéllel fordult az alapszervezetekhez, melyben arra szólítja fel őket, hogy állítsanak méltó emléket a sztálinizmus kárpátaljai áldozatainak. A KMKSZ november 18-án Beregszászban kárpátaljai és magyarországi kutatók, történészek részvételével emlékkonferenciát rendezett, melyen a területi állambiztonsági főosztály helyettes vezetője, a területi rehabilitációs bizottság tagja elsőként értékelte hivatalosan a 45 év előtti eseményeket. November

26-án 13 órakor Kárpátalján megszólaltak a harangok azokért, akik nem tértek vissza a »háromnapos« munkáról. A templomokban és a temetőkben az elhurcoltakra emlékeztek a magyarok lakói. Ezrek és ezrek vettek részt az áldozatok jelképes temetésén, a munkatáborok lakóinak emlékét megőrkítő kopjafák, sírkövek, emlékművek felavatásán.

A december 10-i választmányi ülés újabb két fontos dokumentumot fogadott el. Az egyiket a magyar helységnevek ügyében, s ez egyebek mellett leszögezi: területünkön a magyarok települések magyar neveit a magyar nyelvű használatban hivatalosnak, az orosz és ukrán megfelelővel egyenértékűnek kell tekinteni. A másik dokumentum nem más, mint a szövetség választási platformja. A KMKSZ ugyanis ezen a választmányi ülésen képviselőjelölteket állított a területi tanácsba. Mit ígér a szövetség választóinak? A politikai életben demokráciát, az eddig megszervezett pozíciókból származó igazságtalan előnyök megszüntetését. A különböző vélemények egyenjogúságát. Olyan népi önkormányzatokat, mozgalmakat, amelyek a társadalom valamennyi egészséges erőit egyesítik. Ideológiai téren a világnézeti különbségek-ből fakadó hátrányok megszüntetését. Ateisták és hívők közmegegyezését. A vallások egyenjogúságának szavatolását, a görög katolikus egyház törvényes elismerését. Továbbá a nemzetek és nemzetiségek tényleges egyenjogúságát, a nemzeti színek és jelképek szabad használatát, azt, hogy a katonakötelesek nem szolgálnak majd a köztársaság határain túl.

December második felében a KMKSZ élénken reagált a romániai eseményekre. A forradalom első szakaszában tiltakozó levélben ítélte el a Ceausescu-rezsim megtorló politikáját, Tőkés László meghurcolását és azt, hogy a szovjet vezetés tétlenül szemléli a tragikus eseményeket. A forradalom győzelmét követően haladéktalanul gyűjtést indított a rászorulóknak megsegítése érdekében, s december végén, illetve január folyamán több tucatnyi kamion, teherautó, gépjármű indult Romániába gyógyszerekkel, élelemmel, közszükségleti cikkekkel megrakodva.

Február 24-én Beregszász mellett a szovjet—magyar határon a KMKSZ és a magyarországi ellenzéki pártok tömeggyűlést szerveztek a békéért, a fegyverkezés ellen, a Kárpát-medence ökológiai tisztaságáért.

Márciusban a választási kampány mellett ismét az Erdélyben zajló események kötötték le a szövetség vezetőinek figyelmét. A Marosvásárhelyen kiobbant magyarellenes ak-

ciók nyomán szükségesnek tartották kinyilvánítani, hogy a leghatározottabban elítélik a Romániában garázdálkodó fajüldöző bandák gatzetteit. Követelték, hogy a Szovjetunió hivatalos körei bélyegezzék meg a román szélsőséges erők cselekedeteit, nyilvánítsák ki együttérzésüket a magyar áldozatok iránt. Beregszászban tömeggyűlésen adtak nyomatékot a kárpátaljai magyarok szolidaritásának erdélyi testvéreik iránt, Ungvár központjában az egyetemisták ülsztrájkjal hívták fel a közvéleményt a cselekvésre.

Március végén az **Ukrajnai Népi Mozgalom**, a **Ruh** Kárpátalján, Huszton tartotta meg konferenciáját, melyen az ötvenegy évvel ezelőtti eseményekre emlékeztek (1939 márciusában csatolták vissza Kárpátalja keleti részeit Magyarországhoz, és a Szics-gárdisták, valamint a magyar csapatok között tűzharcra is sor került). A KMKSZ küldöttsége felhívást terjesztett a konferencia elé, melyet előzetesen a Ruh kárpátaljai regionális szervezete, a **Sevcenko Ukrán Nyelvi Társaság** kárpátaljai tagozata és a **Kárpáti Ruszinok Szövetsége** is elfogadott. A dokumentum többek között hangoztatja, hogy vidékünkön évszázadok óta élnek egyetértésben különböző nemzetek. A nehéz időkben mindenki egyformán szenvedett, tekintet nélkül arra, ki melyik népnek a fia. Nem ok nélkül voltak ott a ruszinok a magyar nemzeti forradalmak bölcsei mellett, és tartottak ki a végsőkig. A nacionalizmus és a sovinizmus a parancsuralmi rendszerek fegyvere volt mind a második világháború előtt, mind pedig utána. Akik gyűlöletet szítanak Kárpátalja népei között, azok a parancsuralmi rendszert akarják visszahozni. A felhívás elfogadói állást foglaltak a történelem meghamisítása ellen, s hangoztatták: Kárpátalja népeinek együtt, egyenrangú nemzetekként kell belépniük az európai közös házba!

A márciusi-áprilisi választások a szövetség erényeit és hibáit egyaránt felszínre hozták. Annak ellenére, hogy a választási törvény a községi tanácsok szintjén megfosztotta a KMKSZ-t a jelöltállítás lehetőségétől, a magyarlakta falvakban e testületekbe a szövetség tagjai jelentős arányban kerültek be, sőt sok helyen a mandátumok túlnyomó többségét sikerült megszerezniük. A beregszászi, az ungvári és a nagyszőlősi városi és járási tanácsban is arányos a magyarság, illetve a KMKSZ-tagság képvisellete, közülük többen vezető — elnökhelyettesi és más — tisztséget töltenek be. Ugyanakkor a területi tanácsban nem növekedett számottevően a magyar képviselők aránya, a köztársaság Legfelsőbb Tanácsának pedig hosszú idő után először nincs magyar képviselője. Ez a kudarccal egyértelműen a

ADATOK KARPATALJA LAKOSSÁGÁRÓL (AZ 1979. ÉS 1989. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS ALAPJÁN)

ÉV	Nemzetiség szerint	összes népesség	Anyanyelv szerint				Második nyelv szerint		
			Anyanyelve ugyanaz, mint nemzetisége	Magyar	Ukrán (ruszín) ¹	Orosz	Orosz	Ukrán (ruszín)	Nem tud második nyelvet
1979	Összes népesség	1 155 759	1 123 127	166 055	895 997	52 444	—	—	—
1989		1 245 618	1 102 031	166 700	972 827	62 510	670 046	48 106	514 516
1979	Ukrán (ruszín)	898 606	887 635	3910	887 635	6 674	—	—	—
1989		976 749	1 961 489	4 605	961 489	9 333	575 627	—	392 031
1979	Magyar	158 446	155 161	155 161	2411	805	—	—	—
1989		155 711	151 384	151 384	3 200	991	65718	17 723	72 178
1979	Orosz	41 713	40 611	88	985	40 611	—	—	—
1989		49 456	47 378	172	1 871	47 378	—	21 813	26 125
1979	Román	27 155	25 990	77	127	76	—	—	—
1989		29 485	28 964	73	198	153	15 056	994	11 809
1979	Cigány	5 586	777	3 890	843	42	—	—	—
1989		12 131	2 491	7 973	1 487	119	3 440	1 265	7412
1979	Szlovák	8 245	3 466	2 114	2 309	316	—	—	—
1989		7 329	2 555	1 890	2 433	388	3 781	2 081	1457
1979	Német	3 746	3 072	-1	438	176	—	1 580	—
1989		3 478	2 576	36	641	212	1 333	—	560
1979	Zsidó	3 848	1 415	506	366	1 545	—	—	—
1989		2 639	663	298	365	1 307	853	1 079	669

KMKSZ megosztottságából, az akciók összehangolásának a hiányából fakadt, valamint abból, hogy néhányan a tisztességtelen eszközök alkalmazásától sem riadtak vissza. A választási eredmények összegezésékor a területi választmány hangot adott annak a követelésének, hogy a parlament vizsgálja felül a jelenlegi választási törvényt, s a kárpátaljai magyar kisebbségnek legyen joga saját képviselőjét küldeni a Legfelsőbb Tanácsba.

Fennállásának második esztendejébe tehát politizáló, tekintélyes szervezetként lépett a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Mára alapszervezeteinek száma megközelíti a 200-at. Taglétszáma még mindig nő, noha túl van már a 20 ezren. Ez a háttér feljogosítja arra, hogy az itteni magyarság érdekvédelmi szervezetének vallja magát, s beleszóljon minden olyan kérdés eldöntésébe, amely bennünket is érint.

Ilyen légkörben ült össze 1990. április 30-án a KMKSZ első közgyűlése Ungváron, hogy értékelje a megtett út tapasztalatait, és megválassza a tisztségviselőket. A küldöttek egészében véve megfelelőnek minősítették az elnökség és a választmány tevékenységét, ugyanakkor egyetértettek abban, hogy a továbbiakban fizetett alkalmazottak foglalkoztatása nélkül a szövetség nem tud megbirkózni megnövekedett feladataival. A közgyűlésen felvetődött az is, hogy a szövetség nevét változtassák Kárpátaljai Magyar Demokrata Szövetségre vagy Kárpátaljai Magyar Szövetségre, ebben a kérdésben azonban nem jött létre egyezség, s eldöntését a módosított alapszabály elfogadásával egyetemben — az alapszervezetek véleményének meghallgatása után — a kibővített választmány hatáskörébe utalták. Fodó Sándor a szövetség elnökeként ismét egyöntetű bizalmat kapott. A választmány egy hónappal később megtartott ülésén a régi név mellett döntöttek.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség a jövőben legfőbb feladatának a magyarság egységének a megőrzését tekintti, mert a nemzetek közötti viszállynál csak egy dolog lehet fenyegetőbb ránk nézve: a belső viszály.

UNGVAR

A Drugeth-ek, Bercsényiek városa. Szoros szálak fűzték hozzá Gyöngyösit és Szabó Dezsőt. Az egykori Ung megye központja volt. Ennek ellenére országos méretekben sohasem játszott komolyabb gazdasági vagy kulturális szerepet. Mindig is megmaradt annak, ami — egy provincia székhelyének. Korábban nem is birt nagyobb jelentőséggel, mint Munkács vagy Beregszász. A század elején alig volt 20 ezer lakosa. Most Kárpátalja centruma. Lakosainak száma 120 ezer. Közép-európai léptékkal mérve számottevő közigazgatási egység központja. Talán nem szenved túl nagy csorbát az igazság, ha azt állítom, Ungvár most éli fénykorát. Hogy ebbe a fénybe rengeteg árnyék keveredik, annak fő okait már nemcsak helyben kell keresni. A település és lakói megszenvedik mindazokat a bajokat, melyet a hibás gazdasági koncepció, logikátlan iparosítás zúdít rájuk. Persze, ez nem ungvári sajátosság. Székváros lévén számos privilégiumot, előnyt élvez a vidék többi városával szemben. A közművesítés, a szociális fejlesztés még ennek ellenére sem mérhető európai mércével.

Ungvár egyértelműen Kárpátalja legnagyobb ipari centruma. A hagyományosnak tekinthető ruha-, cipő- és fafeldolgozó ipar mellett megjelent, sőt túlsúlyba került a műszer- és gépgyártás. Bármily furcsa, e vállalatok megléte egyfajta függőségi, alárendelt viszonyt teremt. Többségükben ugyanis nem kész termékeket, hanem alkatrészeket, részegységeket állítanak elő. így a haszon jelentős része nem itt, hanem az ország más területein képződik, s kis túlzással az is mondható, hogy a helyieknek marad a szennyezett levegő, az ipari szennyvíz, a túlzásfoltosság, amit az erőszakolt iparfejlesztés okoz. Szóval kísért a múlt. Ungvár és Kárpátalja továbbra is provincia, határszél, ahonnan inkább elvisznek, mintsem hoznak. Változás? Igen, vannak törekvések, melyek egyfajta gazdasági és közigazgatási önállóságra irányulnak. Különleges gazdasági övezet, hallani most Kárpátalján mindenütt. Lehet, hogy ez valóban megoldás. Külön-

féle autonómiák — ezt még hangosabban mondogatják ukránok, ruszinok, magyarok. Talán ez is megoldás...

A város lakossága túlságosan is gyors ütemben nő. 1983-ban város csínadrattáival ünnepelték meg a százezredik polgár születését. Azóta még 20 ezer lélekkel gyarapodott a település. Nyilvánvaló, ekkora természetes szaporulat egyszerűen nincs. A várost a közeli és távolabbi falvakból, az ország más vidékeiről ideköltözők duzzasztották ekkorára. Ez a folyamat magával hozott egy már-már katasztrofális lakásínségei. Sőt, társadalmi feszültségeket is előidézett.

Heves tiltakozást és felháborodást váltott ki például az a tény, hogy telkeket adtak egy szibériai nagyvállalatnak, mely saját dolgozói számára építtetett itt lakóházakat. Ha az ilyen esetek nem is nevezhetők gyakoriaknak, a betelepülés folyamatos, s a frissen alakult magyar, ukrán, ruszin társadalmi szervezetek véleménye szerint többek között a törzslakosság felhígítását is célozza. S ami ugyancsak nyugtalanító, mindez akkor történik, amikor ungvári családok ezrei várnak lakásgondjaik megoldására. Sokan közülük a gyors változás legcsekélyebb reménye nélkül.

Helyzetéből adódóan Ungvár nemcsak közigazgatási, hanem művelődési, szellemi központ is. Intézményekben nincs hiány. Az új színház, bár építési stílusától (ha ezt egyáltalán stílusnak lehet nevezni, sokkal inkább a parancsuralmi, gigantoman rendszer vasbetonból és fémről konstruált jelképének neveznénk) sokan idegenkednek, a bábszínház, a két mozi, a gombamód szaporodó videoszalonok, a járási kultúrház, a Tanítók háza, a méreteiben ugyancsak impozáns pionírpalota, s akkor még nem is említettem a vállalatok gyakran túlméretezett klubjait, szabadidő központjait, gazdag művelődési lehetőségeket, pezsgő életet sejtetnek. A tartalom viszont nincs arányban a formával. A színház jobbra csak külföldről, vagy az ország belsejéből érkező társulatok vendégszereplésekor, vagy könnyűzenei hangversenyek alkalmával telik meg. Komolyabb érdeklődést ezen kívül egy-egy body-boulding bemutató vagy éppen a szépségkirálynő-választás vált ki. Magyar szót a színházban nagyritkán, főként a nyíregyháziak vendégszereplésekor hallani. Filmszínházaink is megfélemedtek arról, hogy laknak itt magyarok. A bábszínházban sem működik magyar csoport...

Tudván, hogy Ungvár egyetemi város, a művelődési élet állóvíz jellege méginkább furcsa és sajnálatos. Az egyetemet, ki tudja miért, a városon túlra telepítették. S valószínűleg, ugyanez az elkülönítési elv érvényesült akkor, amikor az újságok szerkesztőségét a város másik végére, az

iparnegyedbe számúzték a központból. Igaz, nem ezek a legkirívóbb logikátlanóságok a városfejlesztési koncepcióban. Majd egy évtizeddel ezelőtt egy íróasztalnál elképzelt városkép kialakításához fogtak. Eszerint a települést három részre kívánták osztani. Lett volna a lakótelepek tömkelegéből álló ún. »hálószobak«, a gyárak koncentráálásával létrehozott »munkahely«, s a kettő közt a »nappali«, azaz bevásárló és kultúrközpont. Nagy vonalakban az elképzélést meg is valósították. Amivel sikerült elérni, hogy az igen rossz tömegközlekedés mellett sokaknak majd egy órájába telik, míg eljut a hálószobából a munkahelyre- Haza, ha a nappaliban kiállja az üzletekben szinte állandó sorokat, már valóban csak aludni megy.

Egyébként az óváros, mely a félresikerült rendezési elvek ellenére szerencsére megmaradt századeleji formájában, a vár, az Ungvárt Közép-Európa egyik leghangulatosabb településévé teszi. Az utóbbi időben mintha erősödni látszanának a város-, környezetvédő törekvések. Jó lenne hinni, nem rövid fellángolásról, hanem egy értelmesebb gazdálkodás és településfejlesztés kezdetéről van szó.

Sokan Ungvárt tartják a kárpátaljai magyarság központjának. Ez, ha a kérdést az intézmények szempontjából közelítjük meg, igaz is. Hisz az egyetem magyar tanszéke, a könyvkiadó magyar szerkesztősége, a magyar nyelvű területi lap, a Hungarológiai Központ itt található, s itt van egyelőre székhely nélkül a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség vezérkara is. Kétségtelen, ezekben az intézményekben jelentős magyar szellemi erő koncentrálódik. Viszont ha azt vesszük figyelembe, hogy Ungvár lakosságának csupán mintegy 10—12 százaléka magyar nemzetiségű, illetve magyar ajkú, hogy a városban csak egyetlen magyar tannyelvű középiskola van (alig több mint 600 tanulóval), hogy a magyarság szempontjából fontos intézményekben többségében nem ungváriak, hanem más településekről jöttek tevékenykednek, akik ezer érzelmi és más szállal kötődnek szülőhelyükhöz — már nem ilyen egyértelmű és kézenfekvő a központi jelleg.

Egyébként éppen a KMKSZ helyi szervezete verbuválása-kor is beigazolódott, hogy az itteni magyarság mozgósítása, felrázása sokkal nehezebb feladat, mint a magyar többségű vidékeken.

Ungvár a maga nagyvárosias allűrjeivel sokkal alkalmasabb az asszimilációnak, mint Beregszász, Nagyszőlős, Técső vagy a falvak.

őszintén be kell vallanunk, újra olvasva a székvárosról írt sorokat rádöbentünk: a kialakuló kép a kellenél

sötétebbre sikerült. Minden bizonnyal közrejátszik ebben a tény, hogy nem ungvári származású vagyok, de legalább ennyire motiválja és indokolja a fentebbieket az objektív, valós helyzet.

Igen, mivel ez a város Kárpátalja központja, kézenfekvő, egyenesen szükséges, hogy magyarságszempontból is azzá váljon. Néhány biztató jel utal is erre. Vannak már magyar óvodai csoportok, gyűjtés indult a magyar iskola bővítéséért, szóba került egy új magyar tannyelvű tanintézmény létesítése is. A korábbi évekhez képest jóval több magyar nemzetiségű képviselő került a városi tanácsba- Ez elsősorban a KMKSZ szervező munkájának eredménye.

Hogy milyen lesz Ungvár és az itt élő magyarság, az nagyrészen az országban folyó átalakulásoktól függ. Az adott körülmények közt még mindig függőségi helyzetben vagyunk. Ennek felszámolása elvezetne ahhoz, hogy provinciából végre a történelemben talán először szuverén, Európa felé nyitott vidékké váljunk. Ez, csak ez az út vezethet Ungvár igazi felemelkedéséhez.

UNGVAR LAKOSSÁGÁNAK ETNIKAI MEGOSZLÁSA 1989-BEN

Nemzetiség szerint	A nyanyelv szerint					
	összes népesség	ugyanaz, mint nemzetisége	magyar	ukrán (ruszin)	orosz	más
összes népesség	116 101					
ukrán (ruszin)	81 054	75 338	1 173		4 441	78
orosz	16 632	16 194	43	382	-	5
magyar	9 179	8 394	-	405	354	16
belorusz	698	210	1	42	-	1
cigány	1 992	1 129	564	192	77	27
lengyel	245	43	7	104	86	-
román	141	89	17	11	20	3
szlovák	3814	1 105	1 434	933	305	27
cseh	145	47	22	45	26	5
zsidó	912	122	113	41	632	3
német	69	31	—	19	23	

AZ UNGVÁRI JÁRÁS

Kárpátalja nyugati-délnyugati részén terül el. Az Ungvár —Munkács főútvonaltól néhány kilométernyire délre húzódó nyelvhatár nagyjából két egyenlő részre osztja. Hatvanöt települése közül több mint harmincnek van számottevő magyar lakossága.

1. Ahol biztos a jövőnk

A járás és az egész terület legnagyobb magyar községe **Nagydobrony**. (Oroszul: Velikaja Dobrony, ukránul: Velika Dobrony.) 1285 házában 5500-an élnek, túlnyomó többségükben magyarok. Laknak még itt cigányok — 320, oroszok és ukránok — együttvéve 250. önálló községi tanácsa, ezer férőhelyes magyar középiskolája (párhuzamos orosz osztályokkal), iskolaközi tankombinátja, 330 férőhelyes bölcsőde-óvodája, kultúrháza, három könyvtára, filmszínháza, tucatsnyi üzlete, szolgáltatóháza, postahivatala, takarékpénztára, telefonközpontja, körzeti kórháza, orvosi rendelője, gyógyszerháza van. Református temploma 1912-ben épült újjá.

A falu a Győzelem Kolhozhoz tartozik, melynek konzervgyára, téglagyára, varrüzeme van. Tagjainak száma 3800, földterülete 7150 hektár, évi termelési értéke több mint 8 millió rubel. Területén még egy termelőüzem van, a Meliorációs Építővállalat, amely hozzávetőleg 160 embernek ad munkát.

A dobronyi embert és magát a községet egyaránt markáns vonások jellemzik. Mindkettő egyedi jelenség környezetében. Valóságos legendák keringenek a dobronyiak gazdagságáról, élelmességéről, szorgalmáról vagy éppen fukarságáról, különcségéről. Ha többet nem is, annyit mindenképpen illik tudni róla hét faluval arrébb is, hogy Dobronyban »hüppen« az alma. Bár ezt ma sem tanácsos tősgyökeres dobronyinak a szemébe mondani, mert könnyen megkaphatja rá az illető a szokásos vaskos választ. Néhány évtizeddel ezelőtt a bicska is kinyílt erre a sértésre, s a régi reflexek azóta alig tompultak valamit. (E sorok írója most

azért engedheti meg magának a merészséget, mert közülük való.)

Az idegent elsősorban az ragadja meg, milyen furcsán beszélnek az itteniek, és mennyire elütő viseletük, gondolkodásmódjuk. »Színes, nagy falu — írta róla Tíz nap szegényországban c. szociográfiájában Balogh Edgár, a Sarlós mozgalom egyik vezetője 1930-ban. — Tarka népviselet. A faluban díszes ivókörtöt és szaruból faragott sótartót rajzoltunk le. Még a mosdótál is fából volt és cifra volt...« Tíz évvel később az Ungvár és Ung vármegye c. kötet szerzője arra figyelte fel, hogy »... a nők ruhaviseletükkel egészen kiválnak a környék falusi asszonyai és leányai közül. Legnagyobb részben még sajátságos inget viselnek, különleges szabással és hímzéssel... Meg kell említeni érdekes beszédjüket. .. Az a betű kiejtése o-ba hajló.«

Persze az idegen többnyire felületesen ítél, így nem értheti meg a dobronyit, és ennek törvényszerű ellenhatása az itteniek bizalmatlansága, zárkózottsága. Még az idézett műben is pontatlanul mutatják be Nagydobrony nyelvjárásának legfőbb sajátosságát. Valójában az a hangot nem o-hoz hasonlón ejtik, hanem palócosan az á-t rövidítik meg, ellenben az á ejtése olyan, mintha elnyújtanák a köznyelvi a hangot. És sokszor a dobronyiak sem értik saját magukat. Nem tudják, miért mások ők, mint a többiek. Szégyenkeznek miatta eleget, de mert nem tehetnek ellene, inkább büszkén, dacosan viselik másságukat.

— Az utóbbi egy-két évtizedben Nagydobrony bekapcsolódott környezete természetes vérkeringésébe — mondja Szanyi Sándor, a községi tanács elnöke. — Valaha az emberek egész életüket leélték úgy, hogy (talán a katonaságot leszámítva) ki se tették lábukat a faluból, legfeljebb ha vásárba mentek. Manapság meg Budapesten vagy Vlagyivosztokban egyaránt találkozhatunk dobronyiakkal.

A háztáji mint bevételi forrás mindig jelentős tényező volt az itteniek számításaiban. Tonnaszámra viszik piacra a korai burgonyát, ez a specialitásuk. Emellett a ciroktermesztés is teret hódított, mivel ez a növény a krumpli után vetve is megterem. Mindez még kiegészül az örölt paprikával és a fóliasátorból kikerülő primőr zöldséggel. A faluban tavaly kisszövetkezett alakult, melynek célja, hogy segítse a háztájiban megtermelt növények értékesítését. A piacra kerülő termés nagyságáról mindeddig senki sem készített felmérést, de szavahihető becslések szerint a község évente 800—1000 tonna korai burgonyát, 60—80 tonna örölt pirospaprikát, több tízezer cirokseprűt, jelentős tétel primőr zöldséget ad el.

— A nagydobronyaiak szorgalmáról dicshimnuszokat zenének, a kolhozuk sokáig mégis csak közepesnek számított. Nincs itt valami ellentmondás? — kérdezem Balogh Kálmántól, a nagyüzem elnökétől.

— De van. És ebben minden bizonnyal közrejátszott az is, hogy az emberektől egyesek csak a parancsok végrehajtását várták. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a mi sovány, agyagos földjeinken mindenért duplán kell megdolgozni. Annak idején eldöntötték, hogy nekünk 500 hektáron kell zöldeget termesztünk, de hogy megvannak-e hozzá a feltételek, azzal senki sem törődött. Nincs olyan év, hogy a megtermelt javak egy része munkaerőhiány vagy szervezetlenség miatt ne pusztulna a mezőn.

— Munkaerőhiány a vidék legnagyobb magyar községében?

— Hihetetlenül hangzik, de így van. Sajnos, nagyon megérezzük a háztáji elszívó hatását. Azt sem hallgathatom el, hogy amióta a külföldi utazásokat megkönnyítették, sokan hátat fordítottak a kolhozoknak. Szégyen ránk, de több százan vannak, akik rokon látogatás címén rendszeresen Magyarországra utaznak, külföldi áruval kereskednek, és az abból származó haszonból élnek.

Színes, nagy falu... Igen, az ma is, de színei mintha folyton változnának. Ha hajdanán a hagyományok őrzője volt, most a divatot hajszolja. A ruha, a frizura, a bútor, de még a lakodalmi zene is ugyanolyan legyen, amelyet a televízióban-rádióban látni-hallani. Nem vitatom: a népviselet, a guzsaly, a tulipános láda a múzeumba való. Vagy a színpadra, hisz ilyen próbálkozások is történnek. A helyi folklóregyüttes nagy sikerrel mutatta be a nagydobronyi fonót, 1972-ben egy köztársasági szemlén ezüstérmét nyert vele. A lakodalmi dalokat, verseket is csokorba gyűjtötték a hagyományok őrzői. Nem mindig kellő alázattal és hozzáértéssel, ám lelkesen és jószándéktól vezérelve.

— Igen fontosnak tartom, hogy azok a dalok, táncok, versek, amelyeket elődeink hagytak ránk, ne vesszenek a feledés homályába — vallja Badó Erzsébet könyvelő, a helyi folklór egyik kiváló ismerője. — Amit csak lehet, magam is igyekeztem színpadra vinni, bár nem mindent lehetett. A vallási ünnepekhez kapcsolódó népszokásokat is tiltották, az iskoláknak, tanítóknak nem volt szabad kántálni, betlehemezni, hímes tojást szedni. Ezek az értelmetlen tiltások ma már megszűnőben vannak. Mind gyakrabban hangzik fel a karácsonyi ének, ismét látni betlehemeseket, hímes tojásokból meg már kiállítást is rendeznek az iskolában.

Igaz, hiába keresnénk ezeken a tojásokon az ismert viaszos-hagymahéjas díszítést. A mai ízlésnek jobban megfelel a rikitó-csicsás ornamentika, mint a visszafogottabb eredeti mintázat. Ezzel szemben a disznótor, a lekvárfőzés elvesztette ünnepélyességét, csak a munka maradt meg belőlük. A tengerihántásra, a fonóra, a dörzsölőre, a fosztóra meg legfeljebb az idősebbek emlékezhetnek már. A szüreti bál, a regrutabál most van kihalóban. Új szokások lépnek a helyükbe. A gyermekágyas asszonynak nem ételt visznek, hanem pénzt, ballagáskor a keresztszülőtől aranygyűrű vagy -lánc dukál az érettségizőnek...

Kisdobronyt (Malaja Dobrony, Mala Dobrony) nevében csak három betű különbözteti meg Nagydobronytól, szélső házaik is majdnem összeérnek, és mégis: ez már egy másik világ. Mások az emberek, mások a szokások, más a nyelv, más a divat. »Barátságos, vendégszerető, munkaszerető emberek laknak itt. A föld a mindenük.« Ember Balázs tanácselnök jellemezte így népét, hozzátéve még, hogy jobb sorsot érdemelnének. A falu az utóbbi évtizedekben az »idősebb testvér« árnyékában él. Nagydobronyban van a kolhoziroda, a fogyasztási szövetkezet irodája, ott a kórház, a patika, a szolgáltatóház. És mi van itt? Alig valami. A háború óta mindössze két új középülettel gyarapodott a község: a tanácsházzal, amelyben az orvosi rendelőnek és a brigádiródnak is szorítottak helyet (a pincében meg tánctermet alakítottak ki), illetve a Csárdás étteremmel. A művelődési ház már több mint másfél évtizede, még a hetvenes évek elején megszűnt, a könyvtár, az óvoda, az iskola régi épületekben kapott helyet, így a tanítást csak két váltásban tudják megoldani. Igaz, már tervezik az új középiskolát, a 90-es évek első felében szeretnék átadni, de hogy mikorra készül el valójában, ezt ma még senki sem meri megjósolni.

A közösségi élet évtizedek óta halódik. Kisdobrony mindig nyitottabb volt Nagydobronynál, így kevésbé maradt fenn a régi népszokások, a néphagyomány. Amióta pedig a kultúrházat felszámolták, a közművelődés teljesen visszaszorult. Az énekkar feloszlott, a fiatalok fő szórakozása a diszkó. Filmet ritkán vetítenek, divatba jött viszont a videó. Az emberek összetartozása is lazul. Ma már nem kalákában, a rokonság meg a szomszédok összefogásával építik a házat, mint egy-két évtizede is, hanem építőbrigádot fogadnak fel.

A nemzedékek eltávolodására utalnak a lakosság foglalkoztatottságában tapasztalható változások is. Helyben gyakorlatilag csak a kolhoz nyújt munkaalkalmat, ami a fiata-

lónak már nem felel meg. Mindössze a gépkezelők és a tehenészek maradnak meg, a többség inkább az ingázást vállalja. Autóbusz viszi-hozza őket, a területi központ építkezései és a csapi vasút csábitásának nem tudnak ellenállni.

Ugyanakkor a háztáji gazdálkodás még mindig erősen tartja magát, jóllehet főleg az idősebb nemzedék ragaszkodása folytán. A kisdobronyiak fő specialitása a hónapos retek és a melegházi paradicsom, paprika, uborka.

»Hogy gazdálkodunk-e? — kérdezett vissza csodálkozva Nagy István, a nagyüzem egyik tagja. — De hiszen abból élünk. Már persze a traktoristákat meg a farmosokat leszámítva, mert azok a kolhozban is szépen keresnek. Jóság majdnem minden udvarban van, akinél pedig nincs, annak ad a kolhoz szerződésre. Jószerivel minden harmadik kertben találni fóliaházat. A termés meg megy a piacra. A készletezők nem nagyon kényeztetnek el bennünket. Ha néha kiugrik is egy-egy autó vagy kettő, a portékának a harmadát sem tudja elvinni...«

Eszeny (Javorovo, Javorove) közvetlenül az országhatárt jelentő Tisza jobb partján fekszik. A vasút a falu mellett halad el, az állomásig alig egy-két kilométert kell gyalogolni vagy kerékpározni a helybelieknek. A Csap és Nagydobrony közötti országút sincs igen messze, így érhető, ha a lakosság számottevő része a nagyobb darab kenyér reményében távolabbi településeken vállal munkát. Napközben szinte kihalna a falu, ha nem lennének iskolások meg a kapuban beszélgető nyugdíjasok, akik az idegennel is szívesen szóba állnak, s eligazítják a környéken.

— Épp most készítettem egy jelentést az ingázókról — örvendeztet meg a legfrissebb adatokkal a tanácsházán Fekete Anikó vb-elnök. — Számuk megközelíti a négyszázat, vagyis a munkaképes lakoságnak majdnem a fele jár el. A legtöbben a vasútnál helyezkednek el, esetleg Csap és Ungvár vállalatainál, hivatalaiban, akik meg itthon maradnak: a kolhozban. (Amely egyébként arról nevezetes, hogy ez volt a terület legelső közös gazdasága, még 1946-ban megalakult.)

Ez az életvitel persze nem kedvez a hagyományos paraszti értékek fennmaradásának. A fiatalok reggel mennek, este jönnek, a gazdálkodásra nem marad idejük. Meg talán kedvük sincs hozzá, mert munkahelyükön könnyebben keresik a pénzt. A háztájit már csak az öregek éltetik. Nem a haszon miatt, hanem mert vérükben van a természet parancsa: a földet meg kell művelni. Néhányan fóliaházas palántaneveléssel foglalkoznak, abból tesznek szert némi bevételre A

kertekben sok a gyümölcsfa, termését azonban nem tudják értékesíteni, a falunak nincs készletezője.

A régi népszokások közül kevés maradt fenn. Ellenben még ma is sokan ismerik a falu nevének eredetét magyarázó legendát, melynek egyik változatát Mikszáth Kálmán is megírta egy napilapban az 1890-es években. Nekem Gönczy Sándor pedagógus mesélte el. Eszerint a XI—XII. században a település határában ma is megtalálható Kastélydombon egy földvár állott, annak urát pedig Miczbánnak hívták. Amikor egyszer a földesúr háborúba ment, a feleségéhez bekopogott egy koldus hét gyerekekkel. A könyörtelen asszony kidobta őket. Nemsokára azonban ő is anya lett, és hetesikrei születtek: hét fiú. úgy határozott, hogy csak egyet tart meg közülük, a másik hatot egy vadászra bízta, hogy dobja őket a Tiszába. A vadász egy ládában tette őket vízre, azt pedig egy halász rövidesen megtalálta. Fel is nevelte a fiúkat, s mikor azok 16 évesek lettek, ellátogattak az urasághoz. Ott épp hetedik testvérük születésnapját ünnepelték. A hasonlóság közöttük annyira nyilvánvaló volt, hogy a vadász kénytelen volt felfedni a titkot Miczbán előtt. A várúr haragjában ló farkához köttette az asszonyt, s táblát akasztott a nyakába ezzel a felirattal: »E szenny«. A másik változat szerint Miczbán hét fia között osztotta fel uradalmát, s az ő nevükre vezethetők vissza a környező települések nevei: Szalóka, Ásvány, Csap, Salamon, Szürte és Rát. A hetedik falu az őszén nevű testvér birtoka lett, innen származik mai neve: Eszeny.

A község gazdag kulturális hagyományokban. Korábban színjátszócsoportha, citerazenekara volt, ma táncscoportha, esztrádegyüttese, fúvószenekara van. Az utánpótlással sincs gond, sok gyerek jár a csapi zeneiskolába. De nemcsak a muzsikának, hanem a könyvnek is megvan a becsülete. Szabó Irén könyvtáros büszkén újságotla, hogy könyvállományuk már megközelíti a nyolcezeret, rendszeres olvasóik száma pedig a nyolcszázat. Azokról az idős emberekről sem feledkeznek meg, akiknek már nehezükre esik a járás. Számukra az iskolások házhoz viszik az igényelt könyveket.

Egyetlen furcsaságra figyeltem fel a könyvtárban: a mintegy nyolcezer kötet közül alig 3600 íródott magyarul. Vagyis részarányuk meg sem közelíti az 50 százalékot, holott a magyar lakosság részaránya 100 százalékhoz közelít. Ki rendeli azokat a könyveket, amelyek évek óta olvasatlanul porosodnak a polcokon? Mint kitűnt, senki. Küldik rendelés nélkül is a járási könyvtárból.

Szalóka (Szolovka, Szolovka) az ungvári járás alföldi ré-

szének legeldugottabb községe. A járás központjától 43 kilométer, Eszenyétől öt kilométer választja el, s az utak erre-felé sem jobbak, mint másutt. Az elzártság és az elzárkózás azonban egyre kevésbé jellemzi az ittenieket. Sokan vállalják az ingázás fáradalmait, az autóbuszban való zötykölődést, csak közelebb kerülhessenek a változatosságot, új lehetőségeket és magasabb jövedelmet ígérő életformához.

A hagyományörzés és a modern világ kettős vonzásában él a falu. Még ma is számon tartják, ki milyen családból származik. A gazdag, előkelő famíliákat itt hadnak nevezik, s házasság útján ilyen rokonságba kerülni nagy megtisztetésnek számított. Érdekes módon a földművelésnek, a gazdálkodásnak nincsenek meggyökeresedett hagyományai. A háztájit nem használják ki intenzíven, főképpen saját célra természetnek benne kukoricát, burgonyát, zöldségfélét, takarmánynövényeket. Piacra inkább csak gyümölcsöt, babot visznek, azt is kevesen. Ennek magyarázata talán abban keresendő, hogy az 1860-as évek előtt a falu tulajdonképpen a Tisza árterületén feküdt, a gyakori áradások miatt a termőföldek rendszeres művelése lehetetlen volt. A lakosság állattenyésztéssel, gyümölcstermesztéssel, halászzal és szénégetéssel foglalkozott, abból tartotta el magát. S hogy kenyerük legyen, aratni más megyékbe jártak.

A tutajozás és a vízi közlekedés a múltban jelentős szerepet játszott a falu életében. A szájhagyomány szerint nevét is innen kapta. A tiszai faásztatók itt tartottak pihenőt, itt szálltak partra, ez a hely volt a kiszállóhely, vagyis a »szállóka«. Csónakkal vagy más vízi járművel még századunkban is átjártak a Tiszán az emberek, a külvilággal való kapcsolattartásnak fontos szála volt a vízi út.

— Bármennyire is igyekeznek felzárkózni a külvilághoz a szalókiak, saját hagyományaikhoz nem válnak hűtlenekké

— hallottam Soós Kálmán helytörténésztől, az ungvári Hungarológiai Központ munkatársától, aki maga sem tudott elszakadni szülőfalujától, onnan jár be munkahelyére.

— Fennmaradtak a különböző ünnepekhez, munkafolyamatokhoz kapcsolódó népszokások, ma is tartanak szüreti bált, regrutabált, majálist. Ez utóbbinak a hagyományos helye a »faluvég«, amely megtévesztő elnevezés, mert a község úgy terjeszkedett az utóbbi évtizedekben, hogy az egykori faluvég mára épp a központba került. Május valamelyik vasárnapján tartják az ünnepséget, de az előkészületek már korábban megkezdődnek. A legények a fákról, bokrok-ról fiatal hajtásokat gyűjtenek, és azokból körkerítést készítenek a másnap esti táncmultság színhelyén. Napközben

a családok kiöltözve elsétálnak a »faluvégre«, elbeszélgetnek az ismerősökkel, megkóstolják a lacikonyhán készített ételeket, a családfő megiszik egy sört, a gyerekek egy üdítőt, ha van, megnézik a műsort — és mindenki jól érzi magát. Este pedig áll a bál, ameddig csak a zenészek bírják.

Szintársulata is van a falunak — ami manapság igazán ritkaságszámba megy —, Bíró Margit klubvezető lelkes munkájának köszönhetően, ő maga szívesen és sikerrel énekel cigánydalokat, népdalokat, irányítása alatt a műkedvelőket járásszerte meg- és elismerték. Nagyon várják már, hogy elkészüljön az új művelődési ház (1990-re ígérik), s berendezhessék benne saját néprajzi múzeumukat. A kultúra szentélyében tartandó rendezvények talán visszaszorítják majd a 80-as évek kétes értékű divatját: a kártyázást. Ártatlan szórakozás ugyan, hisz nem pénzre játsszák — a legelterjedtebb játék a zsír és az orosz durák —, de térhódítása az igazán vonzó és tartalmas programok hiányára utaló jelzéseként is felfogható.

Nevezetes látnivaló és becses történelmi emlék a község XVIII. századbeli református temploma. Különös figyelmet érdemel a mennyezet eredeti díszítése. A deszkaburkolat egyenlő négyzetekre van felosztva, s mindegyiken egy-egy népművészeti ihletésű virágmotívum található. A felirat szerint »Tiszteletes T. Pazar István Uram Prédikátorságának idejében készült ezen Munka Balog Mihály asztalos Maiszter és Kis Imre Mester Emberek által...«

Ásvány (Tiszaásvány) (Mineralnoje, Mineralne) egyike a járás legrégebb településeinek. Történelmi források már a XIII. században említést tesznek róla. Népsége azonban sohasem lehetett jelentős, mert hol a tűzvész, hol pedig a tatár vagy a német pusztította. A XVI. század végén a falu mindössze négy házból állt, száz év elteltével is csak öt család lakta. Az 1896-os összeíráskor már 291 lakosa volt, 1940-ben 474.

Azóta a lélekszám csaknem megduplázódott, ami látványos fellendülést sejtet, s anyagi vonatkozásban valóban szembetűnő a változás. Az emberek jól élnek, takaros házak sorakoznak egymás után, bármerre nézünk. Most is sokan építkeznek, az idén még új utcát is nyitottak, és azt Petőfi Sándorról nevezték el. Az utóbbi egy-két évtizedben megállt a lakosság számbeli gyarapodása. A faluképet rontja a korszerű középületek hiánya, Ásvány elhanyagolt útjairól vált nevezetessé. S a kultúra terén sem sokkal szívderítőbb a kép.

Kertész János tanácselnök tárgyilagosan fogalmazott:

»Ami közös, azzal nem törődik senki, mindenki csak az egyéni boldogulást hajszolja. Valaha az emberek jobban tudtak lelkesedni, áldozatot hozni a közért. A 70-es években még olyan citerazenekarunk, népdalkórusunk, színjátszócsoporthunk volt, hogy öröm volt nézni. Mára csak a diszkó maradt. A lakosság visszavonult a közélettől. Hogy miért? Túl sokat csalódtak. Hitegették őket mindennel: lesz új iskola, közvilágítás, az utakat leaszfaltozzák... És mi lett belőle? Mindössze egy kultúrház épült és egy üzlet. Az iskola-óvoda ma is ott van, ahol évtizedekkel ezelőtt, közszolgáltatásokról csak álmodunk.«

Már a háztáji sem érdekli a gazdákat. A hatvanas években még 200 tehenet hajtott ki a községi csordás reggelente a legelőre, mára ez a szám negyvenre apadt. A vasút és Csap közelsége teljesen megváltoztatta az embereket. Jó, ha hatvanan maradtak kolhoz munkásnak, az eljárók, a vasutasok száma viszont hozzávetőleg négyszázra rúg. A lakosság nagy része csak aludni jár haza. A templomban olyan kevés a nép vasárnaponként, hogy énekelni sincs kinek. (Ennek azért külön oka is van. Az egyik könyvelő panaszkolta, hogy néhány éve még behívták a járási tanácshoz, amiért el mert menni a templomba.) A közösség lényegében atomjaira hullt szét. Vajon lesz-e erő, mely a semleges töltésű részesekék halmazát ismét önszervező anyaggá rendezi?

Nagygejőc (Velikije Gejevci, Veliki Hejivci) környékét járva kevesen gondolnák napjainkban, hogy a múlt században még valóságos őstölgyerdő közepén feküdt a község, s határát három folyó szelte keresztül. A Latorca egy ága és az Ung két ága valóságos szigetet formált a településből, különösen áradások idején, amikor a víz a házakat is megközelítette. Lakossága őstermelésből élt, századunk első felében főleg sertés- és szarvasmarha-tenyésztésből.

Ez a hagyomány a kollektív gazdálkodás éveit is fennmaradt, ma Nagygejőc a területi központ egyik jelentős éléskamrája. Közel van a piac — alig 18 kilométerre —, az itteni emberek pedig nem kímélik magukat. Munkaszerepek, szorgalmasak, még egy zsebkendőnyi földterületet sem hagynak kihasználatlanul. E tekintetben a nagydobronyaiakra hasonlítanak. Ha kell, éjt nappallá téve dolgoznak, s megbecsülik, nem herdálják el a pénzt.

Mivel az összehasonlítás kézenfekvő, megkérdeztem az egy-két kilométernyire fekvő társközség, **Kisgejőc** (Malije Gejevci, Mali Hejivci) lakóit, milyennek látják szomszédikat. Ők is elismerték: ha munkáról van szó, nehéz velük versenyezni. És ezt elárulják portáik is. Gondosan művelt ker-

tek, gyümölcsfák, szőlőlugasok, az udvaron baromfi, az ólban sertések, az istállóban tehén, hízójószág. Néhányan azért azt is hozzátették, hogy a lakóházak kevésbé keltenek jó benyomást, gazdáik nem nagyon tudják élvezni verejtékes munkájuk gyümölcsét. Hogy maradiak, földhözragadtak, igénytelenek, darabosak, szóval nem nagyon haladnak a korral. Kiscejőcből sokkal többen tanulnak tovább, szereznek diplomát — vélekedett egyik (természetesen kiscejőci) beszélgetőtársam. Hát ami az iskolát illeti, egyik falu sem tehet szemrehányást a másiknak. A több mint ezer lelket számláló Nagygejőc általános iskolájában alig 120 gyerek tanul, Kiscejőcön pedig csak elemi iskola működik 40 (!) tanulóval. Kiscejőcről Nagygejőcre járnak a gyerekek az elemi osztályok elvégzése után, Nagygejőcről pedig Kereknyéire viszi a busz a tanulók egy részét. Ahelyett, hogy összefognának, és a környék kisebb magyar falvaiból is ideédesgetnék a tanulni vágyó fiatalokat (akár középiskolai osztályok megnyitásával)!

Érdekesnek ígérkezett az ellenpróba is, hát elvégeztem: vajon milyenek tartják a nagygejőciek a testvérközség lakóit? »Valaha sok volt ott a nemes. A vagyon elűszott, de az úrhatnáság megmaradt. Nem nagyon szeretnek dolgozni. A háztájit is csak azért vetik be, hogy meg ne szólják őket« — hangzott a kissé rosszmájú jellemzés. A tárgyilagosabbak azonban hozzátették, hogy a kiscejőciek kultúremberrek. Tudnak viselkedni, kevesebb közöttük az iszákos, duhajkodó ember. Egyvalami azonban közös a gejőciekben: boldogulásukat nemcsak a helyi Haladás Kolhoz tagjaiként tudják elképzelni. A munkaképes lakosság egyharmada az üngvári vállalatoknál, a császlóci melegházgazdaságban és más távolabbi szervezeteknél, üzemekben dolgozik. A két falu közül Nagygejőc mutatkozik életképesebbnek. Lakosainak száma már több mint egy évszázada ezer fölött van, bár az utóbbi évtizedekben lassú csökkenést mutat. Sokkal érzékelhetőbb ez a hanyatlás Kiscejőc esetében. Lélekszáma a 40-es évek elején még meghaladta az ezret, azóta viszont jó 250-nel csökkent. Napjainkban a halálozások évi átlaga tízzel haladja meg a születéseket. Remete (Latorcaremete) (Remeta, Remeta) népessége nem módosítja számottevően a fenti arányokat, noha ugyancsak a nagygejőci községi tanácsához tartozik. Itt a megmaradt nyolc lakóházból mindössze háromnak van állandó lakója, a másik öt hétvégi házként, nyaralóként van nyilvántartva. A Kiscejőctől egy-két kilométernyire fekvő tanyán nyolcán élnek — valamennyien magyarok — meglehetősen nagy létbizonytalanságban, mi-

vei a területi tanács határozata a hasonló aprófalvak, tanyaák felszámolását irányozta elő.

Visszatérve a két Gejőc mai életéhez, itt is, ott is a kulturális értékek devalválódása figyelhető meg. Nagygejőcön nemrég még énekkar, tánccsoport, citerazenekar működött, mára feloszlott valamennyi. Kisgejőc sem dicsekedhet jelentős sikerekkel a művelődési életben. A vallás sem itt, sem ott nem játszik meghatározó szerepet a közösség formálásában. Ez részben annak tudható be, hogy Nagygejőc római katolikus templomát másfél évtizede bezárták, raktárként használták. Azóta állaga leromlott, de az idén a hívek összefogásával felújították, s kérésükre ismét megnyitották. A kisgejőciek meg azt kötötték a lelkemre, nehogy elfelejtsem megemlíteni: falujukban élt a híres harangöntő mester, Egry Ferenc, akinek a harangjai fél Európába, de talán még Ausztráliába is eljutottak. Az öntöde épületét a háború után a kolhoz raktárrá alakította át, de a berendezés maradványai még megtalálhatók benne.

Palágykomoróc (Komarovci, Komarivci) — mint a neve is utal rá — két falu egyesülésével jött létre valamikor századunk első felében, a lakosság azonban még ma is számon tartja, ki komoróci és ki palágyi. Különbőség azonban nem nagyon van közöttük, egyaránt igyekvő, szorgos nép lakik a község mindkét végében. »És jól is élnek — tette hozzá Vass Gyula, a helyi vb-elnök. — Szeretik a szépet, a tiszta, rendben tartott portát, lakást. Igényesek és törvénytisztelők.« Az ungvári piacon a dobronyiak, gejőciek és rátiak mellett bérelt helyük van. Kora tavasszal hónapos retekkel, majd fehér sörretekkel, burgonyával, zöldségfélékkel kereskednek. Sok sertést nevelnek eladásra, és tejföl, tej, túró is jut a városi nép asztalára a háztájiból. Pedig az ingázás a munkaképes lakosságnak mintegy 40 százalékát vonja el az östermeléstől. Ennek egyik magyarázata a rendszeres buszjárat és a város meg a vasút közelsége, a másik pedig az, hogy a helyi gazdaság, az út a Kommunizmushoz Kolhoz vezetőivel nem mindenki ért szót. Az elnök, a helyettese, a párttitkár, a szakemberek zöme nem beszél vagy nem szívesen beszél a törzslakosság nyelvét, ezért az itteniek közül többen inkább más munkahely után néznek.

Szociális téren van mit felmutatnia a falunak. Szép művelődési háza, tanács- és kolhozirodája, általános iskolája épült az utóbbi 10—15 évben, a megüresedett iskolaépületben kereskedelmi központ nyílt. A 80-as évek közepe óta a kutakban apadni kezdett a víz, ezért vízvezeték, artézi kút és szennyvízcsatorna megépítése szerepel a tanács terveiben.

A hagyományápolás itt nem üres szólam, a régi népszokások megőrzését, a folklórkincs átörökítését valóban szívükön viselik az emberek. A környék egyik ismert nótafája, Urbán János nyugdíjas kolhoztag legalább kétszáz dalt ismer, de szerepelnek repertoárjában népmesék, legendák, tréfas rigmusok is. A művelődési ház folklórcsoportja (amelynek külön ifjúsági együttese van) népi táncokat, dalokat, életképeket mutat be. Minden héten szerveznek valamilyen rendezvényt a kultúrosok: színelőadást, műsoros estet, születésnap-i köszöntőt, társasjátékokat, vagy ha mást nem, díszkót. Ma is élnek a régi lakodalmi népszokások, igaz, újabban modern elemekkel vegyítik. A házasságkötést a művelődési házban tartják, s magnóról az alkalomhoz illő dalokat játszanak be: ismert orosz és magyar slágereket. Ez az egész a tanácselnök szavai szerint annyira megnyerte a szép számban összeseregülő báméjszodók tetszését, hogy újabban már Szűrteből is ide járnak örök hűséget fogadni.

A község református temploma igen régi, eredetileg a XIII. század második feléből való, azóta azonban többször átalakították, csak a torony őrizi érintetlenül a középkor hangulatát. Kriptájában helyezték örök nyugovóra a Mikszáth Kálmán »Különös házasság« című regényéből ismert Buttler János gróft, amit az anyakönyv 1845. évi bejegyzése is bizonyít: »Máj. 7. Méltóságos Bardányi Gróf Buttler János úr Meghalt Dobóruszkan, tétetett a Palágyi Református Templom alatti sírboltba, hol nyugodjon békességbe, meg holt csuklásban, volt 73 éves...«

»Az ungi református egyházmegye« című kiadvány egyik szerzője, Haraszty Károly 1931-ben így jellemezte **Telek** (Agtelek, Tiszaágtelek) (Tysiszjanka, Tiszjanka) népét: »...tiszteletgató, becsületes, józanéletű, templomszerető és áldozatkész«. E tulajdonságai máig megmaradtak, a fejlődéshez, a gyarapodáshoz azonban mindez kevésnek bizonyult. Lakossága évtizedek óta apad, csak az utóbbi 2—3 évben állt le ez a folyamat. A kedvező változást a helybeliek a Latorcán át Gejőcre vezető út felújításával, illetve az új Latorca-híd megépítésével hozzák összefüggésbe, ami jelentősen lerövidíti a Telek és Ungvár közötti távolságot. Korábban a fiatalok szinte menekültek szülőfalujukból, hiszen az az elmaradottság, az elzártság megtestesítője volt, évtizedekig semmit nem fejlődött. Kimondatlanul is ott lebegett fölötté a halálos ítélet, és ennek beteljesüléséhez a háború utáni nemzedék nem óhajtott statisztálni. A lakosság előregedett, sokan távoli településeken kerestek munkát.

Most' ismét bizakodnak a telekiek. Egyre kevesebb a meg-

üresedő ház, az eláruló porta, sőt új lakások épülnek. Ha csak valamicskével részesülnek arányosabban a Kisdobronyban székelő tanács és a nagydobronyi kollektív gazdaság vezetőinek jóakaratóból, a közös javakból, akkor e kisközség előtt is a felemelkedés, a boldogulás útja áll.

Szelmenc (Szolonci, Szolonci) alighanem a legfurcsább kárpátaljai magyar község. Nem is község, csak félközség, vagy még inkább: torzó. A háború előtti Szelmenc egyik utcája. A front elvonulása után ugyanis a határ (nehéz megérteni, milyen elgondolás folytán) kettészelte a falut. Kiseb-bik részére azóta a Szovjetunió, nagyobbik részére Csehszlovákia határárei gyúznak.

Tóth József, a falubizottság elnöke maga sem tudta, nevesse-e vagy sírjon, amikor a községe múltjáról és jelenéről beszélt.

— A szülőházam valaha a falu belsejében volt, most meg a szélére, sőt az ország peremére került. Az iskola, a templom, a temető a túloldalon maradt. A kútunk meg közvetlenül a szögesdrót mellett található. Ha vízért megy édesanyám, az őrtoronyból katonák figyelik minden léptét. Az egyik szomszédunk szovjetunióbeli magyar, a másik viszont — alig 15—20 méternyire — csehszlovákiai...

Ezt a sokkot a szelmenciek azóta is nehezen tudják kiheverni. Ha legalább a társközség, Palágykomoróc segítene (ott székel a tanács). De nem segít. A palágyiak azt mondják rájuk: »tanyasiak«. Iskolájuk, óvodájuk nincs. Még telefonjuk sincs. Illetve van egy, de az csak két-három évente egyszer, a választások idején javul meg rövid időre, máskor használhatatlan. A művelődési ház — egyben könyvtár és felcserközpont is — teteje beázik, ám nincs kinek megjavítani. Nem csoda, ha a fiatalok közül egyre többen költöznek el. Az Út a Kommunizmushoz Kolhozban már mindössze hét asszony és tíz-tizenöt férfi dolgozik. A többiek ingázók.

Máskülönben rendes, jóra való emberek, összetartóak, tisztelik a törvényt. »A milícia ide csak vendégségbe jön« — emlegették önérzetesen, arra utalva, hogy évek óta nem történt komolyabb rendbontás a községben.

Ami Szelmenc kicsiben, **Salamon** (Tiszasalamon) (Szolomonovo, Szolomonove) ugyanaz nagyban. Vagy majdnem ugyanaz, mert azért vannak lényeges eltérések is a két falu között. Ami rokonítja őket, a nagymérvű elvándorlás. A fiatalok a középiskolát már Csapon végzik, vagy Ungvárra kerülnek, szakiskolába — aztán esetleg főiskolára —, és nem nagyon vágnak vissza. Városon helyezkednek el, majd

előbb-utóbb gyakran szüleik is utánuk mennek. Akik maradnak, nagyrészt azok is kétlakiak, a munkaképes lakosság nagyobbik fele ingázik. Az üresen maradó, eladó házakat pedig a távolabbi járásokból betelepülők veszik meg, akik szinte kivétel nélkül ukrán nemzetiségűek. Az ukrán-ság részaránya egyébként csak azóta számottevő, amióta a szomszédos Sztrázs község összenőtt Salamonnal. Ez a házasság valahogy úgy hatott az ősrégi Salamontra, mint amikor az idős férj fiatal feleséget vesz el. A helyi állami gazdaságban már nem nagyon lenne kinek dolgozni, ha a sztrázsiaiak nem lennének. Fejőnőnek például rajtuk kívül senki nem megy. A háztájit is jobban szívügyüknek tartják. A legelőre kijáró 62 tehén közül alig négyet-ötöt fejnek salamoni portán. A sztrázsiaiak énekkart, táncsoportot szerveztek, Salamonban viszont semmi sincs. »Önértés, büszke emberek, de a munkával nem sokat törődnek« — csengenek a fülembé ma is az egyik Salamonból elszármazott városlakó beismerő vallomásként ható szavai. Ezt látszik igazolni, hogy a szovhoz évente mintegy száz embert' szerződöttet ősszel a huszti járásból a betakarítás elvégzésére.

Természetesen oka van annak, hogy ennyire passzívak lettek, hátat fordítottak saját községüknek, gazdaságuknak. Évtizedeken át hitegették, becsapták őket. A szovhoz vezetői ígérték mindent, sokszor azonban az írásba foglalt szerződéseket is felrúgták, nemegyszer a járás utasítására. A falu sem fejlődött. Az utóbbi években már kedvező változások figyelhetők meg. Az állami gazdaság jobban támogatja a népet, s hogy munkalehetőséget nyújtson a helybelieknek, az Ungvári Cipőgyárral együtt rövidesen segédüzemet nyit a faluban. Már megrendelték a víz- és gázvezeték kiépítésére vonatkozó tervdokumentációt is. Kérdés, hogy nem késtek-e el vele.

Rát (Ratovci, Ratyivci) még néhány évtizede is Kis- és Nagyrétként volt ismeretes, e két falu azonban mára teljesen összenőtt. Az emberek inkább csak vallásukat tekintve különböznek egymástól. A kiserátiak reformátusok, míg az egykori Nagyráton római és görög katolikusok élnek. A községnek így három temploma van. A vasút közvetlenül a házak mellett halad el, a 12 kilométernyire fekvő Ungvár néhány perc alatt elérhető. Ennélfogva az ingázók száma igen magas, megközelíti a 400-at. A magyarok részaránya az összlakosságon belül fokozatosan csökken. Évente 25—35 ember telepedik le a faluban a hegyvidéki járásokból, az eladásra kínált házakat rendszerint ők veszik meg. A bevándorlást a szovhoz vezetői szorgalmazzák — akik túlnyo-

mórészt maguk is ukránok — munkaerőhiányra való hivatkozással. A gazdaság az utóbbi időben hat házat épített a betelepülők számára. Ez a tendencia nem nyer egyértelmű támogatást a lakosság körében. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség helyi szervezetének egyik gyűlésén az a gondolat is felvetődött, hogy falugyűlésen kellene dönteni arról, kiket fogadjon be a közösség. A 80-as évek elejéig itt foiklórcsoport, énekkar volt. Amióta a gazdaság vezetői nem magyarok, támogatás híján az együttesek feloszlottak. Most a kulturális szövetség tisztségviselői szorgalmazzák újjászervezésüket. A népi hagyományok még erősen tartják magukat, az emberek ma is járnak tengerihántóba, tollfosztóba, lekvárfőzőbe — és szüreti bálba. A falu vezetői középiskola és művelődési ház felépítését tervezik.

2. Mint oldott kéve...

Az eddig említett falvak magyarjait nem fenyegeti gyors beolvadás. Elég nagy számban élnek együtt ahhoz, hogy az elvándorlás vagy a betelepülés ne veszélyeztesse megmaradásukat. Iskolájuk, óvodájuk van, az utcán csak magyar beszédet hallani. Van saját értelmiségük, a vezetők többnyire magyarok. A közösségbe bekerülő más nemzetbeliek általában alkalmazkodnak a helybeli öslakossághoz.

Ahol azonban ezek a körülmények már nem tarthatók fenn, a magyarság életképessége, fennmaradása forog kockán.

Ilyen település például Csap (Csop, Csop). Lakói közül hozzávetőleg 3,5—4 ezren vallják magukat magyaroknak. Ez a szám a kisváros lakosságának alig egyharmadát teszi ki. Pontosabb adatot a helyi tanácstól nem sikerült szerezni, mivel annak vezetői nem tartják fontosnak, hogy statisztikájuk legyen ilyesmiről. »Miért kellene a magyarokat a többi nemzetből elkülönítve kezelni?« — kérdezte értetlenül Vlagyimir Szulima tanácselnök. Szerinte a városban 17 nemzetiség él, és valamennyi egyenjogú, egyenrangú. A magyaroknak meg különösen nem lehet okuk panaszra, hisz saját középiskolájuk van. Óvodájuk csak azért nincs, mert a szülők nem kérvényezik. A város több mint 30 utcája közül kettő magyar nevet visel: Petőfi Sándorét és Kun Béláét. Az utcanévtáblák, a feliratok, a cégtáblák, a hirdetések mind cirillbetűsek.

A tanácselnök szilárdan kitart amellett, hogy Csapon nincs szükség magyar nyelvű feliratokra, azok csak megtevesztenék az ide érkező külföldit. Ezzel nagyjából a magyar tanyelvű középiskola vezetői is egyetértenek, mert a

folynosokon csak elvétve látni latinbetűs szöveget, a gyűléseket, értekezleteket is orosz nyelven tartják. Amikor legutóbb az egyik tanár anyanyelvén, vagyis magyarul szólalt fel a pártgyűlésen, az igazgatóhelyettes — tüntetőén — angolul válaszolt rá, jelezve: számára az angol is érthetőbb, mint a magyar.

Ez a légkör nem kedvez a nemzeti tudat erősödésének. Az asszimiláció jelentős (a negyvenes évek elején a magyarok aránya még 96 százalékot tett ki), sokan települnek át Magyarországra. A város három temploma közül kettő a háború idején elpusztult, az épen maradt római katolikus templomban református istentiszteleteket is tartanak.

Szürte (Sztrumkovka, Sztrumkivka) és Téglás (Ceglovka, Cehlivka) napjainkban már gyakorlatilag egyetlen község. Az Ungvár—Csap országúton haladva észre sem veszi az utazó, mikor lép át egyikből a másikba. Népe azonban külön-külön őrzi sajátos vonásait. »Fontoskodó, komoly, munkás, istenfélő és engedékeny« — így jellemezte a már idézett Haraszy Károly a szürtei embert. »Konzervatív életberendezkedésébe lassanként beleszövi a városi élet modern hatásait is.« Az említett engedékenysége mára a lakosság felhígulásához, karakterének elvesztéséhez vezetett. »Halva született falu« — emlegetik a környéken, mert önvédelmi ösztöne teljesen kihalt, amolyan átjáróház lett a falu. »Jellemző, hogy ide emberemlékezet óta mindig más-honnan hoztak kolhozelnököt, a helybeliek közül ritkán került ki tanácselnök vagy iskolaigazgató. Az ukrán és orosz nemzetiségű lakosság beáramlása erőteljes, a falu vezető emberei között alig találunk magyart.« Tóth Lajos helyi festőművész mutatta így be a faluját, mely szociális téren lendületes fejlődést mutat az utóbbi években. Művelődési ház, óvoda, áruház épült, s az új munkahelyek száma jelentősen növekedett. Ez elsősorban a kolhoznak köszönhető, mely a segédüzemek egész sorát nyitotta meg, és lakóházakat épít saját (itt letelepedni szándékozó) dolgozóinak. Ezáltal valamelyest sikerült ellensúlyozni a munkaerő kiáramlását, ráirányítani a figyelmet a helyi lehetőségekre. A háztájival például sokáig csak kevesen törődtek, most e tekintetben is változik a szemlélet. A közös gazdaság újabban támogatja a vállalkozókat, így van már olyan gazda, aki szerződéses alapon 50 bikaborjút vagy 100 hízósertést nevel, mások dohányt természetnek háztáji részlegükön.

Említést érdemelnek Szürte jellegzetes épületei: a kéttornyú református templom, melyet a környék lakói találós kérdésbe foglaltak (»Hol találni a szürti templomtoronynak pár-

ját? — Mellette.«), a múlt században épült Redwicz-kastély, melyet szemtanúk elmondása szerint (ma már beomlott) alagút köt össze a katolikus templom kriptájával, és persze maga a katolikus templom, amely Árpád-kori alapokra épült, s hátsó falába beépítettek egy vélhetőleg több száz éves, a sárkányölő Szent Györgyöt ábrázoló féldomborművet.

A téglásiakról sok jót hallottam a környező falvakban. Mivel kevesen voltak, mindig összetartottak, védték-segítették egymást. »A téglási legényt nem lehetett megverni, mert a cimborái rögtön ott teremtek. A szűrtit meg magára hagyták« — elevenítette fel emlékeit Tóth Lajos. Téglás szociális fejlődéséről külön nem beszélhetünk, mert mindazt, ami az utóbbi időben Szűrtében vagy a két falu határán épült, közös használatra szánták.

Palló (Pavlovo, Pavlove) széles, kanyargós utcájáról és citerazenekaráról nevezetes. A falut évszázadokkal ezelőtt az Ling egyik ága szelte keresztül, annak két partjára épültek a házak, ezért kerültek távol egymástól a szemközti szomszédok. A citerazenekar múltja csak húsz évre tekint vissza, de Kerek Ferenc vezetésével e rövid idő alatt is számottevő sikereket ért el az együttes. Tucatnyi kitüntetést, érmet, díjat nyert el, megkapta a Kiváló együttes címet. A hagyományok ápolása nemcsak ebben meg a népszokások felelevenítésében nyilvánul meg, hanem a paraszti gazdálkodás továbbvitelében is. Csaknem minden portán foglalkoznak jószág tartással, tej, túró, tejfel jut bőven a területi központ piacára. Még vaját is készítene, legalább húsz házból! A magyarság számaránya egyrészt a betelepülők, másrészt az alacsony népszaporulat miatt csökken (az egy gyerekes család a jellemző). Elemi iskolája valójában egyetlen osztály, 12 tanuló. Bátfa (Gyerevci, Derevci) az Ungvár környéki apró magyar falvak jellegzetes képviselője. A betelepülési hullám még alig érte el, összesen öt ukrán család él benne. A megüresedő házakat azonban már ők veszik meg, igaz, alkalmazkodnak is a helybeliekhez. Lakói túlnyomórészt ingázók. Szociális létesítményeivel nem dicsekedhet. Iskolája, óvodája nincs, művelődési háza elhanyagolt. Csak egészségügyi szolgálata emelkedik ki a nagy átlagból. Körzeti ambulatóriuma a szomszédos falvakat is ellátja, akárcsak az ugyanitt található állategészségügyi állomás. Műemléktemploma a XIV—XV. században épült. Kőtornyot hozzá 1858-ban emeltek, ugyanekkor készültek tölgyfából a székek és a karzat is. 1910-ben újították fel a templomot, igen kevés hozzáértéssel. Ekkor cserélték ki színes üveglakait, értékes falfestményeit bemeszelték. A közeli Gállocs (Galocs, Halocs)

hasonló gondokkal küzd: a fiatalság elvándorlásával, a szociális infrastruktúra hiányával, a közösség felbomlásával, a társadalmi passzivitással. A falunak alig van értelmisége, a diplomás szakemberek nem maradnak meg, mert hisz nincs is rájuk szükség. Az elemi iskola, az óvoda, a kultúrház, a kolhoz helyi brigádja kevés ilyen munkaerőt igényel. Ékesége az 1910-ben bodrogkeresztúri faragott mészkből épített, jellegzetes stílusú református templom.

3. A központ vonzásában

A járási és területi központ — Ungvár — közelsége alapvetően meghatározza a környezetében levő falvak életét. Itt a legmagasabb az ingázók száma, itt a legerősebb a lakosság migrációja, itt a legkifejezettebb a magyarság beolvadása. A betelepülők arányának erőteljes növekedése azt hozta magával, hogy noha a helyi lakosság még többségben van, anyanyelvének használata teljesen visszaszorult. Itt a tanácsházán rendszerint már nem beszélnek magyarul, a közös gazdaság vezetői és szakemberei az ukránok közül kerülnek ki, az iskolák kétnyelvűek, ami a magyar nyelv háttérbe szorítását jelenti, a nemzetiségi kultúra ápolásához nincsenek meg a feltételek.

Mindezek a hátrányok az ide sorolandó falvak közül **Konc-házát** (Koncovoje, Koncove) érintik a legkevésbé. Lakosságának még több mint kétharmada magyar. Elemi iskolája idáig önálló volt, ám rövidesen elkészül a környező falvak közös iskolája, amely már kétnyelvű lesz. A lakosság száma évente körülbelül ötvennel növekszik, ennek hátterében azonban nem a természetes népszaporulat, hanem a bevándorlás húzódik meg. A hegyvidéki járásokból és az ország távolabbi vidékeiről a viszonylag magas kereset mellett a falu gyors ütemű szociális fejlesztése is csábítja ide a munkaerőt. Az utóbbi egy—két évtizedben új művelődési ház, orvosi rendelő, korszerű szolgáltatóház, óvoda épült a környező vállalatok (a baromfitelep, a takarmánygyár, a Gorkij Kolhoz) összefogásával. 62 házba már a vizet is bevezették, s a vezeték építése tovább folytatódik. A művelődési háznak 15 tagú ukrán népi énekkara van, magyar együttes nem alakult. Ugyanez a tendencia érzékelhető a szomszédos **Homok** (Holmok, Holmok) községben. Noha a lélekszámot tekintve a magyarok vannak többségben, a kétnyelvű általános iskolában az ukrán osztályok népesebbek, a magyar gyerekek számára megszervezték az ukrán szakkört, viszont az ukrán osztályokban magyar szakkör nem alakult. A beván-

dorlók a helyiek nyelvét nem tanulják meg, az őslakosság kénytelen alkalmazkodni hozzájuk. Ebből azonban nyílt konfliktusok nem származnak, az együttélés zavartalan. (Az egyik pedagógus mesélte, hogy ukrán szomszédja mindig áthozza a tojást, ha tyúkjá a kerítés túloldalára repül tojni.) Sok a vegyes házasság, s az ebből származó gyermekek anyanyelve többnyire ukrán vagy orosz. Itt is épül a vízvezeték, mert a környékbeli kutak néhány éve kiapadtak, és azóta tartálykocsi látja el a lakosságot ivóvízzel.

Tarnóc (Ungtarnóc) (Tarnovci, Tarnyivci) környékén legerősebb a betelepülés. Marija Kurtanics tanácselnök szerint a jövevények száma évente megközelíti a százat a tanácshoz tartozó négy községben (Tarnóc, Sislóc, Botfalva, ördarma). 1989-ben például három új utcát nyitottak számukra. »Kell a munkaerő« — mondják a kolhozirodán, a helybeliek ugyanis nem szívesen maradnak a közös gazdaságban, inkább a várost választják. Azt már az utcai beszélgetésekből tudom meg, hogy a bevándorlók túlnyomó része is csak papíron kolhoztag. Addig maradnak a nagyüzemben, amíg megkapják a házat vagy a telket, aztán valamelyik iparvállalatnál helyezkednek el. Ezért kell még ma is brigádokat behozni az őszi betakarításkor a hegyvidéki járásokból. Tarnóc lakossága fél évszázaddal ezelőtt 92 százalékban magyar volt, a betelepülés azonban már a 40-es évek végén elkezdődött. A »telepeseket« először magyar családoknál szállásolták el, amíg házat építettek maguknak, ők még megtanulták a helybeliek nyelvét, gyermekeik is jól beszélnek magyarul. A most érkezőkre ez a törekvés már nem jellemző. **Sislócnak** (Sislovci, Sislivci), amely Tarnóctól kőhajításnyira fekszik, saját magyar tannyelvű középiskolája van. Már épül azonban az új iskola, amelyet kétnyelvűként képzelnek el a falvak vezetői. A gyűléseket különben most is orosz nyelven tartják, akárcsak a kolhozban vagy a tanácsnál. A község múlt századi görög katolikus templomát a 40-es évek végén bezárták, tornateremmé alakították át, négy-öt éve tornyát lebontották. **Botfalván** (Prikordonnoje, Prikordonne) új falurészt építettek fel az elmúlt években a betelepülők. Pedig itt nincs vonzó szociális infrastruktúra. A falunak se iskolája, se temploma, az utcakép lehangoló. A környéken úgy tartják, hogy rártarti emberek lagnak itt, akik keveset törődnek magukkal is, egymással is. Nem fognak össze, hogy iskolát vagy művelődési házat építsenek, rendbe hozzák az utakat, a közvilágítást. A legtöbben Ungvárra járnak dolgozni. (Úgy emlegetik őket, »a nyúlások«, mert régebben közülük sokan vadásztak nyulakra kutyákkal.)

Császlóc (Csaszlovci, Csaszlivci) az utóbbi években anyanyelvi intézmények nélkül maradt. Iskoláját évtizedünk derekán számolták fel, amikor a szomszédos Kereknyén megnyitották az ukrán tannyelvű középiskolát. A szülők maguk sem ragaszkodtak hozzá, mert hiába végezték a gyerekek az elemi osztályokat anyanyelvükön, ha utána már ukrán nyelven kellett folytatniuk. Könnyebb nekik, ha már első osztálytól ukránul tanulnak — ma is sokan vélekednek így. Mert azt kevesen vállalhatják, hogy a nagygejő'ci (5 km), a szürtei (7 km) vagy az ungvári (11 km) magyar iskolába járassák gyermekeiket'. Ennek »logikus« folytatása lett, hogy a magyar óvodát is ukránra alakították át. Mivel Kereknyéről sok gyerek jár ide, fokozatosan a nevelőnők is kicserélődtek, s most egymás közt magyarul beszélnek a császlóci csöppségek, az óvónénivel meg eleinte sehogy, mert szinte leküzdhetetlen nyelvi akadály választja el őket egymástól. Az ingázás méreteire jellemző, hogy a helyi mezőgazdasági nagyüzemben mindössze 5 nyugdíjas dolgozik a faluból. Legtöbben a melegházigazdaságban vállalnak munkát (főleg az asszonyok), no és az ungvári üzemekben, intézményekben. Ugyanez mondható el **Kincses** (Kincses, Kincses) lakosságáról. Itt az emberek túlnyomó része magyar is, ukránul is jól beszél. Mivel szinte a város peremén fekszik, saját szociális létesítményei nincsenek. Ettől eltekintve rohamosan fejlődik, hiszen néhány évtizede még alig egy-két házból álló tanya volt. Hagyományokról tehát itt nem beszélhetünk, viszont a környékbeliek úgy tudják, hogy a kincsesi harangláb harangja még a középkorból maradt vissza.

4. Kisebbségben

Az ungvári járás tucatnyi községében élnek magyarok kisebbségben. Sok helyen lélekszámuk a közeli múltban sem volt jelentős (Hosszúmező, Szerednye, Gajdos, Ökemence, Nagyláz), máshol csak az utóbbi évtizedekben szorultak vissza (Baranya, Daróc). Napjainkban hat olyan falu van, amelyben a magyar lakosság száma meghaladja a százat.

Helmec (Korláthelmec) (Holmec, Holmec) nevét a XIV—XV. századi források Putkahelmecként, Hubkahelmecként emlegetik, mai alakját valószínűleg egyik birtokosától, a Korláth családtól kapta. (A Korláth családnév ma is elterjedt a faluban.) Már több emberöltő óta vegyes lakosságú község. Fél évszázada 900 lakosából 780 magyar volt, a háború után azonban felerősödött a bevándorlás. Magyarul még ma is majdnem mindenki beszél, kivéve azokat, akik egy-két

évtizede vettek itt házat. A vezetők közül mára kikoptak a magyarok, magyar értelmisége sincs a falunak. Az iskolát a 70-es évek végén zárták be, mondván, nincs jövője. így azóta minden gyerek ukrán nyelven tanul. Újabban szóba került magyar osztály indítása is, de ez a kezdeményezés nem sok sikerrel kecsegtet, hiszen az elemi osztályok elvégzése után úgyszólván hol folytatni a tanulást anyanyelvükön. (Legfeljebb a 15 kilométernyire fekvő Ungváron.) Református temploma 1806-ban épült, műemlékké van nyilvánítva. Katolikus templomát három évtizede zárták be, két évvel ezelőtt pedig lebontották.

Kereknye (Koritnyani, Koritnyani) a múlt század második felében állandó katonai szállástelepként volt ismert. A két világháború közt magyarok és ukránok vegyesen lakták. Egy-két évtizede indult gyors fejlődésnek. Emeletes lakóházak nőttek ki a földből a környékbeli vállalatok jóvoltából, középiskola, óvoda, üzlet épült, a házakba bevezették a vizet. A közeli években új tanácsházát, postahivatalt, művelődési házat, üzletet, kávézót kap a község, amelyeket Császlóc és Kincses lakosai is használhatnak, hiszen eleve három falura méretezik ezeket a létesítményeket.

Tekergény (Rozovka, Rozivka) nevét sokan Tekergénynek mondják (néhány régebbi okiratban is így szerepel), legtöbben viszont — elsősorban a fiatalabbak — márcsak Rozovkaként ismerik. Ez törvényszerű is, mivel eredeti magyar nevét hivatalosan sehol nem használják, feliratokon nem olvasható. Ötven évvel ezelőtt még csak 245-en lakták (ebből 240-en magyarok), azóta — leginkább az utóbbi tíz-húsz évben — gyors ütemű fejlődésnek indult. Ennek magyarázata egyrészt a takarmánygyár és a baromfitelep felépülésében keresendő, másrészt pedig az ungvári vállalatok munkaerőigényének növekedésében. Egész lakónegyed jelent meg a takarmánygyár szomszédságában városi típusú tömbházakból, s ennek lakói mind bevándorlók. Ide és **Minajba** (Minaj, Minaj) évente legalább 200-an érkeznek, hogy munkát vállaljanak a környéken. Egymás után nyílnak meg az új utcák, ahol a városi üzemek és vállalatok is szabadon építhetnek. Minaj közigazgatásilag a homoki tanácshoz tartozik, valójában inkább Ungvár külvárosa. Ebből adódnak gondjai is: szociális fejlesztésével sem a városi tanács, sem a járási nem akar törődni.

Órdarma (Sztorozsnyica, Sztorozsnicja) évszázadokon át két község volt: ör és Darma. 1894-ben egyesültek. Darmát történelmi forrásaink 1567-ben mint elpusztult falut említik, ami a korábbi évek pestisjárványával lehet összefüggésben.

1802-ben szlovák telepesek érkeznek ide. A szlovákok részaránya azóta is jelentős a községben. Ma 2080 lakosa közül a hivatalos adatok szerint 1460 ukrán, 370 szlovák, 170 magyar. Újabbán a hegyvidéki falvakból érkezők révén gyarapszik a lélekszám elsősorban. Csak ukrán iskolája van. Katolikus templomát 1948-ban bezárták, raktárként használták. Most ismét visszakapta a gyülekezetet.

**ADATOK AZ UNGVÁRI JÁRÁS MAGYARLAKTA TELEPÜLÉSEINEK
LÉLEKSZAMAROL**

	Lélekszám	Ebből magyar anyanyelvű	A lélekszám növekszik, stagnál v. csökken	A magyarok száma növekszik, stagnál v. csökken
Ásvány	870	860	0	0
Bátfa	270	250	0	0
Botfalva	620	440	+	-
Csap	9600	3750	+	-
Császlóc	700	520	+	-
Cservona	1100	250	0	0
Eszeny	1830	1810	0	0
Qálocs	520	470	+	—
Helmec	1035	480	+	—
I lomok	1140	540	+	—
Kereknye	1500	200	+	-
Ketergény	1230	470	+	-
Kincses	235	130	+	—
Kisdobrony	1810	1800	+	+
Kisgejóc	745	710	-	-
Koncháza	1000	700	+	—
Minaj	2240	450	+	-
Nagydobrony	5500	5250	+	+
Nagygeiüc	1070	1000	-	-
ördarma	2080	170	+	-
Palágykomoróc	915	860	0	0
Palló	600	540	+	-
Rát	1420	1225	+	+
Salamon	1420	1000	+	+
Sislóc	300	240	+	-
Szalóka	920	905	+	+
Szelmenc	245	235	-	—
Szúrte	1350	1000	+	0
Tarnóc	850	410	+	-
Téglás	650	615	0	0
Telek	640	635	0	0

Cservonát (Cservonoje, Cservone) századunk ötvenes éveiben népesítették be a hegyvidékről érkező telepesek, korábban a Szalánci-tanya állt itt három házzal. Magában a faluban csak 20—30 magyar él, közigazgatásilag azonban hozzátartozik az Oncsa utcának nevezett falurész, amely Cservonától 300—400 méternyire fekszik. Itt a magyarok száma meghaladja a 200-at. Iskolájuk, óvodájuk nincs, a munkaképes lakosság zöme vasúti alkalmazott vagy kalhoztag.

ADATOK AZ UNGVÁRI JÁRÁS MAGYARLAKTA TELEPÜLÉSEINEK ISKOLAIRÓL

	Iskolatípus	A tanítás nyelve	A tanulók száma
Ásvány	Elemi	Magyar	50
Bátfa	-	—	—
Boffalva	-	—	—
Csap	1. sz. Közép 2. sz. Közép	Orosz Magyar	960 760
Császlóc	-	—	—
Cservona	Általános	Ukrán	165
Eszeny	Közép	Magyar	400
Gálocs	Elemi	Magyar	17
Helmec	Elemi	Ukrán	30
Homok	Általános	Ukrán-magyar	370
Kereknye	Közép	Ukrán	460
Ketergény	—	-	-
Kincses	-	—	—
Kisdobrony	Általános	Magyar	290
Kisgejóc	Elemi'	Magyar	40
Koncháza	Elemi	Magyar	45
Minaj	Elemi	Ukrán	32
Nagydobrony	Közép	Magyar-orosz	1060
Naevetejóc	Általános	Magyar	120
Órdarma	Általános	Ukrán	300
Palágykomoróc	Általános	Magyar	113
Palló	Elemi	Magyar	12
Rát	Általános (elemi)	Magyar (ukrán)	170
Salamon	Általános (elemi)	Magyar (orosz)	120
Sislóc	Közép (elemi)	Magyar (ukrán)	310
Szalóka	Elemi	Magyar	60
Szelmenc	-	-	—
Szürte	Közép (általános)	Magyar (ukrán)	360
Tarnóc	Elemi	Magyar	10
Téglás	—	-	-
Telek	Elemi	Magyar	55

A nyelvhatár a munkácsi járás délnyugati részén halad át, hét falut kapcsolva Kárpátalja magyarlakta településeihez: Barkaszót, Csongort, Dercent, Fornost, Izsnyétét, Rákost és Szernyét. A járási központon kívül említést érdemlő számban csak néhány településen élnek még magyarok. Alsó- és Felsőkerepecen inkább elmagyarosodott németeket találunk, Beregszentmiklóson pedig alig egy-két család őrzi már csak magyarságát. Érdekes képet mutat e tekintetben Nagylucska és Sztrabicsó, ahol magyarok kevesen élnek ugyan, viszont elsősorban Nagylucsán a családnevek jelentős része magyar eredetű. Leggyakoribb közöttük a Balog, a Ladányi, a Házi stb.

Munkács (Mukacsevo, Mukacseve). »Akkor a hét fejedelmi személyek... a Havas erdőkön átkelve, megindulának Pannónia földjére..., s miután oda érkezének, azon helyet, melyet legelsőbben elfoglaltak, **Munkás-nak** nevezték.« így írja le Béla király névtelen jegyzője a honfoglalás kezdetét, vagyis azokban az időkben itt már lakott települést találtak Árpád hadai. Várát nem említi a krónika. Az alföldi környezetből magasan kiemelkedő, hatalmas vulkanikus dombon fekvő erődítményről csak a későbbi forrásokból maradtak fenn hitelt érdemlő adatok. A vár és a város — kisebb-nagyobb megszakításokkal — évszázadokon át királyi birtokként szerepelt, Hunyadi Mátyás halála és a mohácsi vész után azonban gyakran cserél gazdát. Leghosszabb ideig a Rákóczi családé volt. II. Rákóczi Ferentől a francia udvarral fenntartott kapcsolatai miatt a császár elkoboztatta, de a fejedelem a németektől 1704-ben visszafoglalta. A szatmári békekötés után a munkácsi vár a Schönborn család tulajdonába került, a későbbiekben pedig fegyintézetnek használták. A második világháború után mezőgazdasági szakiskola működött benne.

Munkács a XIV. században kapott városi rangot, lakóinak száma azonban még 1850-ben is alig haladta meg a

6 ezret. A múlt század második felében azonban gyors gyarapodásnak indult, s a századfordulóra lakossága csaknem megduplázódott. Az 1891-es adatok szerint 5737 magyar, 3009 német és 1632 rutén (ukrán) élt itt, felekezeti megoszlás szerint pedig 1976 római katolikus, 2456 görög katolikus, 5049 zsidó.

Ez a sokszínű nemzetiségi összetétel sajátos karaktert adott a városnak. A zsidóság túlsúlyából adódott, hogy kereskedelmi központ jött létre, a németek révén pedig a kisipar virágzott fel. Mindez a magyar kultúra hagyományával ötvözve jellegzetes miliőt alakított ki. Mára ez persze nagy mértékben megváltozott, hiszen a nemzetiségek aránya teljesen felborult. A zsidók nagy részét a háború alatt deportálták, akik pedig megmenekültek, azok közül sokan később kivándoroltak. Az itt élő németeket és magyarokat 1944 őszén érte érzékeny vérvesztés, amikor a front elvonulása után ezerszámra hurcolták el a lakosságot a Szovjetunióba. Nem sokkal később erőteljes betelepülési hullám indult el a Kárpátokon túli területekről. Most a magyarság — és a magukat magyarnak valló németek, zsidók — szétszóródva élnek a városban, de ragaszkodnak anyanyelvükhöz, történelmükhöz, melyet többek között olyan ragyogó nevek fémjeleznek, mint Zrínyi Ilonáé, II. Rákóczi Ferencé, Munkácsy Mihályé.

Napjainkban Munkács Kárpátalja második legnagyobb városa. Lakossága meghaladja a 80 ezret. A magyarok lélekszáma 15 ezerre tehető. Több tucatnyi vállalat, gyár, üzem, intézmény székhelye. 16 iskolája közül 10-ben ukránul, 5-ben oroszul, 1-ben magyarul tanítanak. Helyesebben: magyarul is.

— Hét évvel ezelőtt indítottuk az első orosz osztályt — magyarázza Oláh György, a 3. sz. középiskola igazgatója. — Azóta mindig van egy magyar és egy orosz első osztályunk. Sajnos, rákényszerültünk erre a lépésre, mert egyre kevesebb magyar szülő adta gyermekét ebbe az iskolába, inkább a cigányok kerültek már túlsúlyba. Ugyanakkor az orosz szülők, illetve a vegyes házasságban élők szívesen hozták ide gyermekeiket, akik magyarul egyáltalán nem, vagy alig beszéltek. Szóval nem volt más választásunk. Az orosz osztály iránt most is sokkal nagyobb az igény.

— Nagy sajnálattal, hogy a magyar szülők jelentős része nem tartja fontosnak, milyen nyelven tanul a gyermeke — veszi át a szót Kristofori Olga igazgatóhelyettes. — Sőt sokan az orosz vagy az ukrán iskolát részesítik előnyben,

mondván, hogy annak az elvégzése után könnyebb a továbbtanulás. Rossz volt az is, hogy a városban idáig nem volt magyar óvodai csoport. Most végre sikerült elérnünk, hogy itt, a szomszédságunkban, az 1. sz. óvodában beindult egy magyar csoport, amely utánpótlást jelenthet iskolánk számára is.

A magyar óvodai csoport az iskola pedagógusainak, a II. Rákóczi Ferenc Irodalmi és Művelődési Kör vezetőinek, valamint a KMKSZ helyi szervezetének az összefogása révén jött létre. Addig győzködtek a városi tanács illetékeit, amíg áldásukat nem adták a dologra, s a szülők körében is sikerült elérni, hogy szeptemberben 17 gyerekkel megkezdődjön a foglalkozás. Azóta a létszám már megközelíti a 30-at. A szülők is kitétek magukért. Játékokat, könyveket, magnót-lemezjátszót hoztak, mindenben segítettek, amiben tudtak.

A Rákóczi Kör és a KMKSZ helyi szervezetének a megalkulása óta nagyot változott a közhangulat a város magyar lakossága körében. Jobban számon tartják egymást, és van, ami összefogja őket. Most már együtt próbálnak segíteni közös gondjaikon. Azon, hogy a magyar középiskola visszaszerezze régi tekintélyét, hogy a városban megjelenjenek a magyar nyelvű feliratok, hogy visszaállítsák a régi, történelmi utcaneveket (az ezzel kapcsolatos javaslatuk hónapok óta ott fekszik az illetékesek asztalán), hogy az irányító szervezetben megfelelő képviselőhöz jussanak, hogy felszámolják a katonai és környezetkárosító objektumokat.

— Mindnyájunknak fáj a munkácsi vár mai méltatlan állapota — mondja Balogh Géza, a KMKSZ körzeti szervezetének elnöke. — Sajnos, évtizedek óta nem történik semmi érdemleges, hogy megmentsék ezt a történelmi műemléket a pusztulástól. Dolgoztatott ugyan a várban a restaurátorok egy csoportja, ám olyan lassú ütemben, hogy közben az épület állapota nemhogy javult volna, hanem romlott. A várat már több mint egy évtizede elzárták a látogatók elől, pedig valóságos turistaparadicsommá lehetne és kellene változtatni.

Szerencsére a környék másik történelmi nevezetességének, a város szívében álló Rákóczi-háznak jobb sors jutott. Az épületet kívülről felújították, s a Rákóczi Kör is kapott benne egy szobát. Társadalmi munkában most hozzák rendbe. Több mázsányi törmelékkel hordtak már ki belőle, s ha elkészülnek vele, itt amolyan szellemi központot, társasklubot számítanak kialakítani. Erre ma már van is igény, hiszen ha egy-két éve még csak az idősebbek mozdultak meg egy-

egy évforduló megünneplése vagy valamilyen közös rendezvény kapcsán, azóta egyre inkább bekapcsolódnak akcióikba a középnemzedék és az ifjúság képviselői is.

Dercen (Driszina, Driszina) a munkácsi járás leginkább fejlődőképes magyar községe. Hogy van jövője, mutatja a viszonylag magas természetes népszaporulat (évi 8—10 ember), az épülő házak sokasága, a változó falukép. Ottjártamkor épp a Sport utca aszfaltozásához készültek.

— Sajnos nem megy minden úgy, mint a karikacsapás — panaszkodott Szöllösi Márta tanácselnök. — Nagy nehezen gyűlt össze a pénz, még ma sem adták be néhányan az utcában lakó családok közül a száz rubelt. A járási útjavító vállalat is hetek óta hiteget bennünket, hogy küldik a gépeket, de vagy benzinhiány jön közbe, vagy valami más. Egy hét alatt el lehetne végezni, ha igyekeznének. Jövőre megint sok munkánk lesz. Új tanácsházát és kolhozirodát építünk, az iskolát négy tanteremmel bővítjük ki. 1991-ben pedig megkezdjük a földgáz bevezetését. Én úgy szeretném, ha egyidejűleg a víz- és csatornahálózat is elkészülne majd, a derítóművel együtt, bár ennek igen sok akadálya van még.

— Milyen akadályokra gondol?

— Elsősorban arra, hogy mindez igen sok pénzbe kerül, a tanács meg olyan szegény, mint a templom egere. Igaz, a kolhoz támogat bennünket, de a lakosság hozzájárulására is szükség lesz. Erről pedig nincsenek jó tapasztalataim. Mára szinte teljesen kiveszett az emberekből az összetartás, a közös áldozatvállalás, mindenki csak a saját érvényesülésével törődik. Jó példa volt erre a művelődési ház építése. Társadalmi munkára egyénileg alig egy-két ember jelentkezett. Vagy vegyük a temetőhöz vezető út rendbe hozását. A falugyűlés megszavazta, hogy minden család hozzájárul a költségekhez. Aztán a fő utca lakói fellázdak: miért fizessenek ők, hiszen nem ők járnak majd naponta az új burkolaton. Erre a többiek is megtagadták a pénz beadását. Szóval: egyre inkább eluralkodik a közöny. A múltkor szemtanúja voltam egy jelenetnek. Két idősebb ember építette a járdát, emelgették a nehéz köveket. A fiatal gazda meg, akinek a kapujában történt az eset, a kerítésre könyökölve, cigarettázva figyelte őket... Szerencsére társközségünk lakóiról, a fornosokról kevésbé mondható el mindez, ők még a derцениek művelődési ház építéséből is kivették a részüket. A dercenieket egyetlen dologgal lehetett felrázni az idén: a háború után elhurcolt magyar férfiak emlékművének felállítatásával. Erre több mint 1100 rubel gyűlt össze közadakozásból.

A környéken úgy tartják: Dercen gazdag falu. Einögött nem nehéz meglátni az itteniek munkaszeretetét, szorgalmát. »Vízbefűlőak« — ahogy az egyik derceni ember jellemezte saját népét —, ha pénzt látnak, akármennyit képesek dolgozni. Minden második udvaron személygépkocsi áll, a színes televíziókról, bútorokról, szőnyegekről és más anyagi javokról nem is szólva. Sokaknak van már saját házi könyvtáruk, és nemcsak a pedagógusoknak vagy az értelmiségnek. Itatra nem sokat költenek, hiszen az megterem a háztájiban. Persze csak úgy, mellékesen, mert a háztáji fő rendeltetése nem ez, hanem az, hogy a család alapvető bevételi forrása legyen. Kora tavasszal hónapos retket és burgonyát vetnek, a szamócatöveket gondozzák, így április-május folyamán már megtalálható a derceni áru Munkács, Szolyva, Lvov (Lemberg), Sztrij piacán. Helyben csak a termés jelentéktelen részét tudják értékesíteni.

Világjáró nép a derceni annak okán is, hogy az egész környéket ellátja munkaerővel. A férfiaknak közel fele ingázó, Munkácsra, Alsókerepecre, Jánosiba, Dédába jár dolgozni. Helyben kevés a munkalehetőség, bár igaz, hogy a kolhoz az utóbbi időben számos segédüzemet nyitott (tégla-gyár, a munkácsi szerszámgyár és a trikógyár kihelyezett üzeme, ládakészítő műhely stb.), és a fizetés sem rosszabb itt, mint városon. Az élet minőségéhez hozzátartozik még, hogy Dercennek saját postahivatala, nyolc üzlete, új művelődési háza, középiskolája, óvodája, zeneiskolája van, az orvosi rendelőben két belgyógyász, egy-egy gyermekorvos és fogorvos gyógyítja a betegeket, szolgáltatóházában fodrász és szabómester dolgozik. Ha majd felszabadul a régi tanácsháza, benne rádió- és tévészervizt, cipésműhelyt és fényképészetet nyitnak.

A faluban élénk közművelődési munka folyik. A népi együttesnek mintegy 70 tagja van, de működik itt színjátszócsoporthoz, szavalókórus, női vokálegyüttes is. Legutóbb pedig citerazenekar alakult. Van még a művelődési házban táncstúdió, aerobic és sportszakkör, fotószakkör, szabás-varrás tanfolyam — elsősorban a fiatalok részére. A régi népszokások ismét kezdenek divatba jönni. A karácsonyi kántálást vagy a húsvéti locsolkodást ma már senki sem tiltja, az »ijesztőzés« viszont szinte végérvényesen feledésbe merült. Pedig sokaknak kedves fiatalkori emlékük, hogyan öltöztek ördögfiókáknak (rongyruhába bújva, arcukat szénnel-korommal feketére festve vagy maszk mögé rejtve) s csapatokba verődve hogyan ijesztgették, köszöntöttek tréfás rigmusokkal

a disznótorba összegyűlt vendégeket, részesülve egyúttal a disznóölés örömeiből, ételből-italból is.

Fornos (Leszkovoje, Liskove), a társközség, szerényen megbújik a nagyobbik testvér árnyékában. Innen minden út Dercenbe vezet — egyenes és átvitt értelemben egyaránt. Ez a zártság, elszigeteltség jótékonyan hatott a közösségi szellemre — összetartóbbak itt az emberek —, gátja volt viszont a szociális fejlődésnek. A falu főutcája ma is olyan gidres-gödrös, mint 10—20 évvel ezelőtt volt. Van ugyan művelődési háza, óvodája, iskolája, postája, rendelője, fodrászata, üzlete, de ezek többnyire régi, átalakított épületekben kaptak helyet. Nemrég új iskolaszárny épült, s itt a lakosság túlnyomó többsége önként ledolgozott négy napot. Jövőre rakják le az alapját az általános iskola új épületének, az objektum elkészülte után pedig művelődési házat számítanak létesíteni.

Az egymásra utaltság sok tekintetben közelebb hozta egymáshoz Fornos és Dercen lakosságát. A fiatalok egymáshoz járnak szórakozni vasárnaponként, hétköznap meg a közös munkahely — többnyire a kolhoz traktorbrigádja vagy valamelyik segédüzeme — nyújt alkalmat a barátkozásra, ismerkedésre. Az ingázók száma itt is igen magas, a munkakerőnek közel felét nem tudja lekötni a helyi nagyüzem. Még a 60-as években kezdődött meg a kiáramlás, amikor elsősorban a nagyobb kereset csábította a városba az embereket (a kolhoz jóformán semmit nem fizetett). Azóta a helyzet annyiban módosult, hogy akik otthon maradtak, azok sem járnak rosszabbul anyagilag. A fizetés a kolhozban évről évre meredeken emelkedik, főleg a gépkezelők és az állattenyésztők keresnek szépen.

A nagyüzem és a tagság viszonya azért is változott meg kedvezően, mert az utóbbi néhány évben — amióta Sufrics Zoltán lett a kolhozelnök, aki ugyan nem magyar anyanyelvű, de intézkedéseivel sikerült elfogadtatnia magát — a kolhoz már nem a háztáji termelés rovására, hanem azzal együtt akarja fellendíteni a gazdálkodást. Ma 10 udvart véve alapul 6—7-ben tartanak tehenet, 8-ban találni tehenet vagy hízómarhát, ami pedig a sertést, a baromfit illeti, az mindegyiknél van.

A közművelődés terén furcsa kettősség tapasztalható. A népszokások — a falu zártságából adódóan — erősen tartják magukat. A lakodalom például ma is szombat reggel kezdődik és vasárnap hajnalban ér véget. Szép szokásként maradt fenn, hogy a fonó vagy más téli munkaalkalmak eltűnésével varrni járnak össze a lányok. Ennek ellenére a

kulturális életben nincs sok dicsekednivaló, a falusi énekkar, táncsoport, színjátszókor rég feloszlott vagy meg sem alakult.

Ha a kárpátaljai magyar falvak közül ki kellene választani egyet, amely jellemzőnek vagy átlagosnak tekinthető, ez akár Szernye (Rovnoje, Rivne) is lehetne. Szociális fejlődésének ütemét, színvonalát tekintve mindenképpen alkalmas erre. Modern kereskedelmi központja, 90 férőhelyes új óvodája van (vagyis gyakorlatilag minden gyermeket el tudnak benne helyezni), a szolgáltatóházban cipőjavító műhely, szabóság, fodrászat, komplex átvevőhely található. Épül az új tanácsháza és az iskola. A művelődési ház viszont régi is, szűkös is, meglehetősen elhanyagolt. Ugyancsak szükség lenne egy tévészervizre, sőt egy fényképészetre is, de valamilyen megoldást azért mindig tudnak találni. Senki sem viszi Munkácsra a meghibásodott készülékét, helyben is akad, aki elvégezze a szükséges javításokat.

Szorgalmas, szófogadó, kötelességtudó nép a szernyei. Az összetartás itt még nem vezett ki az emberekből. Aki házat épít, bizton számíthat a rokonok, szomszédok, jó emberek segítségére. A kolhozhoz sem lettek hűtlenek, noha annak vezetői többségükben nem helybeliek, nem magyarok. A munkaerőhiány ismeretlen fogalom, gondot inkább a munkaerőföldés jelent. A megoldás azonban kézenfekvő: közel a vasút, akinek otthon nem jut elfoglaltság, az talál magának Munkácson, Bátyúban vagy Csapon. Viszont a háztáji gazdálkodástól hosszú időre elvette a kedvüket a 60-as és 70-es évek elhibázott politikája. A ház körül csak annyi élelmiszert termelnek, amennyire a családnak szüksége van, piacra nem járnak. A tehének száma az egykori 250-300-ról 40-re apadt, vagyis tíz portára sem jut egy-egy fejőstehén.

A falu szociális portréjához szorosan hozzátartozik, hogy hivatalosan évtizedek óta »bonyolultnak« minősítik az itteni vallási helyzetet. Ez abból adódik, hogy a lakosságnak majdnem fele egy be nem jegyzett és el nem ismert felekezethez tartozik: Jehova tanújának vallja magát. Valójában emiatt nem nagyon fő a feje Tóth János vb-elnöknek. A jehovisták ugyanis inkább kedvező tulajdonságaikkal tűnnek ki a többiek közül. Kerülik az összetűzést, a békétlenséget, józan életmódot folytatnak, összetartóak, szófogadók. Régebben erős ellenpropagandát fejtettek ki velük szemben, ennek ellenére számuk folyamatosan növekszik. Ma már a hatóságok is tudomásul veszik létezésüket, és ha a törvénnyel nem kerülnek összeütközésbe, békében gyakorolhatják vallásukat.

Konfliktus pedig egyre ritkábban adódik, mivel a sorköteles fiatalok a katonai szolgálatot is vállalják.

Barkaszó (Barkaszovo, Barkaszove) társközsége Szernyé-tiek, a két település között azonban lényeges eltérések mutatkoznak. Ha az utóbbiak kötelességtudóak, az előbbiek inkább öntudatosak. Ha az utóbbiakat az összetartás jellemzi, az előbbieket sokkal inkább az elidegenedés. Az imént említett példánál maradva: a házépítés itt már nem a rokonság közös ügye, hanem a kolhoz építőbrigádjáé. A magyarázat kézenfekvő. Barkaszót egy kis túzással vasutasközségnek is nevezhetnénk, a vasút és a vasutasok mindig számottevő szerepet játszottak a közösség életében.

— Ez egyrészt jó volt — magyarázza Albert Zoltán nyugalmazott iskolaigazgató —, mert a munkásosztály mindig szervezettebb volt a parasztságnál, és a kultúra iránt is fogékonyabb volt. Másrészt viszont rossz, mert a vasút közelebb hozta a várost, és bomlasztotta a közösséget. Dolgozni ma is igen sokan járnak el Munkácsra vagy máshová. Érthető, ha a háztájit nem használják ki intenzíven, sőt olyan is akad, aki be sem veti.

A nemzetiségi kérdés a környező magyar falvak közül itt leginkább nyitott. Nem a faluban élő közel száz ukrán miatt, ők többnyire zökkenőmentesen illeszkednek be környezetükbe. Magyarul szinte mindannyian tudnak, gyermekeik is megtanulnak. Ellenben némi zavart okoz, hogy a munkahelyeken a gyűléseket, értekezleteket többnyire oroszul vagy ukránul tartják, és ezt a helybeliek közül nem mindenki érti, többségük pedig nem beszéli. Itt kell említést tenni arról is, hogy a magyar tannyelvű középiskolában az első kilenc évfolyamon párhuzamos ukrán osztályokat indítanak. A lakosság nemzetiségi megoszlásából következik, hogy ezekben jelentős számban tanulnak magyar anyanyelvű gyermekek, akik a 9. osztály elvégzése után a 15—20 kilométernyire fekvő Bakosban folytatják a középiskolát. Ők magyar nyelvet, irodalmat (netán történelmet) nem tanulnak, rájuk tehát a élműveltség és az elgyökértelenedés veszélye leselkedik. Igaz, az utóbbi egy-két évben erre mind több szülő figyel fel.

Még mindig az iskolánál maradva: a tanítóság egyre kevésbé tölti be a kultúra ápolásában és terjesztésében, a közművelődésben korábban vállalt szerepét. A hatvanas évek elején főleg a pedagógusok jóvoltából működött itt messze földön híres színjátszókör, melynek erejéből komoly darabok előadására is futotta. Mára ebből semmi sem maradt. A tanítók többsége nem helybeli, hanem ingázó.

Barkaszót a környék népe gyógyfürdőjéről ismeri. 15—20 évvel ezelőtt még az ország távolabbi vidékeiről is érkeztek ide vendégek. Vízének áldásos hatására sokan esküsznek. Ennek tulajdonítható, hogy bár a kolhoz — a tulajdonos — kevés figyelmet fordít rá, és emiatt állaga nagyon leromlott, a lakosság ragaszkodik hozzá, rendszeresen látogatja.

Csongor (Csomonyin, Csomonin) szociális téren legelmaradottabb a közös gazdasághoz tartozó három falu közül. (Az előző kettő is a Kirov Kolhoz határában fekszik.) Az utóbbi 10—20 évben jóformán semmilyen középület nem létesült, meglévő intézményei méltatlan körülmények között működnek. A szolgáltatóház gyakorlatilag egyetlen fodrászműhelyből áll. A szabóműhelyt évekkel ezelőtt bezárták. A 80-as évek első felében autószervizt nyitott itt a járási szolgáltató kombinát, anyagok és alkatrészek hiányában azonban csak vegetál. Mindössze három telefonja van a községnek, de van úgy, hogy hónapokig egyik sem üzemképes. A falu vezetői már egy évtizede kilincselnek a járási és területi hivatalokban, hogy állami beruházásból legalább egy iskola épüljön, de eredménytelenül. Építsen a kolhoz — ez a válasz, csak hát a kolhoz nem áll olyan jól, hogy mindhárom falu igényeit kielégítthesse.

— Ha lenne egy új iskolánk, sok gondunk megoldódna — latolgatta a lehetőségeket Hadar Vince igazgató. — A felszabaduló helyiségekbe beköltözhetne a községháza, a könyvtár és a felcserközpont. Tanintézetünk ugyanis most három helyen és öt épületben van szétszórva, melyek közül csak egynek az állapota mondható jónak. Így a gyerekek fél kilométerre járnak ebédelni, a tanítók meg napjában többször megteszik ezt az utat.

Tanulságos kísérlet színhelye volt az iskola az elmúlt nyolc évben. Az évtized elején felső nyomásra orosz tan nyelvű osztályt indítottak. Azzal győzködték a magyar szülőket, hogy gyermekeiknek csak így lesz jövőjük. Nagy nehezen összeverbuválták a szükséges számú nebulót, de a folytatás sehogy sem akart sikerülni, később már nem tudtak minden évben új osztályt indítani. Az oktatás színvonaláról meg jobb nem beszélni. A gyerekek nem értették a tananyagot, így annak és az orosz nyelvnek az egyidejű elsajátítása teljes és látványos kudarcot vallott. Ez már évekkel ezelőtt nyilvánvalóvá vált, a párhuzamos osztályok megszüntetésére azonban csak 1989-ben szánta rá magát a járási tanügyi osztály.

Egyszerű és egyenes gondolkodás a csongoriak fő jellem-

zöje. Távól áll tőlük a ravaszkodás vagy a nagyzolás. Könnyen barátkoznak, az idegent hamar befogadják. A barkaszóiakkal és a szernyeiekkal sohasem ellenségeskedtek. Jól megférnek a közös gazdaságban, bár gyermekeiket középiskolába — érdekes módon — nem Barkaszóra, hanem a távolabb eső és a járás határán túl fekvő Nagydobronyba járatják. Az ingázás iránya ugyancsak nyugatra mutat: Munkácsra alig két-három brigád indul reggelente, Ungvárra viszont nyolc-tíz munkásbusz viszi őket. A dobronyi példa (lehet, hogy az iskolások közvetítésével?) a háztájiban is érezteti hatását. Kertjeiket gondosan megművelik, benne cirkot, burgonyát, paradicsomot, retket természetesen eladásra.

örvendetes, hogy a művelődési ház vonzereje nem csökken a fiatalság körében. Igaz ugyan, hogy a falusi énekkar megszűnt, viszont újabban citerazenekar alakult, a meglévő női kórus mellett. A régi népszokásokat igyekeznek újjáéleszteni. Az őszőn egész napos szüreti ünnepséget rendeztek, díszes külsőségek között. Kevésbé volt megnyugtató, amiről a pedagógusok is csak négy szemközt akartak beszélni. Az, hogy az alkoholizmus egyre több áldozatot szed (a nők sem jelentenek kivételt), hogy emiatt a fiatalok körében mind érzékelhetőbbek a testi és szellemi elmaradottság jelei.

Az eddig említett színmagyar községek mellett Izsnyéte (Zsnyatino, Zsnyatine) már a munkácsi járás vegyes lakosságú falvait képviseli. Bár a magyar lakosság itt még többségben van, érdekeinek védelme nem kis ellenállásba ütközik. A község vezetői ugyanis valamennyien más nemzetbeliek, a vb-elnök és a kolhoz első embere (de folytathatnánk a sort a párttitkárral és a főszakemberekkel is) nem érti a többség nyelvét.

— Amúgy nincs nekünk semmi bajunk egymással — állítja Derkács László, a 2. sz. — magyar tannyelvű — általános iskola igazgatója. — Ellentét sosem volt a Magyarvég és Oroszvég között. Az emberek megértették, hogy egymásra vagyunk utalva. Nem mondom, táncmulatságok alkalmával voltak és vannak összetűzések a fiatalok között, de ebben nem kell feltétlenül nemzetiségi viszályt látni. Inkább azokkal a vezetőkkel van bajunk, akik nem akarják figyelembe venni a magyarság érdekeit, s az eddig szokásos módzerekkel a fejünk felett akarnak dönteni.

Konkrét példákat is mond. A faluban két iskola van, mindkettő meglehetősen szűk és rozoga épületben. A magyar iskola például valaha istálló volt. (Közbevetőleg: már maga az a tény is elgondolkodtató, hogy bár a község magyar többségű, a magyar iskola a második számot viseli. És ez

így van mindenütt a vegyes lakosságú vidékeken, ez 1. számot kivétel nélkül az orosz vagy az ukrán iskola kapja. Sorszámok helyett minden bizonnyal szerencsésebb volna személyekről elnevezni a tanintézeteket.) Most tervbe vette a kolhoz egy új iskola felépítését, amelyben a magyar és az ukrán gyerekek együtt tanulnának. A gyakorlat azt mutatja, hogy az ilyen iskolákban néhány év alatt teljesen háttérbe szorul (vagy kiszorul) a magyar nyelv.

Mindeddig nem nagyon volt, aki az ilyen és hasonló sérelmeket szóvá tegye, mert hamarosan rásütötték a bélyeget: izgága, összeférhetetlen, sőt akár azt is, hogy nemzetiségi ellentéteket szít. 1989 nyarán azonban megalakult a KMKSZ helyi szervezete — ha nagy nehézségek árán is, mert a vezetők nagyon agitáltak ellene —, s azóta a közösség egységesen lép fel saját érdekei védelmében. A szövetségnek több mint 400 tagja van itt, különösen a helyi pedagógusok aktívak. Mészár Irén, az alapszervezet elnöke is közülük került ki. Azt szeretnék, ha a magyar iskola tanulóinak száma a mostani 132-ről legalább a korábbi 180 körüli szintre emelkedne. Ennek nem lehet akadály, mivel az ukrán iskolába járóknak a fele fnagyar családok gyermeke. S ha a magyarok tanulják az ukrán nyelvet, az ukrán iskolában is tanítsák a magyart. Noha a klubvezető egy szót sem tud magyarul, és művelődési életről eddig nehezen lehetett beszélni a faluban, a szövetség már szervezi a folklórcsoportot, mely a helyi hagyományok alapján állítja majd össze műsorát.

Rákos (Beregrákos) (Rákosin, Rákosin) az Ungvár—Munkács főútvonalon elhaladó autós turisták kedvenc megállóhelye. Modern kereskedelmi központ várja itt az idegent. Ha jól ismeri a templomtornyokat, könnyen megállapíthatja azt is, hogy két református és három pravoszláv gyülekezete van a falunak, ebből pedig bátran következtethet a lakosság nemzetiségi megoszlására. Másból, sajnos, nem nagyon, mert a feliratok kizárólag cirillbetűsek. De aki érti a beszédüket, minden bizonnyal felfigyel a magyarok palócos kiejtésére, mely a nagydobronyiakra jellemző még ezen a vidéken.

Szociális téren a rákosiak szinte mindennel el vannak látva: iskolával-óvodával, kórházzal, művelődési házzal, üzletekkel stb. Vezetékes gázuk is van már, ha nem is minden házban. Anyagiakban nem szűkölködnek tehát. És szellemiekben?

Molnár Katalin iskolaigazgató óvatosan fogalmaz.

— Ha arra gondol, hogy saját anyanyelvükön nem juthatnak hozzá a szellemi kincsekhez, abban talán van valami. De

ebben elsősorban maguk az emberek a hibásak. A rákosi magyarok tapasztalataim szerint eddig nem sokra tartották a magyarságukat. Gyermeküket legszívesebben ukrán iskolába járatják. Volt olyan időszak, amikor veszélybe került a magyar általános iskola léte, mert jelentkező hiányában nem tudtunk első osztályt indítani. Magyar óvodája vagy legalább csoportja sincs a falunak. Az emberek mintha szégyellnék azt, hogy magyarok. Elfogadták azt, hogy ők kötelesek alkalmazkodni az ukránokhoz, el sem várják a kölcsönösséget.

Most azonban már változik a közhangulat. A KMKSZ-alapszervezet utolsóként jött itt létre a járásban, ez azon-

ADATOK A MUNKÁCSI JÁRÁS MAGYARLAKTA TELEPÜLÉSEINEK LÉLEKSZAMÁRÓL

	Lélekszám	Ebből magyar anyanyelvű	A lélekszám növekszik, stagnál v. csökken	A magyarok száma növekszik, stagnál v. csökken
Barkaszó	2100	2010	+	+
Csongor	2200	2170	0	0
Dercen	2780	2710	+	+
Fornos	1400	1380	+	+
Izсныéte	2210	1300	+	—
Rákos	5660	1800	+	—
Szernye	2000	1980	+	+

ADATOK A MUNKÁCSI JÁRÁS MAGYARLAKTA TELEPÜLÉSEINEK ISKOLAIRÓL

	Iskolatípus	A tanítás nyelve	A tanulók száma
Barkaszó	Közép (általános)	Magyar (ukránt)	350
Csongor	Általános	Magyar	300
Dercen	Közép	Magyar	540
Fornos	Általános	Magyar	210
Izсныéte	Általános	Magyar	132
	Általános	Ukrán	200
Rákos	Közép	Ukrán	750
	Általános	Magyar	150
Szernye	Általános	Magyar	270

bán meghozta az áttörést. Az emberek kezdenek nyitott szemmel járni. Először most azt akarják elérni, hogy az óvodában magyar csoport alakuljon, és a faluban megjelenjenek a magyar feliratok. Az iskola végzősei közül jelenleg ketten tanulnak a munkácsi tanítóképzőben — óvónői szakon —, s ha ők diplomát szereznek, önálló óvodát szeretnének nyitni.

Rákoson a remény most kezd igazán éledezni. Dolgos nép az itteni, munkájával és szorgalmával már rég becsületet szerzett magának. Eljött az ideje annak is, hogy kiegyenesítse meggörnyedt hátát-derekeit, s hozzálásson saját sorsának az intézéséhez.

BEREGSZÁSZ ÉS A BEREGSZÁSZI JÁRÁS

Nem hivatalos adatok szerint Kárpátalján mintegy 200 ezer magyar él. Ennek körülbelül 35 százaléka, hozzávetőleg 65—70 ezer, a beregszászi járásban. Pontos adatok a magyarság számára vonatkozóan sajnos, a januári népszámlálás ellenére, nem állnak rendelkezésemre. Az említett népszámlálás alapján tudható, hogy a járásban 83 ezer ember él, ebből 33 ezer a járási központban, Beregszászon. (E számokat publikálták a sajtóban.)

Néhány fontosabb tudnivaló

Ebben a rövidke fejezetben további számszerű és tényszerű tudnivalóval szolgálnék. Ezek ismertetését főként azért tartom szükségesnek, mivel száraznak tűnő adatok tükrében könnyebben alkothatunk képet a járásról, a helyi magyarságról.

A beregszászi járás területe 700 négyzetkilométer. Kárpátalja összterülete 12,8 ezer négyzetkilométer. A 13 járás közül csupán a volóci (500 négyzetkilométer) és a perecsenyi (600 négyzetkilométer) kisebb a beregszászinál. Azonos területű a nagyszőlősivei és a szolyvaival. A járás Kárpátalja 5,5 százalékát teszi ki, lakossága pedig az összlakosság mintegy 7 százalékát.

Az itt élők 40 százaléka lakik Beregszászon, a többi az egyetlen nagyközségben (Bátyú) és a 42 faluban. A területen a városokban és falvakban élők aránya megközelítőleg ugyanilyen.

Kárpátalja egyetlen más járásában sem él olyan kompakt egységben a magyarság, mint itt. Az itteni magyarok többsége református. A katolikusok száma körülbelül 20 ezer. Kisebbségben akadnak görög katolikusok (1945-től betiltott vallás), s néhány ezerre tehető a különféle szekták tagjai.

Egyébként a magyarság számának meghatározásakor nem csupán a hivatalos, megbízható adatok hiánya jelent problémát. A járásban több ezer cigány él (csak a Beregszász

melletti táborban mintegy 2 ezer), ezek túlnyomó részének személyazonossági igazolványában nemzetiségként a magyar van feltüntetve. Tény, a cigányok egy része magyarnak is vallja magát, a többség számára pedig, tapasztalatom szerint, lényegtelen a nemzetiségi hovatartozás (a problémáról a továbbiakban még részletesebben szólok).

Mint említettem, a járásban egy város, egy nagyközség és 42 falu van. A falvak közel fele társközség, összesen 21 községi tanács működik (a társközségi viszonyból fakadó hátrányokról is lesz szó a későbbiekben).

A munkaképes lakosságnak valamivel több mint a fele az iparban dolgozik. A falvakból naponta 6—7 ezren utaznak be Beregszász gyáraiba.

A »Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről« c. kiadványban, mely az ELTE és az MKKE társadalomelméleti folyóiratának mellékleteként jelent meg Budapesten 1988-ban, két igen tanulságos táblázat található, mely a kárpátaljai magyarság számának alakulását vázolja 1910 és 1981 között.

Nézzük a Beregszászra és a járásra vonatkozó adatokat.

Beregszászi

1910		1930		1941		1981	
ősz- sze- sen	ma- gyar	1	2	1	2	1	2
49656	47349	60138	40437	63238	57935	83000	52000

1910		1930		1941		1981	
ősz- sze- sen	ma- gyar	1	2	1	2	1	2
12933	12432	19007	9190	19373	17809	29116	12000

Jelen munkámban nem szándékom a történelmi visszajelentés (a továbbiakban is csupán ha elkerülhetetlenül szükséges, akkor utalok vissza a múlt eseményeire). Éppen ezért csupán néhány megjegyzést fűznék a fentebbi adatokhoz. Ugyebár mindenki előtt világos, hogy teljességében logikátlan a Beregszász lakosságát 1930-ban és 1941-ben feltüntető két szám. Hisz lehetetlen az, hogy tíz év alatt a városban a magyarság száma megduplázódott volna, miközben az összlakosság száma alig változott. De nem képzelhető el

az sem, hogy 1941 és 1981 közt a helyi magyarok száma majd hatezerrel csökkent volna.

Hogy az elmúlt közel 10 esztendőben a járás lakosságának száma nem növekedett (most is 83 ezer), az elsősorban nem a népszaporulat stagnálásával magyarázható (egyéb-ként a városi tanácson kapott információk szerint Beregszászon évente kb. 420-an születnek, s 320-an halnak meg), sokkal inkább azzal, hogy a járásból és központjából is több ezren költöznek el, elsősorban Magyarországra. Csupán 1987-ben 800-an települtek át.

A táblázat szerint 1981-ben 52 ezer magyar élt a járásban. Tényként kell leszögeznünk, az ún. pangás éveiben a helyi magyarság számát kicsinyítették. Az pedig egyszerűen irreális, hogy Beregszászban 1981-ben a több mint 29 ezer lakosból mindössze 12 ezer lett volna magyar, amikor ma (4 ezres növekedés mellett) még a legmértéktartóbb becslések mellett is a lakosság 65—70 százalékának, azaz 21—23 ezer embernek magyar az anyanyelve. Ez az összevetés kísértetiesen hasonlít az 1930 és az 1941-es statisztika aránytalanságára.

A legnagyobb város

Ez persze így nem igaz, hisz Ungváron majd nécvszer, Munkácson majd háromszor annyan élnek, mint Beregszászon. Viszont Beregszászon kívül Kárpátalján nincs még egy város, melyben a lakosok többsége magyar lenne. Sőt. egyetlen városban sincs annyi magyar, mint itt. Így aztán Beregszász joggal tekinthető a kárpátaljai magyarság kulturális, szellemi központjának. E tekintetben csak Ungvár rivalizálhat vele, hisz területi központként számos előnyt élvez, de a beregszásziakban (s ezt bizony állíthatom, lévén magam is a város szülőtte) mindig is élt a hit. Ők alkotják a kárpátaljai magyarság magvát, és ez a hit tartást adott, s ad ma is.

Fények

Az először idelátogatót, aki szép, verőfényes időben érkezik, s nem a hétkerületnek nevezett egykori munkásnegyed, hanem a város központja felé veszi útját, egy kedves, szárazadeleji, szecessziós hangulatot árasztó városkép fooradia. Ha figyelmes, sok apró szépséget fedezhet fel. Kedvtelven nézegetheti a Méhes-palota falán levő tűzzománc berakásokat, elgondolkodhat azon, mi mindent láthatott a központ egyik

házának sarkán a magasból szemlélődő pallosos férfi. 1989 októberében itt leplezték le Illyés Gyula mellszobrát is. A Vérke-parton elsétálhat az egykori gimnáziumhoz (ma ukrán tannyelvű középiskola), de ne hagyja ki a vármegyeházát és a római katolikus templomot sem. S ha van egy helyi kísérője, az minden bizonnyal elmagyarazza a templom egyik mellékbejáratát díszítő férfi és bikafej jelentését. Sőt elmondja, hogy a főtéren bontott zászlót Rákóczi népe, s 1848-ban a megyeháza udvarán is felolvasták a trónfosztást és a jobbágyrendszer felszámolását deklaráló okmányt. Büszkén mutatja meg a Petőfi-emléktáblát, s azt is megjegyzi, hogy a városban van már Tompa Mihály, Esze Tamás utca, a posta előtti teret II. Rákóczi Ferencről nevezték el, hogy egészalakos Petőfi szobor kerül majd az igazán szakértelemmel felújított Arany Páva étterem elé, s ha jól tájékozott, beszámol arról is, mennyi pénz gyűlt össze a folyószámlán, amit az emlékmű létrehozása céljából nyitottak.

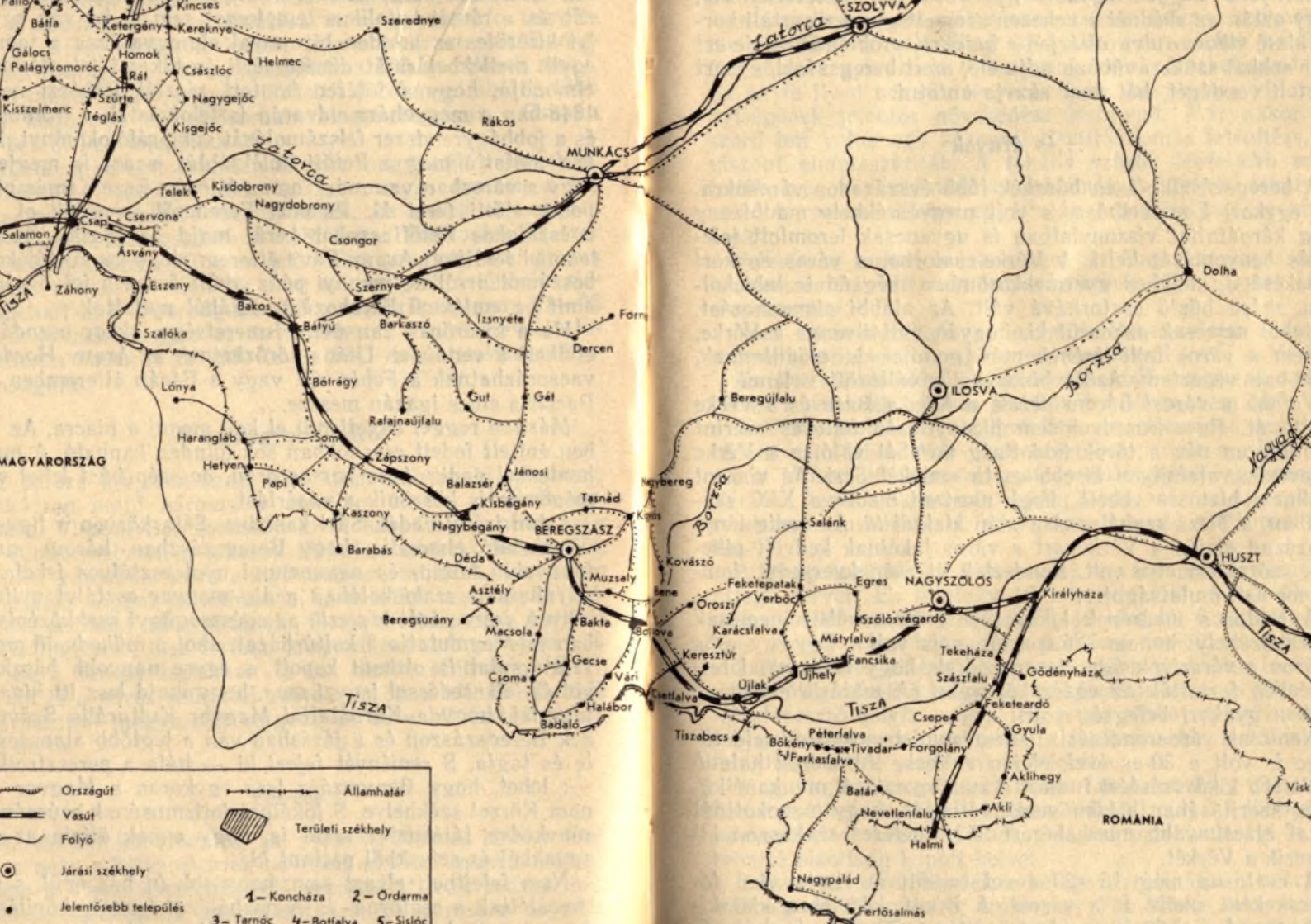
Ha a kísérőnek van némi ismeretsége, akkor uszodába is elviheti a vendéget. Utána sörözhetnek az Arany Hordóban, vacsorázhatnak a Fehér Kő vagy a Fácán étteremben, de a Pacsirta sincs igazán messze...

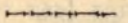

Másnao reggel okvetlenül el kell menni a piacra. Az 1989-ben épített fedett csarnokban sok minden kapható. A maszek hentesnél pedig, igaz borsos áron, de szép húst lehet venni, még meg is köszönik a vásárlást...

Aztán irány Fedák Sári kastélya. Séta közben a figyelmes vendéglátó elmondja, hogy Beregszászban három magyar tannyelvű közép- és ugyanennyi nyolcosztályos iskola van. A ruhaipari szakiskolában pedig magyar osztályt nyitottak, s ilyen szervezését tervezik az egészségügyi szakközépiskolában is. Megmutatja a kultúrházat, ahol a műkedvelő magyar színtársulat is otthont kapott, s egyre nagyobb büszkeséggel és lelkesedéssel jegyzi meg, hogy majd lesz itt hivatásos társulat, hogy a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetségnek Beregszászon és a járásban van a legtöbb alapszervezete és tagja. S reményét fejezi ki — hála a peresztrojkanak —: lehet, hogy Beregszász lesz egykoron a Magyar Autonóm Körzet székhelye. S lokálpatriotizmusának csúcspontján, szerénykedve tájékoztat arról is, hogy ennek ötlete az itteni agyakból és szívekből pattant ki.

Nem felejtethi el azt sem, hogy sok új ház épül, s végre hozzáálltak a csatorna- és ivóvízhálózat komoly bővítéséhez. Igaz ugyan, hogy lassan, de javítják az utakat is.

A Munkácsi utcán baktatva eszébe jut Horváth Anna. országszerte ismert képzőművész, Finta Éva, a költőnő, Drá-

	Országút		Államhatár
	Vasút		Területi székhely
	Folyó		
	Járási székhely		
	Jelentősebb település		
-
1 - Koncháza	2 - Órderma
3 - Tarnóc	4 - Botfalva
5 - Sisfő	

vai Gizella, az egész város tanítója, akinek nevét Ungváron művelődési kör vette fel. Egy kis kitérővel megmutatja az egykori híres orvos, Linner házat, némi nosztalgiával beszél a környező hegyek egykori gyönyörű szőlőültetvényeiről, hogy aztán az ebédnél a nehezen szerzett gyenge asztali bortól kissé elkomorulva rátérjen a bajokra, problémákra, de ezt már sokkal szűkszavúbban adja elő, mert beregszászi, s mert tiszteli vendégét, hát nem akarja untatni.

... és árnyak

A beregszásziak igen büszkék több évszázados városukra. Az egykori Lampertháza, a volt megyeszékhely ma bizony még kárpátaljai viszonylatban is ugyancsak leromlott település benyomását kelti. A Vérke-csatorna, a város egykori büszkesége, melvben gyermekkoromban még én is lubickoltam, mára búzló csatornává vált. Az alábbi oknyomozást, melyből nemcsak az derül ki, hogyan vált ilyené a Vérke, hanem a város fejlődésének más gondjai is elővillannak, 1988-ban végeztem. Azóta bizony alig változott valami.

Valaha a várost három patak, a Mic, a Basa és a Vérke szelte át. Egv semmivel sem bizonyítható feltevés szerint mindhárom név a török hódoltság korából való, s a Vérke elnevezés valamilyen kisebb csata emlékét őrzi. Az viszont csaknem biztosra vehető, hogy mostani medre a XIX. században, a Tisza szabályozása után alakult ki. Az pedig tény: a század elején a Vérkepart a város lakóinak kedvelt pihenő-, szórakozóhelye volt. Rendeztek itt csónakversenyt, lamponos esti mulatságot...

A csatorna medrének kikövezésc előtt azonban nemcsak szórakozóhely, hanem szűnyoglanya is volt. Egy-egy esős nyáron a vérszívók úgy elszaporodtak, hogy valósággal rettegésben tartották az egész környéket. A malária ebben az időben gyakori betegség volt.

Nemcsak városrendezési, hanem munkásmozgalmi jelentősége is volt a 30-as évek elején a Vérke városon áthaladó szakasza kikövezéséért indított kampánynak. A munkanélküliség szorításában a kőművesek vállalták, hogy a szokottnál jóval alacsonyabb munkabérért 2531 méteres szakaszon kikövezik a Vérkét.

A csatorna még 15—20 évvel ezelőtt is tiszta vizű folyócskaként szelte át a várost. A Búcsú közelében kialakított strandon a 60-as években és még a 70-es évek elején is százak hűsöltek.

Aztán a Vérke megváltozott. Fokozatosan a város szenny-csatornája lett.

A 70-es évek közepétől az ipar fejlesztése felgyorsult. Új üzemeket létesítettek, s a régiakat rekonstruálták. Ennek az önmagában örvendetes változásnak sajnos, számos kedvezőtlen mellékhatása is volt. Ezek kiküszöbölésére akkor hatékony (legyünk tárgyyszerűek: semmilyen) intézkedéseket nem tettek. Az egyik ilyen negatív tényezőnek az ipari szennyvíz mennyiségének jelentős növekedése bizonyult. Már akkor időszzerű lett volna egy központi tisztítóállomás felépítése. Ezt viszont elmulasztották. A lokális szűrők legfeljebb enyhítették, meg nem oldották a problémát. A Vérkébe tehát egyre több rosszul, illetve egyáltalán nem tisztított szennyvíz került.

Felelősség terheli a lakosságot is. Ahogy korszerűsödtek, komfortosabbá váltak a lakások, annál több szemét került a csatornába.

Nem elhanyagolható az a hordalékmennyiség sem, ami nagyobb esőzésekkor a környező hegvekről kerül a Vérkébe.

Az iparvállalatokból, a háztartásokból származó szennyvíz és a hordalék hármas szorítását a Vérke nem bírta ki...

A Vérke-problémát elszigetelten sem elemezni, sem megoldani nem lehet. Már csak azért sem, mert a város régi, mára jórészt tönkrement csatornahálózatából egyenesen a Véikébe kerül a szennyvíz. Addig tehát, míg az új csatorna-rendszer nem készül el, a végleges megoldás elképzelhetetlen.

A 80-as évek elején kidolgozták a város csatornázásának átfogó tervét. Ez mintegy 18 kilométer fő-, közel 40 kilométer mellékvezeték lefektetését, 18 elosztó, 6 szivattyúállomás és egy nagy kapacitású derítómű felépítését irányozta elő. Ha mindez elkészül, egyszerre több probléma is megoldódik. Megszűnik a nagyobb esőzésekkor a város több utcáját elárasztó belvíz, s nem lesz gond többé az ipari szennyvíz elvezetése sem. Ami pedig a legfontosabb: a város területén nem kerül szennyvíz a Vérkébe.

Megnyugtató megoldást a város lakói csupán a 90-es években remélhetnek. Igaz, közben felépült az új, többszintes közigazgatási központ, ahol a járási pártbizottság és végrehajtó bizottság kapott helyet.

Sokan megkérdőjelezték a beregszásziak közül, miért volt szükség az új épületre, amikor az Ybl Miklós tervezte egykori vármegyeházban kényelmesen elfértek a hivatalok, és az impozáns épület önmagában is jelkép, s nemcsak a helyi hatalom jelképe, hanem a történelmi folytonosságé is.

Természetesen egyoldalú és hamis lenne a városról alkotott kép, ha csupán a gidres-gödrös utcákat, a szép, századeleji házak faláról málladozó vakolatot, a szennyvíztől fekete Vérkét mutatnám be. De az igazat megvallva, egyáltalán nem tudok lelkesedni az új lakótelepeken sorjázó panelházakért, sőt azért sem, hogy a városközpont hangulatát rreghatározó hatalmas századeleji épületet gyárrá alakították át. Persze, az ipar fejlesztésére szükség van, s mindenkinek laknia kell valahol. Megértem az ifjú házások örömét, amikor anyóstól, vagy leselkedő házinénitől szabadulva végre beköltözhetnek egy tömbházi kétszobás kalitkába. Igaz, akkorra már nem is annyira ifjú házások, mert lakásra hosszú éveket kell várni.

Akinek futja tehetségéből, pénzéből, s persze van megfelelő szülői támogatás, az nem vár, hanem építkezik. Sokan igényeltek és kaptak telket az utóbbi években a város külterületén. S itt megvalósíthatják álmukat, ami az esetek többségében egy kétszintes kockaház, melynek panelházak esztétikumán nevelkedett tervezője mintha képtelen lenne másra, mint a kockamonstrumok kicsinyítésére. Így aztán az álom egy kocka, jobb esetben sátoztetős épület. Igaz, ezt is felfoghatjuk, mint a fejlődés bizonyítékát, hisz az apák tízszertizes földszintes kockája után a fiúk kétszintes dobozt ügyeskednek maguknak.

Többségben kisebbségként

Érkezzék bármily irányból is a városba az utazó, a település határát jelző táblán magyarul is olvashatja: Beregszász. A 80-as évek végén, hosszas huzavona után mindenütt megjelentek a magyar nyelvű feliratok. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az utcanévtáblák többsége korábban is kétnyelvű volt, s itt-ott az üzletekben is lehetett magyar feliratokkal találkozni. Igazi áttörés e tekintetben egyértelműen 1989-ben történt, amikor a terület magyarsága egyöntetűen kezdte el szorgalmazni a vegyes lakosságú helyeken a feliratok kétnyelvűségét. Követendő példával a beregszásziak jártak elől. Az Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség helyi aktivistái sokat tettek az ügy érdekében, de tényként kell elismerni, hogy a járási és városi vezetők többségében partnerre találtak.

Manapság úgyszólván divat a nemzetiségi kérdés. Az utóbbi két-három évben többet, s főként tárgyszerűbben (országos szinten is) foglalkoztak a problémával, mint a korábbi évtizedekben. Ez természetesen nem baj — sőt. Végre meg-

szabadultunk a sztálini, brezsnyevi hurrázástól, »minden rendben« szemlélettől. És hozzáláttunk a bajok érdemi megvitatásához, gyakorlati orvoslásához. És mégis — hol vagyunk még attól, hogy elmondhassuk: valóban minden rendben van.

Nemzeti kisebbség tagjaként élni soha és sehol nem könnyű. Itt a nemzetiségi viszonyokban van még egy csavar is. Mint már említettem, Beregszász az egyetlen olyan város Kárpátalján, ahol a lakosok többségének magyar az anyanyelve. A kisebbségként többségben furcsa állapota még tovább bonyolítja a helyzetet. Bár nyíltzini ellenségeskedés sohasem volt tapasztalható, még a mostani, nemzetiségi gyökerű konfliktusoktól visszhangos periódusban sem, valótlanság lenne azt állítani, hogy az évszázados együttélés a jelenlegi körülmények közt feszültségmentes. Gondot okoz például, hogy az idősebb korosztályhoz tartozók közül sokan, s a fiatalok egy része (főként falun) nem tud sem oroszul, sem ukránul (ez persze nem érdem, de tény). A hivatalos ügyek intézéséhez pedig elengedhetetlen valamelyik nyelv ismerete. Félő, hogy az ukránnak állami nyelvvé válásával és ennek gyakorlati alkalmazásával (annak ellenére, hogy ez a törekvés egyértelműen helyes), az ilyen jellegű problémák csak szaporodnak. Egyébként az, hogy az ukrán állami nyelvé válik a gyakorlatban is, ez a nemzetiségi viszonyok újraértékelésének egyenes, logikus következménye. Csakhogy mindez a helyi magyarság életében egy sor, sürgős megoldást igénylő problémát vet fel. Egyértelmű, a magyar tan nyelvű iskolákban be kell vezetni az ukrán nyelv oktatását. Ettől azonban gyors változást aligha lehet várni. Az egyedüli üdvözítő megoldás az lenne, ha a magyar a hivatal előtt is egyenértékűvé válna az ukrán és orosz nyelvvel. Ezt egy esetleges magyar nemzetiségi körzet létrehozásával lehetne a legegyszerűbben biztosítani. Különben a nyelvi problémák feszegetésével eljutottam egy sarkalatos kérdéshez, melynek részletes elemzését az összefoglaló tanulmányban adjuk, de néhány helyi specifikumra itt szeretném felhívni a figyelmet. A magyar gyerekek orosz vagy ukrán iskolába járásáról van szó. Beregszászban évente kb. 30—40 magyar szülő él a szabad iskolaválasztás jogával oly módon, hogy gyermekét nem anyanyelvén taníttatja. Ez a szám az utóbbi időben csökkenő tendenciát mutat, ennek ellenére rövid időn belül aligha számíthatunk teljes változásra. Beregszász hat magyar iskolájában 1989-ben nyolc első osztály indult. Közte három (több mint 90 gyerekekkel) a Kossuth Lajos Középiskolában.

Ebből a többségként kisebbségben helyzetből adódnak törvényszerű dolgok. így, bár nem hivatalosan, de a beregszászi zeneiskolában a tanárok a magyar gyerekeket magyarul, az zenéknakat ukránul, az oroszokat oroszul oktatják.

Persze, nem mindenütt lehet ilyen egyszerű megoldást találni. Furcsa például, hogy a Beregszászi Filmszínházban csak nagy ritkán vetítenek magyar nyelvű filmet (igaz, ugyanez a helyzet az ukrán nyelvű filmek esetében is). A beregszászi gyerekek csak elvétve láthatnak bábszínházat (helyben nincs társulat). Nem emlékszem arra sem, mikor tűzött műsorára gyerekeknek írt darabot, mesejátékot a népszínház. ..

Cigányok, akik magyarok

Beregszászon és környékén mintegy 2 ezer cigány él. Mint bevezetőmben említettem, ezek többségének személyazonossági igazolványában nemzetiségként a magyar van feltüntetve. A 7. sz. Nyolcosztályos Iskolába, amely magyar tan nyelvű, szinte kizárólag cigány gyerekek járnak. Hogy jó-e vagy sem ez az elkülönítés, nehéz eldönteni. Bőségesen lehet érveket felhozni mellette és ellene egyaránt. Jó — mondhatnánk, mert így könnyebben és eredményesebben lehet foglalkozni ezzel a speciális réteggel. Rossz, mert az amúgy is a perifériára szorult cigányságot így már gyermekkorban megfosztjuk a beilleszkedés lehetőségétől.

Sajátságos cigánykultúráról az adott esetben nem beszélhetünk, ha csak azt nem tekinthetjük annak, hogy ők a mozi leghűségesebb látogatói.

Sajnos, csak elvétve akad egy-egy cigány (ezek sem a táborlakók közül kerülnek ki), aki szakítani tud, akar múltjával.

Egyébként a cigánykérdés (mint oly sok más), korábban tabu volt. Még e szót magát sem illett nagyon leírni: cigány. így aztán problémáikkal sem foglalkoztak érdemben. Ez a struccpolitika oda vezetett, hogy Beregszászban a rendbontók, bűnelkövetők jelentős része cigány. Am mivel hivatalosan nemzetiségük magyar (és nyelvük is), így a statisztikába ekként kerül be.

A cigánytábor a város szélén terül el. Az apró házak különösebb rendszer nélkül, egymás hegyén-hátán sorakoznak. A látványt még csak irreálisabbá, anakronisztikusabbá teszik a toldozott-foldozott tetőkről magasodó tévéantennák.

A cigányok közül sokan a kommunális vállalat dolgozói. Szinte teljes mértékben az ő munkájuktól függ a köztisztaság. Ez pedig Beregszásznak nem éppen erős oldala.

A cigányok számottevő része idénymunkából él, de vannak (főként asszonyok), akik sehol nem dolgoznak (igaz, a cigánycsaládokban több a gyerek az átlagosnál).

Mindent egybevetve a cigányok mind a mai napig némi-képp társadalmon kívülieknek számítanak (ezzel némelyikük vissza is él). Még csak azt sem állíthatom, hogy ez a hivatal, a tanács vagy más nemzetiségek képviselőinek a hibájából lenne így. Véleményem szerint a cigányok maguk választották ezt a helyzetet, s a többség lényegében elégedett is állapotával. Ez persze nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy ez rendjén is van. A helyi hatalomnak a cigányság változást akaró részével összefogva (ilyen is van) keresniük kell az utat, melyen haladva ezt a több ezer embert ki lehet juttatni jelenlegi, voltaképp megalázó helyzetéből.

Negyvenkettőből több mint harminc

A beregszászi járásban 42 község van. Ezekben a lakosság többsége magyar nemzetiségű. Csak Alsó- és Felsőremete, Kovászó, Nagybakta, Danyilovka, Nyárosgorond, Csikós és Badó tekinthető ukrán többségű településnek. Ezek mind kis falvak. Javarészükből a lakosság száma még az ezret sem éri el.

A legnagyobb magyar községek (2500—3500 lakos): Bereg, Nagybéány, Gát, Jánosi, Bótrágy, Vári, Kaszony. A járás településeinek legnagyobb részében 1500—2000 ember él. A kisebb településekhez sorolhatjuk Kígyóst, Halábort, Gutot, Somot, Asztélyt (ezekben a lakosok száma nem éri el az 1500-at).

Bátyú — nem falu, nem is város

Státusánál fogva, s mert vasúti csomópont, a járás második legjelentősebb települése Bátýú nagyközség. Az utóbbi időben, a vasút fejlesztésével egyidejűleg lényegesen nőtt az itt élő oroszok és ukránok száma. De a 3500 lakosnak még így is mintegy 70 százaléka magyar.

Bátyú furcsa keveréke a városnak és falunak. A helyi mezőgazdasági nagyüzemben alig dolgozik bátýúi. Többségük a vasútnál vállal munkát. De a jó közlekedési lehetőségnek köszönhetően sok az ingázó is.

A 80-as évek közepén nagyszabású fejlesztési tervet dolgoztak ki, melyben egy tömbházakból álló lakótelep felépítése is szerepelt. A terv megvalósult, s így a nagyközség

most két, egymástól homlokegyenest különböző részből áll. Megmaradt a »régi« Bátyú, s mellette megjelent a lakótelep, ahol inkább a városi létformát igénylő emberek (többnyire idetelepült oroszok és ukránok) lettek otthonra.

A régi bátyúiak nem különösebben örülnek ennek a változásnak, modernizációnak. Bosszúságuknak korántsem nemzetiségi oka van. Elsősorban jóléti, szociális. Az új negyedben üzlet, bár, óvoda, patika nyílt. Ezzel egyidejűleg a régi óvodát, patikát bezárták. Nos, a bátyúiak aligha így képzelték a városiasodást.

Ez a falu város

Az egykori hibás döntések felülvizsgálatának korát éljük, őszintén beszélünk a politika, a közélet múltbeli fogyatékoságairól, a mezőgazdaság, az ipar stagnálását kiváltó problémákról, azok szubjektív és objektív okairól. A fentebbi hibák közé tartozik a túlzott központosítás, a nagy egységek létrehozása ott is, ahol ezt semmi nem indokolta. Manapság sok szó esik róla, hogy nagy károkat okozott a vezetés egészségtelen méretű centralizálása. Eleve hibás döntések táptalajául szolgált az a mesterségesen kialakított bürokratikus rendszer, mely mérlegelés nélkül elfogadta és elfogadtatta a felsőbb döntést, azt egyedüli jónak, megmásíthatatlannak nyilvánította. Gazdaságunk bizony nehezen tud kilábalni e gigantomania szülte fojtogató állapotból.

Nem kívánok országos méretű, mások által feltárt tényekkel példálózni, hisz területi szinten is akad hasonló gond. A hegyvidéki járásokban most sorra alakulnak a farmergazdaságok. Mind több kisszövetkezet jön létre, terjed a magánvállalkozás a szolgáltatásban, a közétkeztetésben.

Vannak viszont olyan területek, melyeken a korábbi hibás, jobb esetben haszontalan, felesleges központosítás revíziója még nem történt meg, s fennáll a veszélye, hogy nem valósul meg soha.

Ilyen például a városmelléki falvak beolvasztása. Első szempillantásra úgy tűnhet, nincs ennél üdvösebb, a helyi lakosok szempontjából hasznosabb, hisz hányán vágyakoznak arra, hogy beköltözhesse a városba. íme: egyes községekhez maga megy a város...

Néhány falu esetében a »várossá válás« szinte magától ment végbe, egy természetes folyamat eredménye volt. Így lett Beregszász része **Búcsú** és **Ardó**. Viszont Tasnád és Kulya csak adminisztratív döntés eredményeként vált a település részévé. Mind a mai napig inkább falvak ezek, mintsem

városkerületek (egyébként ez utóbbi megállapítás Búcsúra és Ardóra is érvényes).

Az első tisztázandó kérdés az, mi indokolta a falvak beolvasztását? Több tanácsi tisztviselőnek is feltettem a kérdést, s be kell vallanom, igazán meggyőző érvet egyik sem tudott felhozni. A legkézenfekvőbb: így növelték a város lakosságának számát, s ez az adott normatív, látszatra törekvő rendszerben hivatkozási alap lehetett, ám igazi előnyöket (lényegesen nagyobb költségvetést, több pénzt a fejlesztésre) nem hozott. Hát akkor mégis miért történtek meg a csatolások? Talán nem járok messze az igazságtól, ha ezt az intézkedést is a korábban az élet majd minden területére kiterjesztett központosítási irányvonal szolgai követésének számlájára írom.

Kinek jó ez? Mármint a falvak bekebelezése. Gyakorlatilag senkinek.

Nem jó a városnak, mert feloldja kialakult közigazgatási struktúráját, településrendszerét. Nem hasznos, sőt plusz tényleg a tanács számára, hisz a legtöbb városnak még központi részeinek fejlesztésére is alig van ereje.

A legtöbb hátrányt azonban éppen a volt falu lakosai szenvedték el. A beolvasztott helységekből megszüntették a tanácsokat, így aztán a közösségek még formális érdekvédelmi szerveiket is elvesztették. A helyzet a társadalmi viszonyhoz hasonlít, azzal a különbséggel, hogy itt a falu még alárendeltebb szerepet tölt be. S hogy az esetek többségében mennyire nem válnak szerves részévé a városnak, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy lakosaik hosszú idő múltán is, mint hajdanvolt dicsőség ereklyéjét, megőrzik a település régi nevét.

Több ilyen község nem is válik szerves részévé a városnak. Új utak nem épülnek, a közlekedés nem javul. S ez újabb hátrányokat jelent az ottaniaknak. Ügyeiket immár a központban kell intézniük, ami egyes esetekben több kilométerre van. Nemcsak időt veszítenek — sokkal többet. Tudatosul bennük hátrányos helyzetük, eleve vesztesnek érzik magukat.

De nézzünk néhány konkrét példát. Búcsú: könyvtárát, két templomát bezárták (igaz, ez utóbbit 1989 végén újra megnyitották), szolgálatot háza, orvosi rendelője nincs. **Ardón** a klub és a könyvtár szűnt meg. Temploma hosszú ideig megalázó és értelmetlen módon ateista múzeum volt, csak 1989-ben tarthattak ismét istentiszteletet az újból felszentelt templomban. **Tasnád** és **Kuklya** gyakorlatilag semmit nem kapott, csak vesztett.

Talán még a fentebbieknél is sokkal nagyobb az a morális veszteség, ami az egykor volt falvak lakóit érte. Nem lettek igazi városlakók, hisz környezetükben, életmódjukban alig változott valami (hacsak a romlást nem tekintjük annak). Viszont megindult az évszázadok során kialakult község felbomlásának folyamata. A korábbi értékrend, norma érvényét veszítette, új pedig nem, vagy csak lassan alakul ki. Ez a felemás helyzet számos veszélyt rejt magában, s elsősorban a fiatalabb nemzedék életében okoz zavarokat. Nemcsak az ilyen jellegű településeken, hanem faluhelyen általában is megfigyelhető a fiataloknak az a törekvése, hogy szakítani akarnak apáik életformájával. Ez az egyébként érthető igény, törekvés a fentebb említett körülmények közt olyan ellentéteket szül, melyeket lehetetlen feloldani.

Alighanem logikus lenne, ha azok a volt községek, melyek nem váltak a város szerves részévé, visszakapnák önállóságukat. A továbbiakban pedig csak igazán indokolt esetekben valósulna meg a csatolás. Kárpátalja városai nem olyan nagyok, hogy gyors fejlődésük során valóban magukba tudnák olvasztani a környező kisebb településeket. Ahol ezt a folyamatot az élet hozza magával, ám legyen, váljék a város részévé a falu. Viszont, ahol ez nem több adminisztratív intézkedésnél, ott üdvösebb lenne eltekinteni tőle. Községeinket inkább (kizárólag) a szociális, jóléti körülmények javításával kell magasabb szintre emelni.

Remélhetőleg ma már nyugodt szívvel elmondhatjuk: a látszatz megoldások ideje végérvényesen lejárt. Ennek az elvnek pedig tükröződnie kell a településfejlesztésben is. S akkor nem hangzik majd annyira furcsán, pejoratívan az alcím-ben idézett kifejezés sem.

Községek a város árnyékában

Jó-e vagy sem, ha egy község a város szomszédságában van? Micsoda kérdés, persze hogy jó. Hisz városainkban fejlettebb a szolgáltató és kereskedelmi hálózat, jobbak a szórakozási és művelődési lehetőségek, mint faluhelyen. S talán a legfontosabb: megfelelő munkát is könnyebben talál az ember. A környék lakói tehát élvezhetik mindazokat az előnyöket, melyeket a város nyújt, és élhetnek a falu kínálta lehetőségekkel is: gazdálkodhatnak, a háztájiban termelt zöldség, gyümölcs értékesítésével kiegészíthetik jövedelmüket. A fentebbiek valós voltát aligha érdemes vitatni. Viszont mindez csupán a felszín. Fogalmazhatnánk úgy is, a látszat. S a látszat, ha nem is csal, de elfedi a mélyebb értelmet, mögötte megbúvó komoly problémákat.

Milyen is a valós helyzet? Tényleg idilli-e a városkörnyéki települések helyzete? Milyen problémákkal kerülnek szembe ilyen helyeken a tanácsi dolgozók? Hogyan oldják meg (próbálják megoldani) ezeket? Többek között a fentebbiekre kerestem a választ a beregszászi járási Macsolán, Muzsalyban és Jánosiban.

445 ingázó

A Macsolai Községi Tanácshoz tartozik még Asztély és a Hunyadi tanya is. A három településen a munkaképes lakosok száma 798. Ebből 445-nek a járási központban van a munkahelye. Ez azonban, mivel a baktai mezőgazdasági nagyüzemben különösebb munkaerőgondok nincsenek, nagyobb problémát látszólag nem okoz. Van azonban az ilyen nagyméretű ingázásnak számos hátulütője is (mint látni fogjuk, nemcsak ebben a községben). A legkomolyabb bajok a településfejlesztés körül adódnak.

Az olyan helyeken, ahol a munkaképes lakosság túlnyomó részét egy mezőgazdasági üzem tömöríti, egyértelmű, hogy a gazdaság köteles és érdekelt is a minél jobb körülmények biztosításában. De ki támogassa, fejlessze Macsolát és a hasonló falvakat? Kézenfekvő lenne, hogy azok az iparvállalatok, ahol a macsolaiak dolgoznak. Ez viszont távolról sincs így.

Ugyanilyen helyzetben van Muzsaly is. Ha Beregszász felől közelítjük meg a falut, egy furcsa rom, a muzsalyi pusztatemplom omladozó falai hívják fel magukra a figyelmet. A mostani település a templomtól több száz méterre fekszik. A község otthagya a templomát... Hogy miért, egyszerűen kideríthetetlen. De erre a látványra szinte rímél a tanácselnök állítása: miszerint Muzsaly mint közösség, széteső, mert a város nemcsak a munkaerőt szívja el, de feloldja a szűkebb közösség iránti felelősség, az együvértartozás érzését is.

Jánosiban is feszültséget okoz az ingázás. íme egy jellemző tény: a faluban már most is jóval többen vásárolnak tejterméket, mint ahányan eladnak tejet. Persze, ezért nemcsak a város közelsége, hanem a hosszú éveken keresztül folytatott háztáji ellenes politika is okolható.

Hatezer vándor

Az ingázás nem új jelenség. Városaink ipara, de a kereskedelem és a szolgáltató szféra is egycsapásra megbénulna,

ha a falvakból bejárók egy napon nem mennének munkába. Az adott struktúra mellett a városok nem tudják nélkülözni a községekből feljövő munkaerőt. A gyáraknak nem kell attól tartaniuk, hogy további fejlesztés esetén létszámihiány állna be, mert vidékről, legalábbis dolgozni, egyre többen vágnak a városba. Beregszászba nap mint nap mintegy hatezren vándorolnak fel a környező falvakból.

— Menjek a kolhozba?

Ezzel a némi felháborodást is tartalmazó kérdéssel reagált egy ingázó, amikor afelől érdeklődtem, miért nem szülőfalujában keresett munkalehetőséget?

Mellesleg mind a vállalatvezetők, mind a megkérdezett ingázók túlnyomó többsége bizonyos gyanakvással, rosszat sejtve, ugyancsak óvatosan nyilatkozott. Mintha a beutazás valamiféle szégyeltnivaló dolog lenne. Pedig végülis nem az. Egyszerűen jelenség, mely hozzátartozik életünkhöz, s éppen ezért vizsgálata, az esetleges negatív hatások elkerülése érdekében, szükségszerű. Ezzel kapcsolatban sokmindenen érdemes elgondolkozni. A teljesség igénye nélkül íme néhány alapvető kérdés: a mezőgazdaság adott fejlettségi, gépesítési szintje mellett nem hat-e kedvezőtlenül az ottani termelésre az ingázás következményeként jelentkező munkaerőhiány? Meddig képes az ipar befogadni a mezőgazdasági munkától idegenkedőket? Egyáltalán, ésszerű-e az ipar túlméretezett fejlesztése Kárpátalján? Képes-e élelmiszeriparunk, kereskedelmünk arra, hogy kielégítse azt a plusz keresletet, ami így jelentkezik? Nem üt-e vissza a jövőben, hogy a falun lakó, de a városban dolgozó fiatalok jelentős része felhagy a háztáji gazdálkodással?

Az ingázók jelentős része pályakezdő. Többségük pontosan nem is tudja, mit akar. Azt viszont igen, hogy mit nem: falun maradni, kolhozban dolgozni.

Nem rendelkezem pontos adatokkal, hogy a beregszászi járás kolhozaiban és szovhozaiban az adott pillanatban hány munkáskéz hiányzik — de aligha tévedek, ha azt állítom, ez a szám tetemes. Mégis, hogyan lehetne változtatni a kialakult helyzeten? Nos, bizonyára nem úgy, hogy a fiatalokat arra buzdítsuk, maradjanak otthon, válasszák a mezőt, az állattenyésztő telepet. Erre semmi szükség, s eleve értelmetlen próbálkozás lenne. Egyébként mindenkinek szuverén joga, hogy eldöntse, hol akar dolgozni. Viszont sok dolog miatt üdvös lenne, ha a mezőgazdaságban javulnának a munkakörülmények, s így több fiatalt vonzana ez a szakma, mert, kis túlzással élve, rövidesen nem lesz, aki megfesse a tehenet.

Élet és halál

A kárpátaljai magyarság a becslések szerint évente mintegy 1000—1200 lélekkel (a beregszászi járás körülbelül 400) lélekkel gyarapodik a természetes szaporulat révén. Az alábbiakban, egyrészt a becsült adat helytálló voltának igazolására, másrészt (s ez a fontosabb), hogy végre (ha csak néhány település vizsgálata alapján) ilyen jellegű helyzetjelentést is adjunk vidékünkéről — azt elemzem, miként változott a lakosság száma az egykori Bereg megyéhez tartozó községekben, Gáton (beregszászi járás), Dercenben és Fornoson (munkácsi járás). Dercen és Fornos adatai együtt szerepelnek, mivel a két falu egy községi tanácshoz tartozik, s az adatok csak így állnak rendelkezésemre.

Gát a Munkácsról Beregszász felé vezető főút mentén, a két város közt maid félúton fekszik. Lakosainak száma 3025 (1988-as adat). Közigazgatásilag hozzá tartozik az ukránok lakta (100 fő) Csikós. A gátiak közül 2675 vallja magát magyarnak. A munkaképes lakosság száma 1725. Ennek mintegy fele Munkácson, illetve Beregszászon dolgozik.

Dercenbe a főúttól egy igen rossz állapotban levő bekötőútton lehet eljutni. A gyakorlatilag színmagyar (99 százalék) községben 2881-en (1988-as adat) élnek. A társközségben, az 1460 lelket számláló Fornoson is szinte csak magyarok laknak.

A két falu munkaképes embereinek többsége (1250) a helyi gazdaság tagja.

Kárpátaljai viszonylatban Dercen és Gát nagy, Fornos közepes településnek számít. Fejlettségük átlagosnak mondható, bár tény, a vidék magyarlakta községei közt akad lényegesen elmaradottabb, a világtól elzártabb, de fejlettebb, virágzóbb is.

E településeken csakúgy, mint a kárpátaljai magyarság lényeges részében, a kétgyerekes családtípus a jellemző. A családok kis része vállal három gyermeket, az ennél több utód már kuriózumnak számít. Szerencsére egyelőre az egykézés nem jellemző.

Ezek után nézzük, hogyan is alakult a születések, a halálózások és a házasságok száma az utóbbi hét esztendőben.

Dercenben és Fornoson a legtöbb újszülött 1983-ban volt (ezer emberre számítva kb. 20), a legkevesebb 1988-ban (12 ezrelék). Gáton 1982-ben született a legtöbb gyermek (kb. 19‰), a mélypont 1982-ben volt (16‰). Mint látható, a két munkácsi járási községben jóval nagyobb az ingadozás, mint Gáton.

Végezzük el a számításokat a halálozási adatokkal is. Dercen és Fornos fekete esztendeje 1985 volt, ekkor 46-an haltak meg (ezer emberre számítva kb 15). 1988-ban viszont csak 8‰ a halálozási arány.

Gáton a legtöbben 1983-ban haltak meg (45 ember, kb. 15‰), a legkevesebben 1987-ben (24-en, kb 8‰).

Dercen és Fornos lakossága a vizsgált hét esztendő alatt a természetes népszaporulat révén 179-cel nőtt (ezer emberre számítva 45), Gáton 146-tal (49‰).

Fornoson és Dercenben a születések száma (1982 és 1987 kivételével) egyértelműen csökkenő tendenciát mutat. Gátra inkább a stagnálás a jellemző.

A szemléletesség és az összehasonlítás céljából közlöm a magyar többségű Beregszász 1988-as adatait:

születés: 420 (12‰)

halálozás 320 (10‰)

természetes szaporulat 100 (3‰).

A hét év átlagában az ezer főre eső természetes szaporulat (egy évre lebontva) Gáton — 7, Dercenben és Fornoson — 6. Ebből kézenfekvő a következtetés: a vizsgált falvakban a természetes szaporulat kétszerese a beregszászának. Ehhez még csak annyit tennék hozzá, hogy Kárpátalján a magyarság többsége falvakban él.

Annak eldöntése végett, hogy mennyire általánosíthatunk e három településen tapasztaltakból, nézzük, hogyan is alakult a helyzet 1987-ben és 1988-ban a beregszászi járási Makkosjánosiban. Itt 2850-en élnek (1988-as adat). A lakosság 82 százaléka magyar.

Év	1987	1988
születés	51	49
halálozás	33	19
házasság	25	33

Ezer emberre számítva:

év	1987	1988
születés	17	16
halálozás	8	11
természetes szaporulat	6	5

Mint a fentiekből kiderül, a derceni, fornosi, gáti adatok kisebb-nagyobb megszorításokkal tipikusnak tekinthetők.

A házasságok és születések számadata közt semmilyen logikus összefüggés nem mutatható ki. Ennek feltűntetését jelzésértéke miatt tartom szükségszerűnek.

Társközségi (v)iszony

A beregszászi járás egyik legjellegzetesebb, legszebb fekvésű községe **Bereg**, a híres beregi szóttos őshazája. Talán nincs is még egy olyan középiskola a járásban, sőt, egész Kárpátalján sem, ahol olyan gonddal és annyi szakértelemmel ápolnák manapság a népi hagyományokat, mint itt. A gyerekek, akik odahaza valamilyen oknál fogva nem tanulták meg, tanóra keretében sajátítják el a szövés, hímzés fortélyait. Persze ez nem jelenti azt, hogy mindannyian folytatják nagyanyáik egyik legfontosabb házi foglalatosságát. Pedig a régi (vagy annak pontos másaként elkészített új) szövőszéken szótt díszes holmik kelendő portékák. Kevés az olyan magyar család a járásban, melynek lakásában ne lenne beregi mintás asztalterítő, díszpárna stb.

Ennek a virágzó népművészeti ágak is megvannak a maga vadhajtasai. Mert mi másnak nevezhetjük azt, hogy a 60-as, 70-es években a szótteseken is megjelentek (s mi minden máson) a propagandisztikus ábrák, a dicsőítő jelszavak. Jó lenne tudni, kinek az akarata jutott kifejezésre ilyen fäls módon, ki gondolta úgy, hogy a beregi szóttosnek is politizálnia kell. Egy biztos, az ötlet nem a helyi népművészek fejéből pattant ki. Szerencsére, sok téveszmével együtt ezek a félresikerült munkák is a láda aljára kerültek.

Nem így a társközségi viszonyból adódó gondok és problémák. A Beregi Községi Tanácshoz tartozik a szomszédos Kígyós. A színmagyar, 1000 lakosú falu Beregszász tözsomszedságában évtizedek alatt alig fejlődött. Míg Beregen Kárpátalja-szerte híres művelődési központot építettek, a kígyósi földbesüppedt klubban sokáig még a fűtés is megoldatlan volt. Néhány évvel ezelőtt a faluban még egyetlen működő telefon sem volt.

1987-ben a falu fiatalságának egy csoportja valósággal fellázadt a mostoha körülmények ellen. A sajtót (A Kárpáti Igaz Szót) hívták segítségül, aztán sor került egy viharos falugyűlésre is... Ennek eredményeként lett telefon, ping-pongszálta a klubban, s ezen túl sok biztatás, ígéret a községi tanács és a helyi kolhoz vezetői részéről. Az igazsághoz tartozik, hogy ha lassan is, de az ígéretek valósággá válnak.

Egyébként, a társközségi viszonyból adódó hátrányok nem-

csak Kígyóst sújtják. Kisebb-nagyobb eltéréssel szinte minden azonos helyzetben levő településen hasonló a kép. Bőséggel panaszkodhatnak a csetfalviak a benei tanácsra (az ezernél valamivel több lelket számláló faluban dűledzik a klub), a rafajnaújfalusiak a zápszonyi vezetésre (kávészójuk mind a mai napig nincs), a kovászóiak az orosz tanácsra, s még sorolhatnám.

Az adatgyűjtés során több tanácselnök véleményét hallgattam meg e kérdésben. Némelyik természetesen az enyémtől teljesen eltérő vélemény volt. (Mint ahogy a »fő« községekben lakók közül is sokan.) Szinte mindenütt elhangzott: a tanács nem a maga ura még most sem. Azzal a kevés pénzzel, amit községfejlesztésre kapnak, nincs mit kezdeni. A falvak igazi gazdája a helyi mezőgazdasági nagyüzem, a tanács csak amolyan bábkormány. S ebben sok az igazság....

Az élő múlt

A járás lakóinak mindennapjait vázoló írásaimban értelemszerűen nem jutott túl sok hely a történelem megidézésére. Csak melleleg jegyzem meg, ez alkalommal ez nem is volt célom. Pedig az itteni falvak túlnyomó többsége ősi, magyar hagyományokat őrző település.

A régmúlt tárgyi dokumentumaiból kevés maradt ránk. A csetfalvi fatemplom vagy a vári templom, mely források szerint már a XIV. században állt — jelzik, múltban gyökerező közösségekről van szó.

X—XII. századi településként említik a történelmi írások például Kaszonyt, Várit, Bereget, Badalót stb.

Kaszony mindig is a vidék jelentős községei közé tartozott. Gyorsabb ütemű fejlődésének minden bizonnyal a megyeszékhely közelsége szabott gátat. Központja ennek ellenére csakúgy, mint például Beregé, egyfajta kisvárosi hangulatot áraszt, s ez a »városiasság« tettenérhető az emberek habitusában is. Az ilyen — se nem falu, se nem város — állapot leginkább Bátyuban tapasztalható. Itt azonban elsősorban a vasúti csomóponttá válás vonta magával e furcsa »polgárosodást«, míg a korábban említett két helységen ez egyértelműen a múltban gyökerezik.

Kaszony különben ismert fürdőhely. Gyógyvize sokakat vonz, de hosszú ideig talán nem is erről, hanem kiváló kenyéréről volt ismert járásszerte.

Az itt lakók nem kis büszkeséggel emlegetik, hogy mint-

egy félszáz kaszonyi harcolt Rákóczi zászlaja alatt, s még ennél is több Kossuth seregében.

Persze az 1703—1711 -es szabadságharc emléke Váriban él a legélénkebben, Esze Tamás itt bontott zászlót.

Bereget joggal tekinthetjük a népi kézművesség egyik fel-, légvárának, hisz még az is, aki alig tud valamit Kárpátaljáról, ismeri a híres fekete-piros színű eredeti mintázatú beregi szőtttest.

Vallom — a múlt nem kövekben él tovább. Bár sokat mondhatnak a falujahagyott muzsalyi pusztatemplom környörgésként égre meredő pusztuló falai, de talán még többet maga az ember, aki itt élve sohasem feledte a Halotti beszéd nyelvét.

BEREGSZÁSZ ÉS A JÁRÁS MAGYAR TANNYELVŰ ISKOLAI

A település neve	Az iskola jellege	A tanulók összlétszáma	Közülük magyar	Magyar osztályokba járók
1	2	3	4	5
Asztély	e	22	22	22
Badaló	á	163	163	163
Bátyú	k	552	412	355
Bene	a	121	121	121
Beregsom	a	148	148	148
Beregújfalva	a	192	176	176
Borzsova	a	166	162	166
Bótrágy	a	211	156	110
Beregszász				
6. sz.	a	258	258	–
7. sz.	á	295	36	295*
9. sz.	á	124	122	124
bentlakásos	á	277	122	122
3. sz.	k	239	239	239
4. sz.	k	732	732	732
8. sz.	k	302	302	302
Csetfalva	á	58	58	58
Csonkapapi	á	147	147	147
Csorna	k	724	602	264
Déda	á	180	168	168
Gát	k	462	457	383
Gut	á	174	169	169

1	2	3	4	5
Halábor	e	23	23	23
Harangláb	é	84	74	72
Hetyen	á	125	125	125
Kígyós	á	102	96	102
Kisbégány	á	140	140	140
Mezőkaszony	á	476	468	476
Macsola	e	20	20	20
Makkosjánosi	k	682	557	267
Mezővári	k	510	382	350
Nagybereg	k	510	382	350
Nagybégány	á	216	185	132
Nagymuzsaly	k	472	417	255
Rafajnaújfalu	á	136	136	136
Sárosoroszi	á	301	264	264
Zápszony	á	368	266	152

Megjegyzések: * — cigányiskola; e — elemi iskola; á — általános iskola, k — középiskola.

Az adatok Orosz Ildikó: Non Scholae sed vitae... című cikkéből valóak (Hatodik Sip 1990, 2. sz.)

A BEREKSZÁSZI JÁRÁS MAGYARLAKTA FALVAINAK LAKOSSÁGA ÉS NEMZETISÉGI ÖSSZETÉTELE

A falu neve	hagyományos elnevezése	Ukrán név	Orosz név	A lakosok száma	Ebből magyar
1	2	3	4	5	6
Asztély		Luzsanka	Luzsanka	716	668
Bakos		Szvoboda	Szvoboda	1058	350
Bátyú		Vuzlove	Uzlovoje	2900	2350
Badaló		Bodoliv	Bodolov	1672	1655
Bereg		Beregi	Beregi	2657	2246
Bene		Dobroszilja	Dobroszelje	1400	1350
Beregújfalu		Nóve Szelő	Novoje Szelő	2018	1410
Borzsova		Borszava	Borszava	1480	1457
Bótrágy		Batragy	Batragy	1500	1360

1	2	3	4	5	6
Csetfalva		Csetove	Csetovo	840	831
Csorna		Csorna	Csorna	962	873
Déda		Gyidove	Gyedovo	1405	1249
Gát		Háty	Gáty	3100	2900
Gecse		Gecsa	Gecsa	985	980
Gut		Harazgyivka	Garazdovka	1383	1371
Halábor		Hrabariv	Grabarov	781	760
Harangláb		Dzvinkove	Zvunkovoje	837	675
Hetyen		Lipove	Lipovoje	890	863
Homok		Homok	Homok	500	421
Jánosi	Makkos- jánosi	Ivanyivka	Ivanovka	2845	2310
Kaszony		Koszini	Koszino	2750	2660
Kígyós		Zmijivka	Zmejevka	990	847
Kisbégány		Mala Bigany	Malaja Begany	1325	1222
Macsola		Mocsola	Mocsola	630	580
Muzsaly		Muzsijeve	Muzsijevo	1400	1100
Nagybégány		Velika Bigany	Velikaja Begany	2002	1762
Bakta	Nagybakta	Bakta	Bakta	900	400
Oroszi	Sárosoroszi	Oroszijeve	Oroszijevo	1000	976
Papi		Popove	Popovo	1041	1030
Rafajna	Rafajna- újfalu	Rafajlove	Rafajlovo	990	975
Som		Derenkovec	Derenkovec	1150	1130
Vári	Mezővári	Vári	Vári	3350	2910
Zápszony		Zasztavne	Zasztavnoje	1816	1680

NAGYSZÖLÖSI JÁRÁS

Főbb tudnivalók

A hajdani történelmi Magyarország egyik legkisebb közigazgatási egysége Ugocsa megye volt, amelynek népe a századok során sok megpróbáltatást kiállt. A második világháború után (Románia javára) ismételten megcsonkított területén 1946-ban megalakították az USZSZK szőlői (szevljusi) járását. Székhelye **Nagyszőlős** (ukránul ma Vinohragyiv, oroszul Vinogradov). A járáshoz egy város és 49 település tartozik. Ezek közül 2 nagyközség (Királyháza 1947-től, Tiszaújlak 1959-től), 24 községi tanács, 23 társközség (csupán 14-hez nem csatoltak más települést). A 49 településből 26-ban nagyszámú magyarság él. E helységek közül csak Tiszakeresztúrnak, Karácsfalvának, Farkasfalvának, Batárnak, öregaklinak, Akiihegynek, Forgolánynek, Mátyfalvának, Gödényházának van ezren aluli lakosa. Zöme két- vagy háromezer fős életképes, erős község. A színmagyar Szőlősgyula az ukrán többségű Feketeardónak, az ukrán Puskino Keresztúr magyar kistelepülésnek a társközsége lett.

A járás területe 700 négyzetkilométer, nagyrésze termő talajú síkság, egynegyede hegyes, dombos. Népsége: 113 ezer, ebből 37 ezren a városban, 76 ezren falun élnek. 155,2 ember jut egy négyzetkilométerre. A járás és a területi szék- város közötti távolság vasúton 98, közúton 108 km. Területe a huszti, az ilosvai és a beregszászi járással, illetve a magyarországi Szabolcs-Szatmár-Bereg és a romániai Szatmár megyével határos. E körülhatárolt területen a magyarok száma a statisztikai adatok tanúsága szerint kb. 28 ezer (1910-ben 31 614, 1930-ban 18289, 1941-ben 41019). A magyarság számának csökkenéséről egyáltalán nincs szó, természetesen szaporodásuk növekvő tendenciát mutat. Ez azzal is magyarázható, hogy a magyarok által lakott sík vidék gazdasági-földrajzi feltételei kedvezőek. A magyarok évszázadok óta együtt élnek itt a ruszinokkal, akik a járás abszolút többségét alkotják: számuk 74 740, ebből városlakó 23 709.

A ruszinokon és a magyarokon kívül a járásban szép számmal képviseltetik magukat még az 1946-tól betelepült oroszok, illetve a cigányok, szlovákok, zsidók. A zsidók száma az utóbbi évtizedekben jelentősen csökkent, mert sokan kivándoroltak.

A lakosság többsége a mezőgazdaságban talál munkát. Az ingázók száma jelentős, munkahelyük nem esik távol állandó lakhelyüktől. A járásnak öt gyengén működő szovhoza, 12 kolhoza, egy baromfiüzeme, hizlaldája, illetve takarmányfeldolgozó üzeme van. A magyarlakta falvak mezőgazdasági nagyüzemei többnyire eredményesen gazdálkodnak.

Szinte valamennyi település kínál érdekes látnivalót. Az utóbbi időben növekvőben van megtartó erejük, elenyésző a továbbköltözők száma.

Magyarságin intézmények

Közoktatás. A nagyszőlősi járásban 56 közép-, nyolcosztályos, illetve elemi iskola működik, ahol közel 20 ezer gyerek tanul. Ezek közül 17 tanintézetben folyik magyar nyelven az oktatás, ahol több mint 3 ezer magyar gyerek tanulhat anyanyelvén.

20-nál több diplomás tanár oktatja itt a magyar nyelvet, irodalmat és a magyar nép történelmét. A magyar iskolába járók számának növekedése csupán az 1989/90-es tanévtől figyelhető meg: míg az 1987/88-as tanévben ukránul 1673, oroszul 126, magyarul 284 első osztályos kezdte meg tanulmányait, addig az 1989/90-es tanévben már az ukrán, az orosz és magyar osztályokba 1541, 83 és 317 gyereket iskoláztak be. Százalékban kimutatva: 13,9%-ról 16,3%-ra emelkedett a magyar ajkú első osztályosok száma.

Óvodák. 53 bölcsődét és óvodát tartanak nyilván, ebből 17 a magyar óvoda, illetve óvodai csoport, melyekben magyar nyelven folyik a nevelés. A jelenlegi oktatási program, az intézmények felszereltsége azonban még sok kívánnivalót hagy maga után.

Elemi iskolák. Már csak 2 elemi (négyosztályos) iskolában folyik magyar nyelvű oktatás (öregakii, Batár). A 80-as évek elején Karácsfalván, úgymond a szülők kérésére, a magyar elemi helyett ukránt létesítettek. Tiszaújhelyen 1975-ig még működött magyar iskola, ott is hasonló okok miatt szüntették meg. A KMKSZ itteni alapszervezetének kezdeményezésére 1989-ben magyar első osztályt indítottak 9 gyerekkel. Nincs kizárva, ezt a példát másutt is követni fogják.

Általános iskolák, összesen 7 általános, azaz nyolcosztá-

lyos magyar tannyelvű iskola van a járásban (Tiszakeresztúr, Tiszabökény, Fertősalmás, Forgolány, Aklihegy, *Szőlősgyula*. Verbőc). Legutóbb még a nevetleni is annak számított, ahol ukrán—magyar párhuzamos osztályok is vannak, ma ezt a tanintézetet középiskolává fejlesztik. Valamennyi közül a legkorszerűbben felszerelt a tiszabökényi, míg a többi közepes felszereltségűnek mondható, viszonylag régi épületben van elhelyezve. A legkevesebb gyerek a keresztúri általánosba jár, itt az új épületben az óvoda is elhelyezést nyert.

Középiskolák. A 7 középiskola közül 4-ben párhuzamosan vannak ukrán osztályok. Ezeknek az ún. internacionalista iskoláknak a szervezésével az aktivisták jó alkalmat, lehetőséget találtak arra, hogy a magyar iskolákat a vegyes településeken mesterségesen elsorvasszák. Nagyszőlős e tekintetben szintén intő példa. A magyar iskolában 1979-ben kb. 300 gyerek tanult. Az összevont ukrán—magyar tannyelvű 8. sz. középiskolának közel 1400 tanulója volt (a túlzásfóltóság már több mint 40 százalékos!). Az ukrán osztályokban átlagosan 36—38 gyerek tanult, míg a magyar osztályokba átlagosan 20 gyerek járt. Az ukrán osztályokba járó iskolások egy része magyar anyanyelvű, akik a szülők »kívánságára« folytatják itt tanulmányaikat. A magyar szülők évek óta meddő harcot vívtak a két tanintézmény szétválasztásáért, mert a magyar iskola jövőjét csakis ilyen úton lehet biztosítani. 1990-től végre önállósították.

Hasonló problémákkal találkozunk a többi ukrán—magyar összevont iskolákban is. Péterfalván 1985-ben például orosz tannyelvű oktatást indítottak be, ez azonban nem vált be, aztán meg is szűnt. Valamennyi magyar tannyelvű iskola perspektivikusnak mondható, az érettségizők közül többen szereznek felsőfokú diplomát, mint azok, akik magyarként ukrán iskolát végeztek. 1989-től a járás több ukrán iskolájában a magyar nyelv és irodalom oktatását kezdték meg fakultatív alapon. Hasonlóképpen a magyar osztályokban is megszervezték az ukrán nyelv és irodalom oktatását.

Ahol nincs magyar oktatás. A járás néhány településén, ahol nagyrészt vagy kisebbségben magyar ajkú lakosság él, 1944 óta egyáltalán nem volt, vagy még a Brezsnjev korszakban megszűnt az anyanyelvi oktatás. Jellemző példa erre Fancsika, Karácsfalva és Gödényháza. Nem szerveztek magyar oktatást Mátyfalván, Királyháza, Csepében. Ezekben a falvakban a két világháború közt is működtek állami vagy felekezeti magyar tannyelvű iskolák. Csak remélni lehet, hogy az elkövetkezendőkben a magyar nyelvű oktatás

megszervezésére a fentebb említett falvakban is mód nyílik.

Magyar művelődési élet. Ahol nincs magyar iskola, ott lényegében nincs is magyar kultúrakció, ahol pedig vannak is tanintézmények, a klubokban, művelődési házakban, könyvtárakban felmérhetetlen károkat okozott a hagyományostól eltérő, álnépieskedő műkedvelői mozgalom, amely nem megőrizte, hanem szétrombolta az utóbbi évtizedekben a meglévő igazi magyar népi hagyományokat, figyelmen kívül hagyva az igazi értékeket.

A több mint 15 falusi könyvtár magyar anyaga lesújtóan szerény, hiányos, az új könyvek utánpótlása több helyen csak vágyálom. A magyar művelődés terén az életerős magyar falvakban tapasztalható csak előrelépés.

Vallási élet. A szőlői járásban a magyarok túlnyomó része református, kisebb része római katolikus. Salánk, Tiszaújlak, Tiszabökény, Farkasfalva, Csepe, Batár és más községek jelentős része görög katolikus volt és maradt, attól függetlenül, hogy 1949-ben Sztálin parancsára e vallást megszüntették, a pravoszláv egyházba olvasztották. Ennek az lett a következménye, hogy pl. Csepében e hit gyakorlót ukrán nemzetiségűnek tüntették fel a hivatalos okmányokban. 1989 november végén megtört a jég, ahol igénylik, engedélyezik a görög katolikus felekezetek működését, a hívek visszakaphatják templomaikat.

A római katolikus egyház tevékenysége a szőlői járásban a második világháború után majdnem megszűnt, papjait lágerbe vitték. A nagyszőlői árpádkori római katolikus templomból, amelyet nemrég adtak vissza, raktárát csináltak. Paskai bíboros látogatása után magyarországi szerzetes papok celebrálnak misét a római katolikus egyházközösségekben, újbóli megerősödésük kialakulásában van.

Szinte kizárólag a református felekezetbeliekre maradt a magyarságtudat ápolása és őrzése. A kisebbségvédelmi szemlélet abból is adódott, hogy a két világháború között az egyes falusi közösségeknek magyar tanyelvű felekezeti iskoláik voltak, léteztek olvasóköriek, amelyeket papok vagy tanítók vezettek. Szindarabokat játszottak, működtek énekarok, zenekarok, a gyerekek karácsonyi játékokat mutattak be stb. Sajnos, ez a kulturális aktivitás (érthető okok miatt) a minimálisra csökkent, egyes falusi közösségekből a templomokba szorult az anyanyelv használata az eltelt 45 év folyamán.

Itt-ott már beindították a templomokban a hittan oktatá-

sát az ifjúság részére. Egyházi kórusok alakulnak. Emberségebb kapcsolat szövődik a hívők és nem hívők között.

A Tisza menti magyarlakta települések

A Tisza jobb partján terül el Tiszaújlak (1946-tól ukr.: Vilok, orosz.: Vilok), a járás második legnagyobb települése. A magyar—ukrán összetételű nagyközség érinti a szovjet-magyar határsávot, s itt válik határfolyóvá a Tisza. A vidék sajátos csomóponttá válását az is elősegítette, hogy vasútállomása van, s a településen halad keresztül az Ungvár—Rahó országút, az Ungvár—Halmi nemzetközi útonal. 1989-től pedig megnyitották a Tiszaújlak—Tiázabecs kishatárátkelőhelyet is. A jó kereseti lehetőség is vonzza ide a környék falvainak lakosait, hiszen itt közel 10 kisebb-nagyobb iparvállalat működik (cipőgyár, bútorgyár, fafeldolgozó kombinát olasz gépsorokkal, kenyérgyár, aszfaltgyár, malom stb.). Körülbelül ezer munkást foglalkoztat a cipőgyár és a fafeldolgozó vállalat. Magyarsága ragaszkodik a hagyományokhoz, a gyökerekhez. Az itteniek büszkén vallják, hogy szülőfalujuk sokszor játszott fontos szerepet a magyar történelemben. A huszadik században pedig a község lakosságát törhetetlen magyarsága miatt sokszor zaklatták. 1944 novemberében több mint 200 férfit hurcoltak el a sztálinisták. A munkatáborokból sokan nem tértek haza. A helyi túlbuzgó aktivisták a falu határában lévő Rákóczi-emlékművet is a földdel tették egyenlővé. Negyvenöt év múltán a péterfalvi gazdaságnak köszönhetően újra eredeti formájában hirdeti Rákóczi népének dicsőségét. A múltat megsínylette a község is. A szülők többsége — sajnos — ma ukrán iskolába járattja gyermekeit. Az ukrán és a magyar tanintézetben 680 gyerek tanul, ebből a magyar tannyelvű iskolának 233 tanulója van...

A nagyközség magyar anyanyelvi intézményei a következőképpen alakulnak: 1 óvodai magyar csoport 19 gyerekkel, magyar tannyelvű középiskola (lehangoló épületekben), római, görög katolikus, református templomok, 3 művelődési ház, két könyvtár. A magyar anyanyelvi kultúra előretörését itt is a KMKSZ helyi alapszervezete eszközölte ki. A legalább 200 főből álló alapszervezet (elnökük Fábian Balázs pedagógus) tevékenységéhez már sok kezdeményezés fűződik. A történelmi Sóház falán Esze Tamás-emléktáblát avattak, kezdeményezésükre a közintézményeken megjelentek a magyar feliratok, változtattak a terek és utcák elnevezésén is. Szervezői voltak az 1989 júliusában megrende-

zett Turul-ünnepségnek. Emléktáblát létesítettek az elhurcolt magyarok tiszteletére, felelevenítették a régi farsangi, szüreti stb. bálokkal kapcsolatos szokásokat is. A magyar szellemű művelődési munkát azonban még ma is gátolják az elnemzetietlenítést »elősegítő« rendezvények, amelyek tulajdonképpen sem a magyar, sem az ukrán egyetemes művelődést nem segítik elő.

Ha a Tisza-hídon átkelünk és **Halmi** felé megyünk, akkor rövid gyaloglás után szülőfalumban, **Tiszabökényben** kötünk ki (1946-tól ukr.: Bobove, orosz.: Bobojevo). Magyar község, közigazgatásilag Péterfalvához tartozik. 1971-ig külön községi tanácsa volt **Farkasfalvával** (1946-tól ukr.: Vovcsanszke, orosz.: Vovcsanszkoje), amely különben egykori ruszin, mára elmagyarosodott kistelepülés. Hivatalosan egybeolvasztották a két egymásbaépülő falut. Zömében magyar görög katolikusok és reformátusok lakják. Az előbbi felekezetnek a verhovinai ruszinok által fából épített több száz éves temploma van, az utóbbiaké megőrizte középkori jellegét. Falusi temetőjének egyik érdekessége: itt temették el Főris Istvánt, aki a szabadságharc idején Kossuth hadnagya volt. A módos, rendezett, hagyományőrző község földterületén a péterfalvi Határőr Agrárcég itteni tagsága gazdálkodik, a háztáji szintén fellendülőben van. Sokan dolgoznak a szomszédos Tiszaújlakon, a busszal elérhető Nagyszőlősön, valamint Beregszász iparvállalatainál. Jól felszerelt általános iskolája van több mint 200 tanulóval. Óvodája is magyar tannyelvű. A faluban 1979-ben úgynevezett iskolaközi tankombinát nyílt, ahol gépkocsivezetőket, traktorosokat, varrónőket, zöldségtermesztőket stb. képeznek ki. Az oktatás orosz és magyar nyelvű. 200 férőhelyes kultúrháza eleget tesz az alapvető igényeknek, de egykor sikerrel szereplő folklór csoportjai visszaestek, a közkönyvtár magyar anyagának választéka szegényes. Turistacsalogató településsé vált azzal is, hogy az egykori Fogarassy-kastélyban (a helytörténeti falumúzeumban) állandó néprajzi kiállítás tekinthető meg. A kárpátaljai magyarság egyetlen ilyen jellegű múzeumának is tekinthetjük, amely a tiszahátiak több évszázados életét mutatja be. Az 1989 júliusában alakult helyi KMKSZ alapszervezet (elnöke Kapa András) itt is vezető szerepet játszik a település legégetőbb problémáinak megoldásában. Ahogy megfogalmazták: mindenki számára otthonossá akarják varázsolni községüket, melynek arculatát szintén megtépázta a kegyetlen múlt és sokaknak okozott nehezen gyógyuló sebeket.

A Tiszabökénnyel egybeépült **Péterfalva** is a Tisza mentén

fekszik (1946-tól ukr.: Petrove, orosz.: Petrovo). A közel kétezer lakosú magyar település egyben tanácsi közigazgatási központ is, társközségei az említett Tiszabökényen, Tiszafarkasfalván kívül **Tivadarfalva** (1946-tól ukr.: Fedorove, orosz.: Fedorovo) és **Forgolány** (1946-tól ukr.: Gyivicsne, orosz.: Gyevicsoje). Péterfalva országos hírnévre többszörösen is milliomos mezőgazdasági nagyüzeme által tett szert. A jól jövedelmező kolhozoknak köszönhetően megszépültek, megújultak a környező települések. Az ittlakóknak megfelelő munka- és kereseti lehetőséget biztosít. Elenyészően kevés azoknak a száma, akik ingáznak. Nincs még egy olyan község Kárpátalján, amely ilyen jól felszerelt vidámparkkal, 5 hektáros pihenőközponttal, sportkomplexummal, stranddal, lovasiskolával, művelődésre is alkalmas »palotákkal« stb. dicsekedhetne, arról nem is szólva, hogy a terveikben szereplő több más létesítendő objektum is a gazdaság anyagi támogatásával valósul (t) meg. A Brezsnyev-korszak salangjaitól megszabadult anyanyelvi intézmények a KMKSZ helyi alapszervezeteinek támogatásával közösségformáló szerepet vállaltak annak érdekében, hogy a helyiek lelki ernyedtségét, a közös ügyek iránt tanúsított passzivitásukat feloldják. A falu visszakapta református templomát, felújították a Móricz Zsigmond Kör tevékenységét, törekednek az eredeti néphagyomány megőrzésére, valamint köztéri emlékművet állítottak a sztálinizmus áldozatainak. A forgolányiak új iskola és óvoda építését sürgetik, valamint azon is fáradoznak, hogy az ifjú házaspárok részére új utcákat nyissanak, számukra építkezési telkeket mérjenek ki. Teszik ezt azért is, mert az elmúlt években az építkezni vágyó új családokat főleg Péterfalván telepítették le. A helyi vezetőség ugyanis figyelmen kívül hagyta azt a tényt, hogy ki-ki csak a saját falujában, ősei földjén érezheti igazán jól magát. Csak reménykedni tudunk, hogy a józan ész dönt ebben a kérdésben is, és a központosítási, körzetieskedési »mániától« sokan megszabadulnak.

A péterfalvi Határőr Agrárcég Kolhozhoz tartozó községnek számít még Nagypalád és Fertősalmás. Ezek már a Túr folyóhoz közel eső települések. Néprajzilag a Palágyság jellegzetes falvainak számítanak. A Palágyság többi helységeitől e két falut az itt húzódó szovjet—magyar—román hármashatár választja el. Mind a kettő színmagyar település. **Nagypalád** (1946-tól ukr.: Velika Palágy, orosz.: Velikaja Palágy) tanácsi közigazgatási központ, társközsége **Fertősalmás** (1946-tól ukr.: Zabolottya, orosz.: Zabolotyje). A külvilágtól elzárt (különösen 1944 októbere óta), az ország-

utaktól erősen félreeső falvakként tartják számon a köztudatban. A fiatalság egy része tanulmányainak befejeztével nem tér haza, másutt helyezkedik el. Amióta a volt nagypaládi gazdaságot a péterfalvihoz csatolták, észrevehetően nagyobb munkalehetőség nyílt az itteniek számára. Csökkent az elvándorlás, várhatóan a lélekszám alakulására utaló stagnálást egy fokozatos növekedés váltja majd fel.

A nagypaládi KMKSZ-alapszervezet Kárpátalján elsőként építette meg és avatta fel (a külső ellenvetések dacára) a sztálinizmus áldozatainak emlékművét. A község folklorhagyományait ápoló férfikar nagy sikerrel lépett már fel a magyarországi és az erdélyi közönség előtt is. A faluban 400 férőhelyes művelődési otthon, magyar tannyelvű középiskola van.

A fertőszalmásiak mostohább körülmények közepette élnek. Rendelkeznek szükséges anyanyelvi intézményekkel, ám komoly gondot okoz a telefonhiány, a rendszertelen autóbuszjárat. Hiánylistájukon szerepel egy korszerű közszolgáltatási egység létesítése, az utak felújítása stb.

Ha a Tiszapéterfalvára visszavezető útról a paládi erdőt kettészelő bekötőútra térünk, akkor **Batár**ra jutunk el (1946-tól ukr.: Bratove, orosz.: Bratovo). A tiszaháti magyar faluláncolat egyik perspektivikus települése tárul elénk, amely közigazgatásilag Nevetlen társközsége. Ezt a települést az idők folyamán a tatárok, majd a törökök szinte teljesen elpusztították, aztán a kardélre hányt magyar lakosság helyébe ruszinokat telepítettek, akik teljesen elmagyarosodtak, magyar ajkú görög katolikusokká váltak. Jelenleg a kisközség 970 lakójából 750-en vallják magukat magyarnak. Van magyar tannyelvű óvodája és elemije, görög katolikus temploma, művelődési háza, könyvtára. 1984-ben a magyar tannyelvű általános iskolát a helyiek beleegyezése nélkül felszámolták. A falubeliek igyekeznek megtartani magyarságukat, amit az is bizonyít, hogy 1989 novemberében itt is KMKSZ-alapszervezet alakult. A tagsági díjat fizetők létszáma megközelíti a 200-at. Sorsuk sok tekintetben összefonódott a szomszédos nevetleniekével, hiszen az általuk művelt földterület is a nevetleni Komszomol Kolhozhoz tartozik.

Nevetlenfalu (1946-tól ukr.: Gyakove, orosz.: Gyakovo) magyar többségű, de ruszinok is lakják. Községi tanácsa helyben, hozzátartozik még Akiihegy, öregakii, üjakli. Nevetlenfalu vonzereje csupán abban rejlik, hogy vasútállomása **van** a Feketeardó—Királyháza vonalon. Már az Árpád-házi királyok idején benépesült. A XV. század derekáig De-

ákfalva néven szerepelt, de Gyakfalvaként is ismert volt. Túlnyomó többségben római katolikusok, kisebb arányban reformátusok és görög katolikusok a lakosai. A második világháború után a hatalom helyi képviselői »kedvezően« alakították a felülről is szervezett asszimilációs folyamatot. Ennek egyenes következménye az lett, hogy a valaha magyar tannyelvű általános iskola (ma már középiskola) elvesztette önállóságát, ukrán tannyelvű osztályokkal »házasították«. Jelenleg is közös igazgatósága van, a magyar osztályok zsgorodása régtől fogva tapasztalható. Sajnálatosan sok magyar szülő az ukrán osztályokba íratta csemetéit. Az »internacionalizálási« folyamat csupán akkor torpant meg, mikor néhány évvel ezelőtt Engi Gábor személyében a gazdaság élére új kolhozelnök került. Ma már a kolhoz vezetősége sokat tesz a magyarok és ukránok egészséges együttélésének kialakításában. Ehhez ajánlotta föl segítségét az 1989 júliusában alakult helyi KMKSZ-alapszervezet is.

Nevetlen másik társközsége Öregakli (1946-tól ukr.: Klinove, orosz.: Klinovoje). Színmagyar falu a szovjet—román határ mentén (itt működik a Halmiba vezető határátkelőhely, illetve vámfelügyelőség). A szájhagyomány szerint a község helyén hatalmas sertésakol volt és állítólag innen kapták ma is használt nevét. Hajdan Akii határában állott Kávásvára, amely mára teljesen elpusztult. Kevesen tudják, hogy ritka becses műemléke van a falunak. Református temploma megtartotta középkori jellegét, gótikus bordázata épységben maradt, ablakai szintén. A hagyományörző kis településnek magyar tannyelvű elemi iskolája, művelődési háza, könyvtára van.

A szomszédos Újaklit (1946-tól ukr.: Növe Klinove, orosz.: Novoje Klinovoje) túlnyomó többségben ruszinok lakják, a helyiek ma is Ruszintelepnek nevezik. Ezeket a családokat az 1920-as években a Verhovináról a csehok telepítették le azzal a nemtitkolt céllal, hogy a magyar etnikumon belül megindítsák az asszimilációs folyamatot. Lakossága ma már a helyi magyar szokásrendhez igazodik, valamennyien jól beszélnek magyarul. Ukrán tannyelvű elemi iskolájuk van.

Aklihegy (1946-tól ukr.: Klinovecka Hóra, orosz.: Klinoveckaja Gora) lakói erősen őrzik magyarságukat. Ez a település a két világháború között indult el a községgé formálódás útján, hiszen korábban Aklihoz tartozó Szőlőhegyként tartották nyilván. Ma ez a település is Nevetlenfalu társközsége. E helység mindig is nevezetes volt szőlő- és gyümölcsstermesztéséről. Hagyományörző közössége a külvilágtól elzártan él. A felnőttkorba lépők közül sokan vég-

lég elhagyták falujukat. A lakosság száma stagnál. Egyetlen komoly anyanyelvi intézménye a magyar tannyelvű általános iskola. A KMKSZ helyi alapszervezete gyarapítani kívánja az ehhez hasonló, a közösséget összefogó intézmények sorát. A faluban hozzáláttak egy református templom építésének a megszervezéséhez. Ezt az akciót a falu valamennyi lakosa támogatja, ezáltal talán még azok is otthonra találnának itt, akik hátat akarnak fordítani szűkebb pátriájuknak.

E történelmi borvidék legősibb községe **Szőlősgyula** (1946-tól ukr.: Julivci, orosz.: Julivci). Színmagyar település. A megkülönböztető szerepű Szőlős — előtag a falu fölötti szőlőhegyen folytatott szőlőtermesztéssel kapcsolatos. A község református temploma megőrizte gótikus jellegét. Ritka szépséggel bír a gyulai hegy is, barlangjaihoz tatárjárás kori legendák fűződnek. A község közigazgatásilag Feketeadóhoz, földterülete pedig az ottani Oroszország Kolhozhoz tartozik. A tipikus magyar tiszaháti falu képét még ma is őrzi, rendezett község. Szociális létesítményei felújításra, átépítésre szorulnak. Megviselt épületekben működik magyar tannyelvű iskola, könyvtára, a művelődési kör. Az ifjúság elszivárgása itt is szembetűnő, ennek egyik fő oka a korlátozott munkalehetőség, a másik pedig a falu elzártságából adódik. A község életére nyomasztóan hat az is, hogy korábban megfosztották a falut önálló községi tanácsi jogától, így az ukrán többségű Feketeadó függvényévé vált. A KMKSZ helyi alapszervezete egyik fő feladatának tekinti az önállóság kiharcolását. Szőlősgyula nem kíván a továbbiakban Feketeadó társközsége lenni, mert ez a »kényszerházasság« szociális-kulturális téren nem volt gyümölcsöző...

Kisebbségben: az együttélés lehetőségei

A magyar többségű faluláncolat a Tiszaháti térségben Feketeadónál megszakad, mivel ez már ruszin—magyar vegyes lakosú település (1946-tól ukr.: Csornotisziv, orosz.: Csornotyiszov). Az egykor többségben lévő magyarság a századfordulót követően fokozatosan kisebbségbe szorult. Mint ismeretes, a XV. századtól királyi erdőóvók települése volt, aztán egy ideig a Rákócziak is birtokolták. A két világháború között a falu intenzív elszlávosítását a csehek kezdeményezték, ruszin és cseh tannyelvű óvodát, iskolát létesítettek. A Tiszaparti falu rangját növelte az is, hogy vasútállomást létesítettek itt a Nevetlenfalu—Királyháza vonalon. Községi tanácsa helyben. Szőlősgyulan kívül a ruszinok lak-

ta **Hömlőc** is társközsége (1946-tól ukr.: Holmovec, orosz.: Holmovec). A hozzátartozó földterületen az Oroszország Kolhoz gazdálkodik, de a helyiek nagy része bejár Nagy-szólásra és Királyházára dolgozni. A falu lélekszáma fokozatosan növekszik (lakossága: 1969-ben 2099, 1982-ben 2240, 1989-ben 2245, ebből magyar 785). A magyar nemzetiségűek mindinkább kisebbségbe kerülnek, lélekszámuk csökkenő tendenciát mutat. A magyarságtudat fellazulása szintén észlelhető. Ezt eddig elősegítette a magyarság intézményeinek leépülése is. Valaha különálló magyar tannyelvű általános iskoláját a Brezsnjev-korszak alatt az ukrán középiskolához csatolták, azóta folyamatosan sorvadó osztályai megszűnő-íeiben vannak, a propaganda hatására ukrán osztályokba íratják a szülők gyerekeiket. A falu klubja, könyvtára szinte egészében az ukrán művelődést helyezi előtérbe, az óvodának sincs magyar csoportja. A KMKSZ helyi alapszervezetének megalakulásáig csupán a református és a római katolikus egyház jelentett összetartó erőt a magyarság körében. A KMKSZ-aktivisták az együttélés lehetőségeit figyelembe véve állítottak össze olyan célprogramot, hogy a féketardói magyarságot megmentsék az asszimilálódástól. Az ukrán óvodában magyar csoportot akarnak indítani, gyerekeket toboroznak a magyar osztályokba. A művelődési házban magyar folklórcsoport szervezésén fáradoznak. Talán így megmenthető a helyi magyarság a gyökértelenség érzetétől és az elnemzetietlenedéstől. E tekintetben sok múlik a ruszinok toleranciáján is.

Hasonló cipő »szorítja« — képletesen szólva — a tőszomszédságban levő csepei magyarság »lábát« is. **Csepe** szintén ruszin—magyar falu (1946-tól ukr.: Csepa, orosz.: Csepa). Községi tanácsa helyben, társközsége a ruszin **Csom-a-falva** (1946-tól ukr.: Zatiszivka, orosz.: Zatyiszivka) és **Hetény** (1946-tól ukr.: Hetenyi, orosz.: Hetenyi). Közös bennük az is, hogy ezek a falvak a betelepítés »eredményei«. Az Arpádkori településnek számító Csepe (Chepe) Fényes Elek 1851-es leírása szerint »...magyar falu, Bereg-Ugocsa vmegye, 200 ref., 220 g. kát. lakja, s mindennik felekezetnek helyben van papja és temploma...« (Magyarország geographiai szótára, I., 211. 1.) A csehszlovák időben kezdtek meg a település elszlávosítását, a magyar iskolát felszámolták, ruszin és cseh oktatást vezettek be. Magyar iskolája ma sincs, egyetlen magyarságtudatintézménye a református templom, amely megőrizte középkori gótikus jellegét. A falu határában a Kirov Kolhoz gazdálkodik. A falu 1944 novemberétől kényszerült a magyar nyelv mellőzésére. Ügy-

szólván csak a családi körben használhatták anyanyelvüket. Az 1945 utáni első népszámlálás alkalmával a magyar görög katolikus vallásúakat ukrán nemzetiségűnek jegyezték be. A görög katolikus templomban (1949-től pravoszláv) még ma is vegyes a szolgálat: a pap ószlávul misézik, a hívek pedig magyarul énekelnek. 1989 nyaratól kezdte meg tevékenységét a KMKSZ itteni alapszervezete. Azóta a helyi ukrán középiskolában már bevezették a magyar nyelv fakultatív oktatását. Rövid távon el akarják érni, hogy magyar tannyelvű óvodai csoportot indítsanak, magyar osztályokat nyissanak, hogy a hitoktatás is magyar nyelven folyjon. Csak az ehhez hasonló kezdeményezések tudják meggátolni az anyanyelvi közösségek fellazulási folyamatát.

Az elmúlt évtizedek alatt a magyar nyelv használatát a tekeházi iskolából is kiszorították. **Tekeháza** (1946-tól ukr.: Tekove, orosz.: Tekovo) ruszin—magyar község szintén a Tisza mentén, a vegyes lakosú **Királyháza** és a ruszin **Szászfalu** (ukr.: Szaszovo, orosz.: Szaszovo, valaha szászok éltek itt) között terül el. Néhány emberöltővel ezelőtt még magyar többségű volt. Községi tanácsa helyben, társközsége Gödényháza. Tekeháza földterülete a szászfalusi Ukrajna Kolhozhoz tartozik. A magyar általános iskolát néhány évtizede megszüntették, a magyar óvodai csoportot felszámolták, a református templomot elvették, és a helyi ukrán tannyelvű iskola sporttermeként használták 1989 nyaráig. Ez az év mérföldkő a tekeháziak életében, hiszen visszakapták templomukat. Ebben az üres, de számukra szent helységben alakult meg a KMKSZ helyi alapszervezete. Sikerült elérniük, hogy az ukrán tannyelvű iskola egyes osztályaiban bevezessék a magyar nyelv oktatását. A szülők a magyar óvodai csoport és magyar osztályok megnyitását is igénylik. A helyi ruszinok közül egyre többen támogatják a velük együtt élő magyarok jogos kívánságait, mivel a magyar anyanyelvi intézmények felszámolását, a múlt közös emlékeinek eltüntetését nem ők kezdeményezték...

Ezekben az években ilyen veszély fenyegette a községhez tartozó **Gödényházát** is (1946-tól ukr.: Gugva, orosz.: Gugva), amely Fényes Elek leírása szerint 1851-ben magyar falu volt, ekkor »12 r., 210 g. kath., 314 ref., 52 zsidó lakja, református anya-, görög katolikus fióktemplommal«. Jelenlegi lélekszáma 601-re tehető, ebből magyar 230 (521-en beszélnek magyarul). Mintegy két évtizede észlelhető a falu elöregedése, a magyarság számának apadása. A munkahely hiánya és a magyarok háttérbe szorítása miatt sokan elköltöztek, illetve asszimilálódtak. A magyar hagyománytiszte-

lök kis tábora a további fogyatkozást úgy akarta meggátolni, hogy KMKSZ-alapszervezetet alapítottak. 1989 szeptemberétől már oktatják a helyi elemi iskolában a magyar nyelvet, az aktivisták pedig hozzáláttak szellemi múltunk ápolásához, emlékeink megővéséhez.

Sajnálatos módon beolvadásra ítélték Királyháza magyarságát is, pedig e nagy múltú település (1946-tól ukr.: Korolevo, orosz.: Korolevo) a történelem folyamán sok tekintetben hidat alkotott az itt élő népek között. A múlt század elején görög katolikus vallású ruszin többség élt már itt a 138 római katolikussal egyetemben. A reformátusok gyülekezete csupán a két világháború között alakult ki. Mindegyik felekezetnek van temploma. A királyházi református templom falán elhelyezett márványtábla így őrzi az itteni romvár történelmi emlékét: »Emellett a templom mellett emelkedő dombon állt a most romokban heverő „Nyaláb vár“, amelynek falai között fordította magyar nyelvre Pál apostol leveleit Komjáthi Benedek az Urnak 1532-ik esztendejében.« Egy magas sziklás hegyen állott itt a régi, már lepusztult Nyaláb vára, annak előtte királyi ház állott itt, a falu is innen vette a nevét. Ez a hely már a 13. században az Ugocsa megye területén kialakult királyi erdőuralom központja volt. A modern történelemhamisítók szláv erődítményként jellemezték. .. Még a csehszlovák időszakban sem fenyegette a bezárás veszélye a magyar tannyelvű osztályokat, oktatási intézményeket (a 13 ruszin osztály mellett 3 magyar párhuzamos osztály és külön római katolikus magyar elemi osztály működött)... Am 1944 októbere óta a helyi vezetőség nem támogatja a magyar oktatás megszervezését, úgymond a község maroknyi magyarsága »nem igényli már«. Az igazság az, hogy a statisztikai adatok szerint Királyháza 6859 lakosából 613 magyar, 167 orosz, 22 szlovák, 2 román, 5 zsidó nemzetiségű. A római katolikus és a református felekezet képviselői szerint több mint 1200-an magyar anyanyelvűek. Hogy 45 év múltán sem lehetett őket »mesterségesen leírni«, bizonyítja az is, hogy az itteniek is KMKSZ-alapszervezetbe tömörültek, hogy megmaradjanak. Munkalehetőséget a Sevcsenko Szovhoz, a fűtőház, illetve mozdonyszín biztosít, valamint az átrakódó állomás, a közeli kőbánya és természetesen a közeli Nagyszőlős is.

Tiszán inneniek

Tiszaújlakról indulva Tiszán inneni községekbe jutunk el. Ezek a magyar lakta falvak a nyelvhatár mentén terülnek el.

Tiszakeresztúr (1946-tól ukr.; Perehresztja, orosz.: Perehresztje) még ma is magyar többségű község, de meg kell jegyeznünk, lélekszámuk stagnál. Beregszász felé menet bekötőúttal kapcsolódik az Ungvár—Nagyszőlős—Rahó országúrhoz. Községi tanácsa helyben van, ám továbbgondolkodásra és fejszóváltásra ad okot az a tény, hogy két ruszin települést kapcsoltak hozzá társközségként. Az itteniek az elsőt Verböckolóniaként tartják számon (1946-tól ukr.: Puskinó, orosz.: Puskinó). Közel kétezer lakosú ruszin település. 1923-ban alapították. A cseh kormány a földreform során kisajátított itteni földekre ruszinokat telepített. 1946 után a betelepülés folytatódott, így feszítették szét mesterségesen e tájegység magyar etnikumát. A másik helység, Karácsfalva (1946-tól ukr.: Karacsin, orosz.: Karacsin), ruszin—magyar település, pontosabban magyar ajkú görög katolikusok lakják. A múlt században a geográfusok ruszin, illetve orosz faluként tüntetik fel, a huszadik század elejére lakossága elmagyarosodott. Magyar tannyelvű elemi iskolája a hetvenes évek elejéig működött, aztán megfordult a kocka: a magyart ukrán oktatás váltotta fel. Azonban a lakosok egymás közt továbbra is magyarul kommunikálnak. Ez a felemás helyzet nyomasztónak tűnik nemcsak a karácsfalviaknak, hanem a keresztúriaknak is. Mert itt is sokan emlékeznek a helyi kolhozelnök dicstelenségeire, aki több mázsa cementet is ígért a magyar szülőknek, csakhogy gyerekeiket ukrán iskolába írassák. Ily módon akarta fölszámolni a keresztúri magyar tannyelvű általános iskolát. A nemzetiségükre sokat adók összefogása oly erősnek bizonyult, hogy a vakbuzgó elnök és segédei belebuktak mesterkedéseikbe. Azóta a KMKSZ keresztúri alapszervezetének aktivistái öröködnék a falu magyarságintézményei fölött. A helyi Haladás Kolhoz vezetőségéből ugyan lassan kiszorulnak, de őrhelyüket nem hagyják el, felveszik a harcot a mesterséges betelepítések szervezőivel. Aggodalmuk indokolt: a falu 807 lakosából 763 református magyar. Tulajdonképpen mielőtt reformátussá vált volna ez a közösség, a falu templomát a Szent-Kereszt tiszteletére szentelték fel. A Keresztúr helynév is azzal kapcsolatos.

Néhány kilométerrel odébb három magyar község helyezkedik el szinte egyvonalban. Köztük is a legnépesebb Salánk (1946-tól ukr.: Salanki, orosz.: Salanki). 3250 lakosából 2700 magyar anyanyelvű, ám a többség nyelvét a többiek is beszélik. A múlt század derekán a lakosság összetétele ilyen volt: »14 római, 450 görög katolikus, 987 református lakja, református és görög katolikus templommal. Hatá-

ra minden megyebeli falvak közt legnagyobb és termékeny: erdeje igen nagy, szőlőhegye van: s a Borsova mentében fekvő rétje kétszer kaszálható.» (Fényes Elek, Magyarország geographiai szótára, II., 5. lap.) Ma a községen keresztül halad a Nagyszőlős—Komlós keskenynyomtávú vasútvonal. Állandó buszjárat köti össze Beregszásszal, illetve Nagyszőlőssel.

A közösségi gazdálkodáson kívül kereseti lehetőséget biztosít a háztáji, sokan foglalkoznak korai zöldség- és gyümölcs-, így szamóca termesztésével, amelyet távoli piacokra juttatnak el. Sokan dolgoznak a helyi göngyöleggyárban, az erdészetben, azonban a kisvasúton sokan ingáznak Nagyszőlősre is. Rendezett község. Az évekkel korábbi elnemzetietlenítési akció a KMKSZ alapszervezetének megalakulása óta alábbhagyott. A szervezetnek 1990 áprilisáig 716 tagja lett. A községben az egyik legnagyobb gond az, hogy az ukrán—magyar párhuzamos osztályokkal működő középiskola múlt századi, egészségtelen épületekben van elhelyezve. Egyöntetű az akarát, új intézményt kell építeni. Újdonság az is a falu életében, hogy magyar óvodai csoport nyílt. A sztálinizmus áldozatainak emlékművet állítottak. 1944 novemberében a református és római katolikus vallású magyarokon kívül a görög katolikus vallásúakat is elhurcolták... A történelem kiemelkedő személyiségeiről közösen szöttek legendákat. II. Rákóczi Ferenc alakja ma is él a két nép ajkán. A helyi református templom karzatán felírás őrzi a fejedelem itteni tartózkodásának emlékét: »II. Rákóczi Ferenc Fejedelem salánki országgyűléseinek és utolsó itt-tartózkodásának emlékére. 1711. Február 11 —18. Halála 200 éves évfordulóján 1935. április 8.« A Nagyságos Fejedelem hú alattvalóinak egykori leszármazottai ma is életrevalóak, ahogy az itteniek mondják, ha kell, szükséges, a hegy hátán is megélnék, de magyarságukat nem adják fel.

A református »nyakas« falvak közé tartozik a szomszédos **Feketepatak** is (1946-tól ukr.: Csórnij Potyik, orosz.: Csornij Potok). Közigazgatásilag **Verbóchöz** tartozik (1946-tól ukr.: Verbovec, orosz.: Verbovec). A két színmagyar község mára teljesen összeépült, keskeny nyomtávú vasútállomása van. A két település lélekszáma 1500, ebből 1350 magyar. A két település közti területen művelődési otthon, könyvtárat, magyar tannyelvű általános iskolát, óvodát, szolgáltatási házat, közigazgatási tanácsirodát stb. építettek. Itt található a Lenin Kolhoz irodaháza is. (Megjegyzendő: a korábban egyesített salánki és verbóci mezőgazdasági nagyüzem 1989 végétől újra különvált.) A salánkiakhoz hason-

lón sokan foglalkoznak korai földieper- és zöldségfélék termesztésével. Dolgozó közösség él itt rendezett, takaros portákon. A verbőci református hívek életének emlékezetes eseménye az volt, hogy az évtizeddel ezelőtt bezárt templomot visszakapták. A KMKSZ itteni alapszervezetének tevékenysége új szintre vitt a két község életébe. Helyreállították Feketepatak és Verbóc kétnyelvű névtábláját, valamint mindkét falu kétnyelvű utcanévtábláit. Magyar felírások kerültek az általános iskola falára is. Felkutatták és összeállították az 1944 őszén ártatlanul elhurcoltak névsorát. A feketepataki református templom falán tiszteletükre emléktáblát helyeztek el (a verbőci áldozatok táblája is elkészült).

A közeli **Mátyfalva** (1946-tól ukr.: Matyijeva, orosz.: Matyijevo) már az apró falvak jellegzetes képviselője. Lélekszáma alig haladja meg a négyszázat, ebből magyar anyanyelvű 350. Már a múlt század derekán is görög katolikus többsége volt a településnek, a statisztikai kiadványok magyar—orosz faluként tartották nyilván. A falu református templomát nemrég újították fel. Az itteni magyarság már a csehszlovák időben veszélybe került, nem nyitottak magyar iskolát, csak állami ruszin tannyelvű elemi. A szülők kénytelenek ma is ukrán iskolába járatni gyermekeiket: a faluban igen ritka a magyar jellegű rendezvény. Ennek egyik kiváltó oka az is, hogy Mátyfalva annak a Szőlősvégárdónak a társközsége, amelynek lakói ma már kizárólag ruszinok. A határában levő földterület is a szőlősvégárdói kolhozhoz tartozik, amelynek tagsága zömében szintén ruszin nemzetiségű, így nem lehet csodálkozni azon, hogy az anyanyelv használata a családon kívül csupán a református templom falai között tapasztalható. Ennek ellenére a több mint négy évtized alatt a magyarságtudat nem halványult el. Az anyanyelvi kultúra iránti érdeklődés abból is látható, hogy 1990 elején a falu magyarsága megalapította a KMKSZ alapszervezetét. Saját érdekeiket a továbbiakban szervezett formában kívánják képviselni, hogy az asszimiláció ne ritkíthassa soraikat, hogy a kevésbé kitartóak ne foglalkozzanak a kivándorlás gondolatával, s hogy gyerekeik végre magyar ábécéskönyvből tanulhassanak...

A kis település kivezető útja az Ungvár—Beregszász—Raid országútba torkollik Tiszaújhely és Fancsika között. Errefelé is megbontották a magyarlakta falvak etnikai egységét. Ruszin betelepítés változtatta meg Tiszaújhely arculatát is (1946-tól ukr.: Növe Szelő, orosz.: Novoje Szelő). Ma ruszin—magyar település, községi tanácsa helyben van. 1800 lakosából 1400-an beszélnek magyarul, mégis fokoza-

tosan megszüntették a magyar tannyelvű általános iskolát. Az egyedüli magyarságintézmény itt is a református templom lett. A KMKSZ itt megalakult alapszervezete tudatos tevékenységének köszönhetően 1989 szeptemberében újraindult a magyar nyelvű oktatás 9 gyerekkel... A hagyományok ápolása, a népszokások felelevenítése szintén tennivalók között szerepel, annak ellenére, hogy a falunak alig van magyar értelmisége. A bevándorolt ruszinokkal az együttélés csaknem zavartalan... A legutóbbi választások eredménye az lett, hogy a helyi tanácsba döntő többségben magyar nemzetiségű képviselők kerültek, akik készek megoldani az együttélésből fakadó problémákat.

A térség utolsó magyarlakta települése, **Fancsika** (1946-tól ukr.: Fancsikove, orosz.: Fancsikovo), elruszinosodó falu. Községi tanácsa helyben van. Tisza menti község, Tisza-újhely előtt bekötőúttal kapcsolódik az országúthoz, vasútállomása helyben. Társzközségei **Tiszasásvár** (1946-tól ukr.: Trosznik, orosz.: Trosznyik) és **Csonkás** (ukr.: Pritiszjanszke, orosz.: Pritiszjanszkoje). A maradék magyarság mindkét településen fokozatosan felszívódik, e falvakba az elmúlt évtizedekben tömegesen telepítettek verhovinai ruszinokat. Fancsikán a magyarság még tartja magát, összetartó erőt a református és a római katolikus vallás biztosított. Itt is leépítették a magyar tannyelvű általános iskolát, emiatt sokan költöztek el a faluból. A helyben gazdálkodó Szikra Kolhoz vezetőségéből és a helyi tanácsból szinte kiszorították a magyarokat. Miközben az internacionalizmust hirdették, a magyar kulturális életet háttérbe szorították, végül kiiktatták a rendezvényekből. Talán az utolsó órákban alakult meg a KMKSZ helyi alapszervezete, hogy megvédje a már-már feladásra kerülő »állásokat«, s visszaszerezze az évtizedek folyamán elvesztett pozíciókat a helyi magyarság számára.

A **Nagyszőlőson** élő magyarság ma már diaszpóra helyzetben van. A második világháborút követően a város ukrán többségűvé vált, magyarsága kisebbségbe került. 24 ezer lakosa van, ebből 3050 magyar, 1419 orosz, 97 szlovák, 11 román, 199 zsidó, a többi ukrán.

1851-ben Fényes Elek ezt írja Nagyszőlősről: »Magyar-orosz mező város Bereg-Ugocsa vármegyében, a Feketehegy tövében igen kies vidéken: 341 r., 1102 g. kath., 425 ref., 150 zsidó lakja; r. és g. kath., ref. szentegyházakkal, szentfencziek monostorával, synagógával, szép urasági lakházakkal és épületekkel, a vármegyeházával... A város mellett egy nem felette magas, de meredek hegyen állt a régi Kan-

kovára, mely előbb Ugocsának nevezetett, s a megye is innen kapja a nevezetét...»

Ez a múlt. Ma jónéhány iparvállalat működik itt. Ezek az üzemek nemcsak a helyieknek, hanem a környező falvakban élőknek is állandó kenyérkereseti lehetőséget nyújtanak. Az iparvállalatok bővítése folytán felduzzadt a város lakossága is, miáltal a magyarság részaránya csökkent. A város sokáig önálló magyar középiskoláját »összeházasították« egy ukrán iskolával. Azóta a magyar osztályok számának csökkenése figyelhető meg. 1988. május 28-án alakult meg a városban a Bartók Béla Magyar Művelődési Kör (elnök Keresztény Balázs). Fő céljuk a járás magyar irodalmi és művészeti hagyományainak ápolása. Esemény az is, hogy 1989. május 7-én megalakult a KMKSZ járási szervezete is (elnöke Kovács Elemér orvos).

Az alapszervezet segítségével a városban magyar óvodai csoportot szerveztek, a sztálinizmus áldozatainak emlékére kopjafát állítottak, a Perényi-kastély falán emléktáblát helyeztek el Perényi Zsigmondnak, az 1848—49-es forradalom mártírja emlékére. Nagy erőfeszítéseket tesznek a magyar tannyelvű iskola önállóságának visszaállítására érdekében. Nagyszőlős újra a járás magyarságának kulturális központjává válhat. Ehhez megvannak az alapfeltételek, hiszen a járás 23 KMKSZ alapszervezete összehangolt politikai erőt jelent és nem utolsósorban a járásban élő magyarság érdekképviselőjét fel tudja vállalni.

J I NAGYSZŐLŐSI JÁRÁS MAGYARLAKTA TELEPÜLÉSEINEK LÉLEKSZAMA

Település	Lélek- szám	Ebből magyar anya- nyelvű	A lélekszám növekszik. stagnál v. csökken	A magyarok száma növekszik. stagnál v. csökken
1	2	3	4	5
Csepe	1900	1800	+	+
Fancsika	1945	1200	+	-
Feketeardó	2245	785	+	-
Szőlősgyula	1355	1321	+	-
Tiszakeresztúr	807	763	0	0
Karácshalva	500	250	+	0
Királyháza	6586	1100	+	0
Nagypalád	1774	1757	0	0
Fertősalmás	1100	1075	0	0

1	2	3	4	5
Nevetlenfalu	1419	1200	+	+
Batár	970	750	+	+
Akli (őreg)	355	351	0	0
Aklihegy	662	654	0	0
Tiszaújlak	3500	3200	+	+
Újhely	1800	1400	+	+
Tiszapéterfalva —				
Tivadarfalva	1722	1600	+	+
Tiszabökény —				
Farkasfalva	2600	2550	+	+
ForgóI ány	822	806	—	—
Salánk	3250	2700	+	+
Mátyfalva	400	350	0	0
Tekeháza	1616	598	+	0
Gödényháza	601	230	-	—
Verbőc —				
Feketepatak	1500	1350	+	+
Nagyszőlős	24000	3042	+	0

A NAGYSZŐLŐSI JÁRÁS MAGYARLAKTA TELEPÜLÉSEINEK ISKOLAI

A település neve	Iskolatípus	A tanítás nyelve	A tanulók száma
1	2	3	4

Csepe		(1944 őszétől a magyar oktatás megszűnt)	
Fancsika		(1975-től ukránul folyik az oktatás)	
Feketeardó	Közép	Ukrán—magyar	kb. 80
Gyula	Általános	Magyar	kb. 200
Keresztár	Általános	Magyar	kb. 80
Karácsfalva		(1975-től ukránul folyik az oktatás)	
Királyháza		(1944 őszétől a magyar oktatás megszűnt)	
Nagypalád	Közép	Magyar	kb. 312
Fertősalmás	Általános	Magyar	kb. 150
Nevetlenfalu	Közép	Magyar—ukrán	kb. 200
Batár	Elemi	Magyar	kb. 25
Akéi	Elemi	Magyar	kb. 24
Akéihegy	Általános	Magyar	kb. 100
Újlak	Közép	Magyar	kb. 250

1	2	3	4
Üjhely	(1989 őszén újra indult magyar első osztály)		
Péterfalva	Közép	Magyar	kb. 380
Bökény	Általános	Magyar	kb. 230
Farkasfalva	(Elemijét a bökényihez csatolták)		
Tivadarfalva	(Elemijét a péterfalvihoz csatolták)		
Forgolány	Általános	Magyar	kb. 100
Salánk	Közép	1 Magyar—ukrán	kb. 250
Mátyfalva	(1944 őszétől a magyar oktatás megszűnt)		
Tekcháza	(1975 óta ukránul folyik az oktatás)		
Gödényháza	(1975 óta ukránul folyik az oktatás)		
Verbőc	Általános	Magyar	kb. 300
Feketepatak	(Elemijét a verbőcihez csatolták)		
Nagyszőlős	Közép	Ukrán—magyar	kb. 220

SZÓRVÁNYTELEPÜLÉSEK, NYELVSZIGETEK

A kárpátaljai magyarság nyelvhatára fölött a Tisza felső folyásának völgyében kisebb-nagyobb magyar nyelvzigetek követik egymást úgyszólván Nagyszőlőstől Kőrösmezőig. Magyar tannyelvű iskolájuk csak a viskieknek, técsőieknek és az aknaszlatinaiaknak van. A nyelvhatárt jelző magyarlakta peremtelepülések vonalán túl 1938 után is több mint 50 ezer magyar élt.

A Tisza forrásvölgyén kívül a hegyvidéki és a hegyaljai térségben élő magyarok száma ma már elenyésző mennyiségű. Fél évszázaddal ezelőtt még csoportosan, meglehetősen vegyesen képviselték nemzetünket, azóta döntő többségük beolvadt vagy elvándorolt. Hányán vallják ma még magukat magyarnak? Ezt az alábbi táblázat szemlélteti:

Járás	1941		1989	
	összlakosság	magyar	összlakosság	magyar
Nagybereznai	33 948	6 765	31000	100 (700)
Volóci	21 640	1 293	27 000	34 (400)
Ilosvai	74 042	2419	97 000	331 (500)
ökörmezői	42 502	1 855	51 000	94 (300)
Perecsenyi	27 853	2 122	33 000	134 (600)
Rahói	65 880	12 170	86 000	3 945 (4 200)
Szolyvai	35 637	4 150	56 000	503 (1 000)
Técsői	105 991	17 488	156 000	6 763 (5 800)
Huszi	89 819	11 489	126 000	6 238 (4 500)

(A táblázatot dr. Kocsis Károly becslései (zárójelben) és a hivatalos statisztikai adatok alapján összeállította D. Gy.)

A szórványban élő magyar nemzetiségűek nagyobb számarányban, közösségekben a Felső-Tisza vidéken maradtak meg.

A korábbi Máramaros megyében elterülő huszi járásban

csupán egy pár olyan település van, ahol szórványban, nyelvszigetben élnek magyarjaink. Az első ilyen helység Huszt (1946-tól ukr. és oroszul is Huszt), ruszin—magyar—oroszlakosságú város, járási székhely. Nagy történelmi múlttal bíró és sok ruszin, magyar legenda által övezett Várhegyről, a romokról nagyszerű kilátás nyílik Máramaros festői szépségű hegyeire, völgyeire. A századok során nagy szerepet játszó egykori vár viszontagságai a történetírásból eléggé ismeretesek, azonban a helység elnevezése körül zajló viták még ma is folynak. A helytörténészek egyik csoportja azt vallja, és egy legendát is alapul véve arról ír: a vár annak a völgykatlannak a formájáról — Husztka (kendő) — kapta a nevét, amelyben fekszik. Szöllősi Tibor técsői táj-kutató közlése szerint a Huszt elnevezés körüli vita eldöntöttnek látszik. Feltevést »A Máramarosi Privilégiált G. Városok Privilégiumának, Magyar fordításból való Párja Técső Várossá részére...« című általa felkutatott kéziratos dokumentumra alapozza. A 7. és a 8. oldalon a következő olvasható: »...Ezen okból tehát Szorga matos és Vigyázó Máramaros Vármegyében lévő Közönséges Néven nevezetett Hosszúmező, Visk, Szigeth és Técső Mező Városok..., amely városok neveinek Nagy betűvel írott első betűit ha valakik vizsgálni fogja, világosan az Eötödik Mező Város tudni illik HUSZT fog kijönni, és kiteczeni.« Szöllősi bizonyítása szerint a Huszt településnév az említett kiváltságos települések megnevezéseinek kezdőbetűiből származik, amely a városok egyenrangúságának elismeréséből eredt. Fényes Elek leírásából pedig azt is megtudjuk, hogy a várost 1851-ben már 640 római katolikus, 370 református, 1953 görög katolikus, 8 evangélikus, 132 zsidó lakja. A négy jelentősebb felekezet ma is működő templommal rendelkezik. Köztük a legrégebb a reformátusoké. Erődszerű kerítés övezi, gótikus stílusban épült. Megőrizte középkori jellegét. Egyedi építészeti értékű a római katolikus templom is. Husztnak sok neves magyar szülöttje van: Gálfi János, Báthori Zsigmond nevelője, Szép Ernő író, a Rousseauval levelező Teleki József gróf, György Aladár kultúrpolitikus, író, Illés József jogtörténész... (De megfordult itt Balassi Bálint, II. Rákóczi Ferenc, Petróczi Kata Szidónia, Kölcsey Ferenc...).

A Várhegy körül 30 ezer lakosú, jelentős iparral bíró vidéki város alakult ki. A környékbelieknek és a helyieknek jó kereseti lehetőséget biztosít a kalap-, a cipő-, a tégl- és cserépgyár, az iparművészeti termékeket előállító gyár, a fafeldolgozó üzem, az üveggyár stb. Az itt élő magyarság száma meghaladja a kétezret, részben a középkorban lete-

lepedett, azóta asszimilálódott németek leszármazottal. A második világháborút követően a magyar ajkúak száma jelentősen csökkent, jelenleg stagnál; magyar közoktatási intézményekkel csak 1944 novembere előtt rendelkezett. Magyar-ságintézménynek csak a két templom számít, ahol még sokan összejönnek magyar szót hallani. Hogy magyar szellemi életre volna igény, ennek bizonyítéka a KMKSZ alapszervezetének létrejötte 1990 januárjában. Tagsága néhány hónap alatt 300-ra emelkedett. Azóta már megindult az anyanyelv fakultatív oktatása két csoportban is. Magyar osztályok megnyitását is tervezik, de magyar könyvtár megteremtésén is fáradoznak.

A legnagyobb számú magyar közösség **Visken** él (1946-tól ukr.: Viskove, orosz.: Viskovo). Ruszin—magyar lakosságú nagyközség Huszttól délkeletre, a Tisza túlsó oldalán a szovjet—román határ térségében. A település magyarsága részben az erdélyi székelyek, részben a középkorban itt letelepedett németek ivadéka, innen ered szemléletük mássága a többi település magyarságához viszonyítva. A községnek 8 ezer lakosa van, ebből a magyarság száma 4 ezer körül van. Arányszámuk főleg azért csökkent, mert több apró ruszin települést csatoltak Viskhez, ehhez hozzájárult még a hegylakók bevándorlása is. Fényes Elekét idézzük 1851-ből: »Lakja 72 római, 864 g. kath., 1374 ref. Van római, g. kath. és ref. anyaszentegyháza, több csinos épülete, révje a Tiszán, s jó rétjei...« Koronaváros »nevezetes továbbá ... a várhegyi savanyúforrás és fürdő...« Visk a múltban fontos történelmi események színhelye volt. II. Rákóczi György erdélyi fejedelem innen indította seregét Lengyelország ellen XI. Károly svéd király és Bohdan Hmelnyickij ukrán fejedelem megegyezése alapján. Vállalkozása kudarccal végződött, a vidékre betörő lengyelek birtokait feldúlták, lakosait kardélre hányták, 1657-ben Visket is felégették, csupán 100 portája és 400 lakosa maradt épségben. Később az 1717-ben benyomuló krími tatárok sem kímélték a települést. Veszteséglistával vészelt át minden nagyobb korfordulót, így történt ez 1944 novemberében is. A sztálinisták által elhurcoltak hetven százaléka elpusztult a lágerekben. Innen vitték el Forgon Pált, a Kárpátaljai Református Egyház jelenlegi püspökét is, akit koholt vádak alapján ítélték el, s vetettek hosszú évekre egy szibériai munkatáborba. A spontán asszimiláció kis mértékben tépazza a viski magyarok sorait, keményen kiállnak anyanyelvükért, nemzetiségükért. Azonosság-tudatuk erős, hagyományőrzők. Sokan gazdálkodnak a Határőr Kolhozban, az itteni higanybányászatban, székgyárban

stb. ingáznak Técsőre, Husztra, Bustyaházára is. Megérdemelten örvendenek nagy hírnévnek a viski kőművesek, ácsok.

A falunak önálló magyar és ukrán tannyelvű középiskolája van, összesen mintegy 2 ezer tanulóval. A magyar tanulók száma az utóbbi évtizedben csökkent, itt is sok szülő ukrán tannyelvű iskolába adja gyermekét. Óvodája vegyes tannyelvű. Ezenkívül zeneiskolával, 500 férőhelyes művelődési házzal rendelkezik. Sikeresen működik a magyar műkedvelő csoport. 1989 tavaszán itt alakult meg az egyik legnagyobb létszámú KMKSZ-alapszervezet több mint 600 (ma már 1000) taggal. Céljaik között szerepel Lassú István magyar statisztikus emlékének ápolása, kétnyelvű utcanévtáblák, feliratok létesítése, önálló magyar nyelvű óvoda indítása, magyar énekkar szervezése, az I. világháborús katonai temető rendbehozatala a huszti várdombon, kopjafaállítás a sztálinizmus áldozatainak emlékére, a református parókia felépítése stb.

Több mint 300 magyar lakosa van még a gyorsan iparosodó Bustyaházának (1946-tól ukr.: Bustine, orosz.: Bustino). 1941-ben 3348, 1969-ben 5600, 1989-ben már 8 ezer körüli lélekszáma volt. A kis magyar közösségben a magyar nyelv fönntartása szempontjából fontos szerepet játszott a vallás, egy katolikus templommal bírt, amit a második világháborút követően bezártak, aztán újra visszaadták. Működik jelenleg is, ez úgyszólván az egyetlen itteni magyarságintézmény. Az egykor itt letelepedett németek leszármazottai szintén asszimilálódtak, vagy magyarnak vallják magukat. Nyelvük leromlott, csak családi körben használják. Közülük egyre többen hangoztatják a magyar, illetve a német nyelv fakultatív oktatásának a szükségességét a helyi ukrán iskolában. Az ittmaradtakban — miként a helyiek hangoztatják — a közeli Técső tartja még a magyar lelket.

Técső (1946-tól ukr.: Tyacsiv, orosz.: Tyacsevo) ruszin—magyar vegyes település. Akár Bustyaházán, itt is emelkedett a letelepedett orosz nemzetiségűek száma az újabb iparvállalatok létesítése folytán. Kárpátalja legnagyobb kiterjedésű járásának központja a szovjet—román határt alkotó Tisza mentén terül el. Egykor szintén a koronavárosok sorába tartozott. A múlt században (1851) még erős magyar többségű felekezete így oszlott meg: 164 római katolikus, 533 görög katolikus, 1108 református. Jelenleg lélekszáma 11 ezren felül van, ebből mintegy 4 ezer magyar. Diaszporikus helyzetében is hagyományörző, nemzetiségét lelkesen és büszkén vállalja, akárcsak a viskiek. önálló magyar tan-

nyelvű, korszerűen felszerelt középiskolája van, amely sajátos szerepet játszik az itteniek életében, a helyi magyar művelődés központjává vált. A magyarságtudat ébrentartása szempontjából sokat segít az 1987-ben megalakult Hollósy Simon Művelődési Kör (elnöke Szöllösi Tibor orvos), amelynek rendezvényei mindig népesek, tevékeny résztvevői a viskiek és az aknaszlatinaiak is. A klubba tömörült közösség 1989-ben megalakította a KMKSZ itteni alapszervezetét, s később e városban hozták létre a felső-tiszavidéki középszintű szervezetet is (elnöke ifj. Sári József), amely fővállalta a térségben szórványokban élő magyarság érdekeinek képviselését, anyanyelvi kultúrájának ápolását. A helyi aktivisták Hollósy Simon egykori lakóházának falán kétnyelvű emléktáblát helyeztek el. Emlékmúzeumot akarnak létesíteni itt. Rendbehozták a Kossuth Lajos mellszobra körüli kisparkot, létrehoztak egy magyar óvodai csoportot és még sorolhatnánk mindazt, amit elterveztek, illetve megvalósítottak. Becsben tartják a gótikus református templomot, amely megőrizte középkori jellegét. Mennyezete kazettás, érdekes ábrákkal van díszítve.

A Tisza jobb partján, a romániai Máramarosszigettel átellenben terül el a híres sóbányász település, a **Faluszlatinával** egyesült **Aknaszlatina** (1946-tól ukr.: Szolotvino, orosz.: Szolotvino), román—magyar—ruszin település. Lélekszáma 9300, ebből román 3970, magyar 3200, ruszin 995. Fényes Elek 1851-ben »oláh—orosz« faluként jegyzi, a magyarság csoportos betelepülése századunk első évtizedében indult meg. A helyiek századok óta sókitermelésből élnek. Ma már korszerű bányagépek könnyítik az itteniek munkáját. A régi bányahelyiségekben, 206 méter mélységben, allergológiai kórházat rendeztek be. A helyi magyarság erősen ragaszkodik az anyanyelvi hagyományok megtartásához. 1945 októberében egy-egy ukrán, magyar és román tannyelvű iskolát nyitottak. Később mindhárom közös igazgatóság alá helyeztek. A magyar középiskola az időközben megalakult KMKSZ-alapszervezet aktivistáinak közreműködésével visszaszerezte önállóságát...

A técsői járásban jelentős számú magyar él még **Kerekhegyen** (1946-tól ukr.: Okruhla, orosz.: Okrugla). A múlt században »orosz—német« falu, azóta az utóbbiak elmagyarosodtak.

Részben elmagyarosodott, ám hasonló diaszporikus helyzetben élnek az egykori német származású családok **Németmokrán** (1946-tól ukr.: Komszomolszk, orosz.: Komszomolszk), **Dombón** (1946-tól ukr.: Dubivszka, orosz.: Dubo-

voje), **Örmezön** (1946-tól ukr.: Ruzske Pole, orosz.: Ruzskoje Pole). Az ezeken a településeken élő német, illetve magyar családok gyermekei alig, vagy igen rosszul beszélnek magyarul, illetve a német nyelvet. Közösségben magyar szót a templomban hallhatnak. Az említett települések közül református anyaszentegyházzal az úrmezőiek rendelkeznek, a többiek római katolikus vallásúak. ötvennél több, illetve száznál kevesebb magyar él **Taracközön** (1946-tól ukr.: Tereszva, orosz.: Tereszva) és **Királymezőn** (1946-tól ukr.: Uszty-Csorna, orosz.: Uszty-Csornaja). Különben Dombón, Királymezőn, Németmokrán németül folyik a római katolikus istentisztelet. 1989 végétől a helyi iskolákban bevezették a német nyelv oktatását is.

A már idézett dr. Kocsis Károly A határokon túli magyarság c. dolgozatában (Bp., Tankönyvkiadó, 1990.) tömören fogalmazva ekképpen ad helyzetjelentést, a Tisza mentén felfelé haladva: »A Kárpátok láncai között a Tisza forrásvidékén megbúvó Rahói járásban már csak 5000 lakos képviseli nemzetünket. Döntő többségük rahóinak, körösmezőinek, nagybocskóinak és gyertyánligetinek vallja magát.« Az igazság az, hogy ebben a járásban kevesebb magyar él a fentebb említett adatnál. A legutóbbi statisztikai adatok szerint a több mint négyezer magyarból **Rahón** másfélezren, **Tiszbogdányban** 173-an, **Nagybocskón** 247-en, **Gyertyánligeten** 468-an, **Körösmezőn** 1048-an, **Terebesfehérpatakon** 160-an élnek.

E térség magyarjait a második világháborút követően fokozatos beolvasztásra »ítélték«. Azóta sincsenek magyar iskoláik. Vonatkozik ez **Rahóra** is (1946-tól ukr.: Rahiv, orosz.: Rahov), melyet ruszinok, magyarok, románok és más nemzetiségűek lakják. Járási székhely, a Huculföld központja. A Fekete és a Fehér Tisza összefolyásától délre fekszik, 209 km-re Ungvártól. A múlt században még »orosz—német« vegyes településként emlegetik, 1929-ben már 4844 ruszin, 542 magyar, 498 német, 19 szlovák stb. lakja. A két világháború között öt temploma volt: egy római katolikus, 2 görög katolikus és 2 görögkeleti. Már ebben a korszakban gazdasági, közigazgatási és idegenforgalmi központtá vált. Rahón jelenleg több mint tíz iparvállalat van, a legismertebb a kartonpapírgyár, a bútorokat is gyártó faipari kombinát. Turizmusa is fejlett. Az itt élő németek inkább magyarnak vallják magukat, azonban a beolvadás a rahói magyarságot sem kímélte meg. A római katolikus templomon kívül más magyarságintézménye nem volt. Azonban az utóbbi három évben itt is előtérbe került a magyar művelődés iránti igény.

A rahói magyarok idősebb korosztálya volt a kezdeményező. A kartonpapírgyár szakszervezetében letek támogatókra. Bilics Éva és mások kezdeményezésére a vállalat könyvtárában létrehozták a Rahói Petőfi Művelődési Kört. Első összejövetelüket 1988. október elején tartották. 1989-ben pedig a KMKSZ itteni alapszervezete is megkezdte kisebbségvédő munkáját, azaz föl vállalta a környékbeli magyarság érdekeinek képviseletét. Ma már nem lenne akadály, hogy a városban újra magyar iskola nyílhasson. A magyar nyelv fakultatív oktatását 170 gyerekkel megszervezték, tanítójuk Moháti Éva. A helyi ukrán iskolában magyar osztályt akarnak nyitni. Felvették a magyarországi tanintézményekkel is a kapcsolatot. Csereüldetéseket szerveznek.

Körösmező (1946-tól ukr.: Jaszinya, orosz.: Jaszinya) is ruszin—magyar—német település. Ebben a faluban először 1882-ben nyitottak állami magyar elemi iskolát 118 tanulóval. A csehszlovák köztársaság alatt a magyar nyelvű oktatást megszüntették. Újraindítására 1939 után került sor, 1944 októberétől a magyar oktatás szünetel. Csak a magyar nyelvű istentiszteletbe nem szóltak bele. Az itteni lelkipásztor szerint a római katolikus vallású hívek száma 1100-ra tehető. A németek itt maradt része szintén elmagyarosodott. Körösmezőn egyébként mintegy két évtizede a középiskola igazgatója felajánlotta a szülőknek, hogy gyermekeik részére fakultatív alapon megszervezi a magyar nyelv oktatását, ha a magyarul tudó tanárok közül valaki elvállalja a feladatot. Nem akadt jelentkező. Annyi történt viszont, hogy 1989. október 1-én közel 100 taggal létrejött a KMKSZ itteni alapszervezete. Sikerült elérniük, hogy a két ukrán nyelvű középiskolában már tanítják a magyar nyelvet, fakultatív módon. A helyi fakitermelő kombinát termet biztosított a magyar kulturális rendezvények lebonyolításához.

Terebesféhérpatakon (1946-tól ukr.: Gyilove, orosz.: G'yelovojje) szintén túlnyomó többségben ruszinok, kis mennyiségben magyarok és elmagyarosodott németek élnek. Az osztrákok a múlt század derekán vasgyárat nyitottak, majd később ennek helyén üvegyárat üzemeltettek. Ezért települtek ide tucatjával németek és magyarok. A helyi vállalatot 1926-ban felszámolták. 1976-tól márványlapokat készítenek itt. Az itt lakó 3 ezer főből 160 magyar. 1989. október 29-én a KMKSZ megalakította helyi alapszervezetét. A magyar nyelvet fakultatívan oktatják. Az aktivisták a római katolikus templom visszaszerzését szorgalmazzák, szándékukban áll egy felvidéki múzeum létrehozása.

Gyertyánliget (Kabolyapolyána, 1946-tól ukr.: Kobilecka

Poljana, orosz.: Kobileckaja Poljana) ruszin—magyar település, a Sopurka (Szapurka) két partján terül el. Savanyúvíz-forrásairól és fürdőiről régóta híres, 1826-tól vasgyára működött. A település lakossága 3215, ebből magyar 670. Működő római katolikus temploma van. Az itt élő magyarság sem művelhette anyanyelvi kultúráját, a sík vidéki magyarságtól elzártnan, diaszpórában él. Napjainkban több mint ezer embert foglalkoztat a vasgyárból létrehozott armatúragyár, erdészetében is sokan dolgoznak. »Megismertetni mind a felnőtteket, mind a gyerekeket a magyar irodalommal, tanítani őket magyarul« — ezt a lényegbe vágó feladatot tűzték ki a KMKSZ alapszervezetének vezetői. Magyar óvodai csoportot is szerveznek. Mint jelezték, magyar pedagógus híjában vannak. A magyar szakot elvégzettek túl távolinak tartják ezt a vidéket!

Nagybocskó (1946-tól ukr.: Velikij Bicskiv, orosz.: Velikij Bocskov) egykori »orosz—német falu«. A település a Sopurka völgyében terül el, a fölötte álló hegyek lábánál, ott, ahol a Sopurka a Tiszába ömlik. A XVII. századtól német telepesek duzzasztották fel a község lakosságát. 1868-ban beindították a Klotild vegyigyárat. A második világháborút követően a régi vegyigyárat továbbfejlesztve hatalmas méretű favegyikombinátot létesítettek. Ma ruszinok, magyarok, németek, románok és más nemzetiségűek lakják. 8800 lakosából 250 magyar, iskolájuk nincs. A római katolikusok temploma a második világháborút követően román területre került, az itt rekedt hívek egy része nyelvét családon belül használhatja. Azt már a fiatalok is törve beszélik, fennáll a beolvadás veszélye. Hasonló helyzetbe kerültek a Tiszabogdányban (1946-tól ukr. és orosz.: Bogdán) élő nyelvtestvéreink is. A 3 ezer lakosból alig 200-an magyarok, magyarságintézménnyel nem rendelkeznek. Nyelvük sorvad.

Távol esik a vidékünkön élő magyarság összefüggő csoportjaitól az ilosvai járás szóránymagyarsága is. Dolhát többségében ruszinok lakják. A hivatalos népszámlálási adatok itt 20-nál kevesebb magyart tüntetnek fel. Fényes Elek 1851-ben »orosz—magyar mezővárosként« említi, a reformátusok eklézsiával rendelkeztek. A századfordulón 368 német, 361 szlovák, mintegy száz magyar nemzetiségű volt itt. Ma az itteni római katolikus templomban szlovákul és magyarul folvik istentisztelet.

Koncán (1946-tól ukr.: Ilnica, orosz.: Ilnyica) szintén kevés magyar él. A németek és magyarok egykor a **Dolhán** létesített vasgyár építéskor telepedtek a községbe. **Bilkén** a magyarok lélekszáma megközelíti a százat, a járásban ennél

több magyar már csak **Ilosván** (1946-tól írsava) él. Valamennyien a vallási élet keretein belül igyekeznek megtartani magyarságukat.

A szolvvai járásban számontartott több mint félezer magyarból a döntő többség **Szolyván** él (1946-tól Szvaljava), de az itt lakó németek és szlovákok közül is sokan beszélik nyelvünket. A helyi római katolikus templomban az 1500-ra becsült hívek előtt a lekipásztor magyarul, szlovákul és németül misézik. A helyi magyarság magáralálásának egyik megnyilvánulása az volt, hogy 1989-ben a város egyik óvodájában megkezdték a magyar nyelv fakultatív oktatását.

Magyar nyelvű istentiszteleti helyként említenénk meg **Percesenyt** (a magyar és szlovák római katolikus vallású hívek száma 750). **Turjaremetén** hasonló nemzetiségű összetételben ez a szám 850-re tehető. Ebben a térségben a vallási intézmények a magyar nyelvhasználat utolsó végvárainak tekinthetők.

ADATOK A SZÓRVÁNYTELEPÜLÉSEK, NYELVSZIGETEK LÉLEKSZAMARÓL

Település	Lélekszám	Ebből magyar anyanyelvű	A lélekszám növekszik, stagnál v. csökken	A magyarok száma növekszik, stagnál v. csökken
Huszt	30 000	2 029	+	0
Visk	8 000	4 000	+	+
Bustyaháza	6 342	378	+	—
Técső	11 000	3 000	+	+
Aknaszlatina	9 300	3 800	+	+
Rahó	16 600	1 400	+	+
Kőrösmező	8 000	1 100	+	+
Terebesféhérpatak	3 000	160	+	0
Gyertyánliget	3215	670	+	0
Tiszabogdány	3 000	200	+	0
Nagybocskó	4 000	250	+	0
Kerekhegy	1 000	250	0	0
Dombó	8 000	50	+	0
Taracköz	6 500	100	+	0
Királymező	1300	50	+	0
Ilosva	7 209	120	+	0
Bilke	7 530	75	+	0
Dolha	6 000	30	+	0
Szolyva	15 000	400	+	0
Perceseny	10 000	100	+	0

ADATOK A SZÖRVANYMAGYARSÁG ISKOLAIRÓL

Település	Iskolatípus	A tanítás nyelve	A tan. száma
Huszt	A magyar nyelv	fakultatív oktatása	160
Visk	Közép	Magyar	400
Bustyaháza	—	—	—
Técső	Közép	Magyar	250
Aknaszlatina	Közép	Magyar	215
Rahó	A magyar nyelv	fakultatív oktatása	
Kőrösmező	A magyar nyelv	fakultatív oktatása	
Terebesfehérpatak	Hétféligi magyar	önképzőkör	
Gyertyánliget	Hétféligi magyar	önképzőkör	

KRONOLÓGIA

(A kárpátaljai magyarság életének fontosabb eseményei — 1944—1990)

1944. oki. 2. A Vörös Hadsereg előretolt egységei elérik a kárpátaljai Volóc környéki Verbjazz falut.
1944. okt. 27. A szovjet csapatok bevonulnak Ungvárra.
1944. november. Ungváron bevezetik a moszkvai időszámítást.
1944. nov. 15—17. A kárpátaljai magyar, német férfiak ezreit hajtják »háromnapos munkaakció« címen Sztálin munkatáborába. Bűnük: saját nemzetiségük.
1944. nov. 26. A népbizottságok Munkácson megtartott kongresszusának küldöttei elfogadták azt a kiáltványt, amely kimondta, hogy Kárpátalja Ukrajnához csatlakozik.
1945. máj. 27. Újraindul a Munkás Újság Ungváron.
1945. júl. 29. A Szovjetunió és Csehszlovákia kormánya egyezményt ír alá Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával történő egyesítéséről.
1945. nov. 15. Ettől a naptól kezdve hivatalos fizetési eszköz a rubel.
1945. dec. 5. Megszüntetik a Munkás Újságot, helyette az ukrán Zakar-patszka Pravda fordításaként a Kárpáti Igaz Szó jelenik meg.
1945. dec. 21. Ezen a napon jelent meg Beregszászban a Vörös Zászló c. járási magyar nyelvű lap első száma.
1946. jan. 22. Az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége rendeletben szabályozza Kárpátalja közigazgatási rendszerét, mely szerint Kárpátontúli Ukrajnát az Ukrán SZSZK Kárpátontúli területévé szervezték át.
1946. májusától hazairányítják a munkatáborokból az életben maradt civil foglyok, azaz a Kárpátaljáról elhurcolt 18—50 év közötti magyar és német férfiak (nők) első csoportjait.
1946. júl. 25. Az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete értelmében Kárpátalján több száz ruszin és magyar településnek változtatták meg a nevét.
- Az év folyamán Ungváron a területi rádió megkezdí (napi egy órás) magyar nyelvű adását.
- A sztálinisták beindítják a kuláklisák összeállítását, az államkölcsonök szervezését, a beszolgáltatások szigorú végrehajtását.
1947. szeptemberétől megindul a magyar nyelvű oktatás Kárpátalja magyarlakta járásainak elemi iskoláiban. Az év folyamán megkezdik a kolhozok szervezését.
- A sztálinisták koncepcíós pereket konstruálnak. Koholt vádak alapján ítélik el az előző korszak közhivatalnokait, tisztségviselőit stb.

- Úgyszintén igazságtalanul ítélik el és juttatják a légerekbe a református és a római katolikus papok nagy részét.
- 1948 *őszén* a Huszti Tanítóképzőben magyar tagozat nyílik. 1950-ben a munkácsi tanítóképző részévé válik.
- 1949 *tavasán* Kárpátalján is felosztatják a görög katolikus (unitus) egyházat és a pravoszláv egyházba olvasztják. Az erre a hitre át nem térő görög katolikus papokat elítélik, légerekbe toloncolják. A magyar ajkú volt görög katolikusokat a személyazonossági igazolványokban ukrán nemzetiségűeknek tüntetik fel (mint ismeretes, még 1944 novemberétől több ezer magyar családját és életét féltve szintén ukránnak, szlováknak íratta be magát és családját).
1949. Néhány éven keresztül, a bizalmatlanság folytán, az 1925 és 1930 között született magyar és német nemzetiségű fiatalok nem szolgálhatnak a szovjet hadseregben, őket a donyeci szénmedencébe irányítják, a dezertőröket börtönbe zárják.
1951. Ungváron megjelent az első magyar verseskötet, szerzője Bakó (Balla) László. A kötet címe: Zengj hangosabban! (Magán viseli a személyi kultusz jegyeit.)
A gép- és traktorállomások politikai osztályai az ukrán mellett megkezdik a kiformátumú magyar nyelvű lapok kiadását is (1953 decemberéig fokozatosan megszűnnek).
Ungváron megalakul a Magyar Irodalmi Egyesület. Elnöke: Balla László.
1952. A beregszászi járási művelődési otthonban magyar amatőr színjátszó csoport alakult. Rendezője, vezetője Schober Ottó.
1953. szeptember 1-től Nagydobronyban, majd Beregszászban magyar nyelvű középiskola kezdi meg működését.
1954. Ungváron megjelenik az Új Hang című antológia, mely a kárpátaljai magyar alkotók írásainak első gyűjteménye.
1955. Megjelenik a Szovjet-Kárpátontúl almanach jubileumi száma, melyben a terület ukrán, magyar, orosz írói első ízben szerepelnek együtt.
1955. *szept. 17.* Az SZSZKKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelteté az 1941—1945. évi nagy honvédő háború idején a megszállókkal közreműködött szovjet állampolgárok közkegyelméről. Az amnesztiarendelet nyomán az év végéig sok száz, koholt vádak alapján elítélt kárpátaljai magyar, német és más nemzetiségű térhett haza a szibériai légerekből.
1956. *Az_ októberi—novemberi budapesti népfelkeléssel kapcsolatos események lelki megrázkódtatást okoznak a kárpátaljai magyarság körében is. Az ungvári börtönbe hurcolják az eseményekben résztvevő magyarországi és helyi fiatalok több csoportját is.*
1957. Megindulj a magyarországi könyvek, folyóiratok, napilapok behozatala, később tömeges előfizetése is. Megjelenik a magyar nyelvű naptár (később: Kárpáti Kalendárium) első száma (ettől kezdve évente kiadják).
Megjelenik Kovács Vilmos Vallani kell c. verseskötete.
1959. A Szovjetunióban tartott népszámlálás szerint az országban élő magyarok száma 154 738.
1963. *szept. 1.* Megnyílik az Ungvári Állami Egyetem magyar nyelv- és irodalom tanszéke.

1965. Megjelenik Kovács Vilmos: Holnap is élünk c. regénye.
Zömében magyar szakos diákokból álló új költő'gárda jelentkezik, amely az Együtt c. rövid életű kéziratot lap körül szervező'dött csoporttá. Szellemi vezérük Kovács Vilmos.
1966. Megkezdődik a magyar nyelvű műsorok sugárzását (hetente kétszer) a területi televízió magyar osztálya.
1967. márc. 8. A Kárpáti Igaz Szó előbb részben, később teljesen önálló (tehát nem fordítható) lappá alakul, szerkesztője 1987-ig Balla László.
A Vörös Zászló c. lap keretében (szerkesztő Csanádi György) felújítják a Bereg vidéki alkotókat tömörítő irodalmi stúdiót.
1967. november. Az Ungvári Állami Egyetem magyar nyelv- és irodalom szakán tanuló fiatal költők és írók közreműködésével a Kárpáton-túli Ifjúság c. területi lap szerkesztősége mellett megalakult a Forrás Ifjúsági Stúdió. Vezetői: Zselicki József (elnök), S. Benedek András, Balla Gyula.
1968. Munkácsy Mihály ünnepséget rendeztek a festő szülővárosában, Munkácson. A szülőháza helyén álló épületre emléktáblát helyeztek.
1969. A népszámlálás adatai szerint a Szovjetunióban élő magyarok száma 166 ezer fő.
1970. Megjelenik a Körkép c. szovjetunióbeli folyóiratokból tallózó, negyedévenként megjelenő kiadvány első száma. Néhány szám után megszűnik.
1971. Elidegenedés címmel a Kárpáti Igaz Szóban szerkesztőségi cikk jelent meg a Forrás Ifjúsági Stúdió ellen. A Stúdió gyakorlatilag beszüntette működését.
A Kárpáti Igaz Szó égisze alatt Balla László megalakítja a József Attila Irodalmi Stúdiót.
1972. A kárpátaljai magyar értelmiség több mint ezer képviselője terjedelmes beadvánnyal fordul az SZKP Politikai Bizottságához, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsához és Elnökségéhez, melyben felsorakoztatják az itteni magyarságot ért sérelmeket, a megoldatlan problémákat. Szervezőit meghurcolták, munkahelveikről elmozdították (Kovács Vilmos, Fodó Sándor, S. Benedek András).
1977. nov. 13. Nem sokkal Budapestre költözése után — súlyos betegség után — ötvenéves korában meghal Kovács Vilmos költő.
1979. A népszámlálás adatai szerint a Szovjetunióban élő magyarok száma 171 ezer fő.
1981. dec. 20. A József Attila Irodalmi Stúdiót ezután egy háromtagú elnökség irányítja. Tagjai: Balla D. Károly, Dupka György, Horváth Sándor.
Elhunyt Drávai Gizella tanár, tankönyvíró, a fiatal írógárda patronusa.
1984. Balla D. Károlyt és Füzesi Magdát felveszik a Szovjetunió írószövetségébe.
Beregszászban megalakul az Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub. Elnöke Dalmay Árpád.
1987. Ungváron megalakult a Nyelvművelők és Irodalombarátok Drávai Gizella Köre. Elnöke Balla László.
Munkácson megalakult a II. Rákóczi Ferenc Művelődési Kör. Vezetői: Vaszőcsik Tilda és Popovics Béla.

Nyugdíjba vonul Balla László, a Kárpáti Igaz Szó szerkesztője. Néhány hónappal később Behun Jánost nevezik ki a lap szerkesztőjévé.

1988. jan. 30. Ungváron a József Attila Irodalmi Stúdió utódjaként megalakult a József Attila Alkotóközösség.
Gáton Kovács Vilmos Művelődési Kör, Técsón Hollósy Simon Művelődési Klub, Nagyszőlősen Bartók Béla Művelődési Klub, Rahón Petőfi Sándor Művelődési Klub, Péterfalván Móricz Zsigmond Művelődési Klub alakul.
Ungváron megkezdték a Hungarológiai Központ szervezését.
Beregszászon Petőfi-emléktáblát avattak az Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub tagjai. A Hollósy Simon Művelődési Klub tagjai Técsón emléktáblát lepleztek le a festőművész egykori lakóházának falán.
Egyes iskolákban megkezdték a magyar történelem fakultatív tanítását, a tankönyvek megírására munkaközösséget alakítottak.
A kárpátaljai magyar kiadványokban eredeti nevükön kezdik használni a magyarlakta települések nevét. Feltűnnek a kétnyelvű feliratok.
A kárpátaljai értelmiségiek egy csoportja beadvánnyal fordul az Ukrajnai Kommunista Párt Központi Bizottságához és a Kárpátontúli Területi Pártbizottsághoz, melyben kéri az Ukrajnai Magyarok Kulturális Szövetségének megalakítását Ungvár központtal (december 29-én a kérést elutasítják).
1989. jan. 21. Megtartja alakuló gyűlését Ungváron a Sevcsenko Anyanyelvi Társaság Területi Szervezete, amelyen a magyar értelmiség képviselői is jelen vannak. Kezdeményező csoportba tömörülnek és elhatározzák egy hasonló magyar társaság megalakítását.
1989. febr. 26. Ungváron, a TIT üléstermében közel 500 fő egyhangúlag alapítja meg a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséget. Elfogadja a szövetség Alapítólevelét és Alapszabályát, megválasztja tisztségviselőit. Elnök: Fodó Sándor.
1989. márc. 1. Tiszaújlak—Tiszabecs, Asztély—Beregsurány, Mezőkaszon—Barabás és Harangláb—Lónya között új határátkelőhelyeket nyitnak. A nagyszőlősi, ungvári, munkácsi, beregszászi járás lakosai útlevel nélkül, határátlépővel utazhatnak Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe.
Március 15-e alkalmából széles körű megemlékezésre kerül sor Kárpátalja magyarlakta helységeiben.
1989. márc. 19. Beregszászban a KMKSZ Választmánya megtartotta első ülését. Megválasztotta a szövetség elnökségét a következő összetételben: alelnök Móricz Kálmán, felelős titkár Dupka György, gazdasági felelős Turóczy István, elnökségi tagok: Szöllősi Tibor, Dalmay Árpád, Gulácsy Géza.
Kárpátalján tartózkodott a Református Világszövetség küldöttsége, melynek vezetője Tóth Károly, a Dunamelléki református egyházkerület püspöke, a Prágai Békekonferencia elnöke volt.
- Május. Vidékünket felkereste dr. Paskai László bíboros, prímás, esztergomi érsek, a katolikus püspöki konferenciák elnöke.
Váriban, a kuruc sereg 286 évvel ezelőtti zászlóbontásának helyén emléktáblát avattak.

Csapon lebonyolították a magyar népművészet első területi ünnepét.

Június. Az Ungváron ülésező háromnapos nemzetközi tudományos hungarológiai szimpozion megalakította a Szovjet Hungarológiai Bizottságot, melynek elnöke Petro Lizanec lett.

A munkácsi Rákóczi-ház falán a helyi művelődési kör emléktáblát leplezett le.

Június 20. A területi tanács végrehajtó bizottsága határozatot hozott a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség bejegyzéséről.

A KMKSZ tiszaujlaki alapszervezete Esze Tamás-emléktáblát helyezett el az egykori Sóház falán.

Július. A Kárpáti Igaz Szóban levelek jelennek meg, amelyek a kárpátaljai magyar és német férflakosság elhurcolásának miéртjét firtatják.

Július 16. Az újlaki Tisza-híd mellett ünnepélyesen felavatták a Rákóczi-szabadságharc első győztes ütközetének színhelyén újjáépített turulmadaras emlékművet, melynek eredetijét a háború után rombolták le a sztálinisták. Ebből az alkalomból a KMKSZ Rákóczi-emlékkonferenciát szervezett magyarországi tudósok részvételével.

Augusztus. A Kárpátaljai Területi Pedagógus-Továbbképző Intézet megjelentette a Magyarország története c. segédkönyv első részét.

Fodó Sándor az UKP KB meghívásának élve részt vett az Ukrajnában élő nemzetiségek képviselőinek összefojetelén.

Szeptember. A kárpátaljai magyar iskolákban egységesen is megkezdik Magyarország történetének tanítását.

Szeptember 10. A KMKSZ munkácsi Választmányi ülésén hosszas vita és nyílt szavazás után elfogadják a KMKSZ választmányának állásfoglalását egy magyar autonóm körzet megalakításáról Beregszász központtal. A Választmány felhívást fogadott el, melyben arra szólította fel az alapszervezetek tagjait, Kárpátalja egész lakosságát, hogy minden községben állítsanak emlékművet az 1944 őszén elhurcolt és a fogolytáborokban életüket vesztett magyar férfiak emlékére.

Aknaszlatinán önálló magyar középiskola nyílt. Tiszaújhelyen megindítják a magyar tannyelvű első osztályt.

Megjelenik a Hatodik Síp c. folyóirat, a kárpátaljai magyar irodalom új fóruma.

Október 14. Beregszászban felavatták Ilyés Gyula mellszobrát.

Október 20. Megalakult a területi rehabilitációs bizottság magyar munkacsoportja. Feladata, hogy tisztázza az 1944 őszén elhurcolt és fogolytáborokba kényszerített magyar férfiak sorsát.

Október. A Bethlen Gábor Alapítvány Márton Aron-éremmel tüntette ki a KMKSZ-t.

November 10. Ungváron, az egykori Bródy-villában megkezdte működését a Szovjet Hungarológiai Központ.

November 18. A KMKSZ Beregszászban emlékkonferenciát rendezett A sztálinizmus kárpátaljai áldozatai témakörben.

December 10. Ungváron ülésezett a KMKSZ választmányja. A testület jelölteket állított a március 4-én megválasztandó területi tanácsba, elfogadta a KMKSZ választási platformját és a kárpátaljai magyar helységeknek használatával kapcsolatos állásfoglalását.

December folyamán. A KMKSZ járási és helyi szervezetei is jelölteket állítottak a járási, városi és községi tanácsokba.

December 21. A KMKSZ beregszászi járási szervezete gyűjtést indított a romániai rászorulóknak segítségére. 27-én útnak indult az első élelmiszer- és gyógyszer szállítmány Szatmárnémetibe. Az akció a további napokban a terület csaknem valamennyi magyar lakta helységére kiterjedt és a gyűjtés első hete alatt a pénzdományok összege megközelítette a százezer rubelt. A segélyküldemények január további heteiben is folytatódtak.

1990. jan. 4. Sorsközösség címmel a Kárpáti Igaz Szóban megjelenik a KMKSZ rovata.

A pisztraházai radarállomás ellen szervezett tüntetésekben a KMKSZ aktivistái is részt vettek.

Beregszászban a pedagógusok tanácskoznak az ukrán nyelv bevezetéséről a magyar iskolákban.

Febr. 25. A KMKSZ és a kelet-magyarországi pártok képviselői az Asztély—Beregsurány közötti Barátság-kertben nemzetközi tiltakozó békemenygyűlést tartottak. Követelték Kárpátalja fegyverrel való övezetté nyilvánítását.

Márc. 15. Területszerte megemlékeztek a magyar szabadságharcról.

Apr. 28. A KMKSZ és a Szovjet Hungarológiai Központ Mátyás király emlékkonferenciát rendez Munkácson.

Apr. 30. Miskolcon megjelenik a Kárpátalja, a KMKSZ lapja. Kiadója Mankovich Tamás. A KMKSZ tisztújító közgyűlése Ungváron gyűlt össze, ahol megválasztotta a tisztségviselőket. Elnöke újra Fodó Sándor lett.

Május 9. Budapesten tartja meg első nemzetközi sajtótájékoztatóját a KMKSZ a Magyarok Világszövetsége székházában.

Május végén Dayka Gábor Társaság alakult a kárpátaljai magyar irodalmárok szabad társulásaként.

Júniusban Beregszászban lezajlott a II. Kárpátaljai Magyar Folklor-fesztivál.

A KMKSZ Kovács Vilmos irodalmi díjat alapít, kiosztására évente, a költő születésnapján, június 5-én kerül sor. A KMKSZ a kárpátaljai magyar szellemi és gazdasági élet kibontakoztatása érdekében Kárpátalja Alapot hoz létre; a Hatodik Síp c. folyóirat szintén alapítványt hozott létre hasonló célok támogatása érdekében.

Június 24. A KMKSZ Választmánya és a Magyarok Világszövetségének Választmánya a Vereckei hágón találkozáskor közös Nyilatkozatot fogadott el, hogy régi helyén újjá szándékozzák építeni a honfoglalás emlékművét, 1996-ban avatóünnepséget tartanak itt a honfoglalás 1100. évfordulójára.

Július 15. A KMKSZ Tiszabökény határában Rákóczi emléknapot szervezett a turulus emlékoszlopnál.

A Kárpátalja 5. számától kezdve Dupka György közreadásában folyamatosan közlik a kárpátaljai magyar lakta településekből 1944-ben a sztálinisták által elhurcolt és a lágerekben értelmetlenül elpusztult emberek névsorát.

A fiatal kárpátaljai magyar alkotók Mécs László Irodalmi Clubba tömörültek.

Augusztus 18. Európa-nap Beregsurány—Asztély határában, a nemzetközi kulturális rendezvény itteni szervezői: az MDF, a KMKSZ és más társadalmi szervezetek; szónokai: Katona Tamás, a Magyar Köztársaság külügyi államtitkára, Iván Aboimov budapesti szovjet nagykövet és mások. Negyvenkét év után először konfirmáltak református ifjaink Kárpátalja-szerte.

Bejegyzik a KMKSZ képviselői frakcióját a területi tanácsban, elnöke Tóth Mihály.

Szeptember 29. Az ungvári Petőfi-szobor avatásán jelen volt Leonyid Kravcsuk, az ukrán parlament elnöke és Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke, akik bejelentették, hogy támogatják a Kárpátaljai Magyar Kulturális Autonómia létrehozását.

Október 14. A KMKSZ Választmánya Tiszapéterfalván Nyilatkozatot fogadott el az 1944 novemberében elhurcoltakkal kapcsolatban, melyben elvárja, hogy a szovjet államfő, a szovjet és az ukrán parlament mondja ki az 1944 őszen elhurcolt kárpátaljai magyar férfiak büntetlenségét, kollektív politikai rehabilitálását, és kérjen bocsánatot a kárpátaljai magyarságtól. Felhívást fogadott el arról is, hogy gyűjtés kezdődik az egykori szolvyvai láger helyén létesítendő emlékpark, emlékmű finanszírozására. Megjelenik a Táro-gató c. élcslap, a szatirikus havilap alapítója a KMKSZ.

November 24. A KMKSZ és a területi rehabilitációs bizottság közös szervezésében Szolvyván, az egykori lágertemető területén, ahol emlékpark létesül, alapkövetételre került sor.

Megalakult a Kárpátaljai Magyar Ifjúsági Szövetség (KMISZ), a KMKSZ-hez tartozik, mégis független, elnöke: Kerekes-Nagy Gáspár.

November 25. Beregszászban 14 478-an mentek el szavazni, közülük 12 457-en »Beregovo« helyett »Beregszász« mellett tették le voksukat.

Az év folyamán: A Szovjetunióban tartott népszámlálás szerint az országban élő magyarok száma 171 420. Ebből Kárpátalján és Ukrajnában 155 711, illetve 166 111, az Orosz Föderációban 5742, Kazahsztánban 683, Lettországnban 347, Moldvában 299, Grúziában 244, Észtországban 241, Üzbegisztánban 211, Belorussziában 205, Litvániában 107, Azerbajdzsánban 82, Kirgíziában 57, Örményországban és Türkmeniában 35—35, Tádzsikisztánban 21 magyar él.

Kárpátalján a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetségen és a Tarasz Sevcenko Ukrán Nyelvi Társaságon kívül (1989), a következő nemzetiségi szervezetek alakultak még meg, illetve váltak jogi személyekké: a Kárpáti Ruszinok Szövetsége (Ungvár), a Kárpátaljai Románok Szociális-Kulturális Szövetsége (Aknaszlatina), a Kárpátaljai Németek Újjászületés nevű Kultúrfelvilágosító Társulata (Munkács), a Kárpátaljai Szlovákok Kultúregyesülete (ör, ungvári járás), az Ungvári Romaciányok Szövetsége (Ungvár), a Kárpátaljai Zsidók Egyesülete (Munkács).

TARTALOM

Az olvasóhoz.....	3
Kárpátalja — ma (Horváth Sándor, Móricz Kálmán).....	4
Ungvár (Horváth Sándor) . ,	28
Az ungvári járás (Móricz Kálmán).....	32
Munkács és környéke (Móricz Kálmán).....	55
Beregszász és a beregszászi járás (Horváth Sándor).....	68
Nagyszőlősi járás (Dupka György).....	92
Szórványtelepülések, nyelvszigetek (Dupka György).....	112
Kronológia (Dupka György).....	122

Массово-политическое издание

**Дупка Дьердь, Горват Шандор, Мориц Калман
В СЕМЬЕ НАРОДОВ-БРАТЬЕВ
Сборник социологических очерков
(На венгерском языке)**

Ужгород, издательство «Карпаты»

Редактор М. Д. Дебрецени
Худож. оформление Л. Л. Товт
Худож. редактор В. А. Томашевский
Техн. редактор М. Р. Черкашина
Корректор Е. С. Сабо

ИБ № 1981

Сдано в набор 10. 07. 90. Подписано в печать 15. 11. 90 Формат 84X108 1/32.
Бумага тип. № 1 Лит. гарнитура. Высок, печать. Уел. печ. л. 6,72. Уел. кр.-отт.
7,22. Уч.-изд. л. 7,97. Тираж 5000 экз. Заказ № 1067. Цена 50 к.

Издательство «Карпаты».

294000, Ужгород, пл. Советская. 3.

Типография издательства «Радянськэ Закарпаття».
294006, Ужгород, ул. Гагарина, 42/1.

50 87

